VATTEN OCH FORNFYND.

Bebyggelsehistoriska studier på Västergötlands kambrosiluområde.

Webbutgåva 2012

Jan-Bertil Schnell
LICENTIATAVHANDLING
Göteborg, mars 1966

Innehållsförteckning

	sid.
Förord till webbutgåvan 2012	*i*
Inledning.	3
I. Granskning av undersökningsområdet.	7
1. Vattenförekomsterna i det förhistoriska landskapet.	7
2. De fasta fornlämningarnas utbredning i landskapet.	13
II. Detaljgranskning av begränsat område.	31
1. Områdesbeskrivning.	31
2. Analysområdets vattenförekomster.	36
3. Analysområdets fasta fornlämningar.	39
4. Analysområdets fornsaksmaterial.	46
5. Analysområdets bebyggelsehistoriska utveckling.	49
III. Sammanfattning.	53
Använda förkortningar.	57
Citerad litteratur.	58
Bilagor	1
Detaljerad innehållsförteckning till bilagedelen	1
Bilaga 1. Förteckning över undersökningsområdets gånggrifter	2
Bilaga 2. Förteckning över undersökningsområdets hällkistor	9
Bilaga 3. Analysområdets fasta fornlämningar	14
Bilaga 4. Analysområdets gravfynd	24
Bilaga 5. Fyndkatalog för analysområdet	32
Utbredningskartor 1-11 (planscher), med förteckning	

Förord till webbutgåvan 2012

Jan-Bertil Schnells licentiatavhandling *Vatten och fornfynd* framlades på Institutionen för Nordisk och jämförande fornkunskap vid Humanistiska fakulteten vid Göteborgs universitet 1966. Institutionen ingår efter en nu genomförd sammanslagning i Institutionen för historiska studier. Avhandlingen behandlar de arkeologiska spåren av den forna bebyggelsen på Västergötlands kambrosilurområde och hur dessa är lokaliserade i förhållande till källor, vattendrag och fornsjöar. Dåtida licentiatavhandlingar publicerades i regel inte utan arkiverades i maskinskriven form vid aktuell institution. Därigenom är avhandlingen tämligen okänd även bland arkeologer. Källakademin har därför beslutat att lyfta fram avhandlingen genom att göra den tillgänglig på Källakademins hemsida.

F.d. landsantikvarien Jan-Bertil Schnell var ledamot i Källakademin. Vid föreningens källexkursion i Västergötland 2008 visade han på den forna bebyggelsens lokalisering till källor vid bl.a. radbyn Karleby. Eftersom hans avhandling är av intresse för dem som vill veta mer om källors betydelse för vårt lands bebyggelsehistoria planerade föreningen att publicera avhandlingen, i första hand på Källakademins hemsida. Schnell avled emellertid den 24 november 2010 men Källakademins styrelse beslöt efter samråd med hans anhöriga att fullfölja arbetet med publiceringen. Även Institutinen för historiska studier är genom dess företrädare, docent Karl-Göran Sjögren, införstådd med webbpubliceringen.

Vatten och fornfynd torde vara den enda arkeologiska avhandlingen i Sverige som behandlar bebyggelsehistoria och vattenförekomster. Schnell nämner dock andra forskare som i olika sammanhang framfört vattnets betydelse för lokalisering av tidig bebyggelse som E. Ljungner 1938, Th Mathiassen 1948 och M. Stenberger 1962. En utförlig lista över citerad litteratur finns i slutet på avhandlingen.

Vattenfaktorn hade endast undantagsvis införts tidigare i diskussionen kring Västergötlands kambrosilurområdes förhistoriska bebyggelsehistoria. Detta var orsaken till att Schnell tog sig an detta ämne. Områdets källor, sjöar och vattendrag har givit de dubbla fördelarna av vattentäkt och goda betesmarker. Tidigare hade betonats områdets lättbrukade kalk- och skifferrika jordars lämplighet för primitivt jordbruk som den viktigaste orsaken till bebyggelselokalisering.

Schnell nämner att det var G. Ullenius som påpekat att många gånggrifter låg i anslutning till stråken av källor. I Schnells undersökning vidgades frågeställningen till att gälla vattenförekomsterna i sin helhet i landskapet. Andra forskare, som berört hithörande problem är M. Sjöbeck, G. Lindgren och K. E. Sahlström, vilkas publikationer finns med i litteraturlistan.

Jan-Bertil Schnell anger att största skillnaden i det dåtida landskapet mot idag är att söka i förändringen av vattenförekomsterna. För att påvisa sambandet mellan vattenförekomster och bebyggelselokalisering har han använt en metod, där han mäter avståndet från den fasta fornlämningen till närmaste vattenförekomst. Varje mätning inläggs i ett diagram så att man till slut får en punktsvärm som visar sambandet. Två diagram redovisas: ett över gånggrifternas avstånd till närmaste annan gånggrift och till källinje, och ett som redovisar gånggrifternas avstånd till närmaste sjö, fornsjö, större vattendrag eller källinje (se diagram s. 21).

Ett frekvensdiagram redovisas även över avståndet till närmaste vattenförekomst för undersökningsområdets fasta fornlämningar, där antal fornlämningar av viss typ i procent av totalantalet anges på X-axeln och avståndet till vattenförekomst på Y-axeln (se diagram s. 24).

I avhandlingen diskuteras om och hur bebyggelseförflyttningar skett i området orsakade av utarmning av jord, nederbördsförändringar, svedjebruk och behov av skydd i ett mer eller mindre skoglöst område. Tidigare teorier av M. Sjöbeck granskas med det i avhandlingen framtagna materialet som grund. I avhandlingens sammanfattning behandlas denna fråga, medan källor där behandlas kortfattat.

I kapitel 1 behandlas vattenförekomsterna i det förhistoriska landskapet. Genom studier av arkivmaterial vid Sveriges Geologiska Undersökning (SGU) och R. Sandegrens forskningar bl.a. över Hornborgasjöns nivåförändringar har Schnell så gott det varit möjlig försökt kartlägga de tidigare vattenförhållandena. Han har delat in beskrivningen av vattenförekomsterna i tre avsnitt: 1.vattendrag, 2.sjöar och 3.källor. Om källorna skriver han att man genom områdets geologiska uppbyggnad kan kartlägga stråk i terrängen, efter vilka källorna i stort sett förekommer. De aktuella källorna kan enligt Schnell hänföras till Bryants grupp *contact springs*, vilka uppträder där ett genomsläppligt lager underlagras av ett mindre genomsläppligt. I boken Källor i Sverige används termen *skiktkälla* för denna källtyp. Genom att kartlägga det ogenomsläppliga lagrets övre begränsningslinje där lagret går i dagen framträder det som Schnell kallar *källinjer*. Bland de mer markanta stråken av källor i landskapet nämner Schnell Billingens östsluttning ovanför Skövde, Plantabergets nordsluttning, förkastningsbranten vid Karleby samt på Mössebergs västsluttning mellan Gökhems och Vilske-Kleva kyrkor.

Schnell påpekar att många källor försvunnit genom täckdikning och grundvattensänkning. Han anger att han försökt redovisa de forna källbäckarna genom bl.a. studier av äldre kartor. På utbredningskartorna i avhandlingen visas källinjer och ett stort antal källor (punktkällor) med tillhörande källbäckar.

Geologin i området beskrivs med utgångspunkt från SGUs geologiska kartor med tillhörande beskrivningar. Geologiska gränser för lerskiffer och alunskiffer visas översiktligt i färg på utbredningskartorna. Detta ger vägledning för att se geologins betydelse för källinjernas sträckning.

Någon mätning av vattenflödet i de källor som redovisas på kartorna, har Schnell inte gjort. Detta var ej heller något primärt syfte i avhandlingen. Han beklagar dock att det inte givits honom möjlighet att genomföra mätningar av vattenflödet. Några källor anges vid hans besök sensommaren 1965 ha varit praktiskt taget uttorkade, andra åter anges ha varit rikt givande. Några flödesuppgifter från 1965 som Schnell erhållit från kommunalingenjören i Vilske kommun redovisas.

Av de i texten omnämnda källorna vid Jonstorp har för den nordligaste uppmätts ett medelvattenflöde på 42 l/min och ett sammanlagt medelflöde på 180 l/min. Den andra lokalen i Vilske-Kleva socken är en källa ca 600 m söder om de föregående vid Tassakärret norr om gården Skyttakleven. Där uppmättes medelvattenflödet till 108 l/min.

Sex offerkällor inom analysområdet, som E. Sandberg upptagit i en uppsats *Västergötlands*

offerkällor 1955 i publikationen Falbygden 10 finns översiktligt lägesbeskrivna. Namnen på källorna är Lövekäll, Korskällan, Sankt Magnus källa eller Bösakällan, Oxlebergskällan, Dälan eller Huvudkällan och Tranehalsa källa.

Till ledning för läsaren visas nedan kronologiska jämförelseuppgifter.

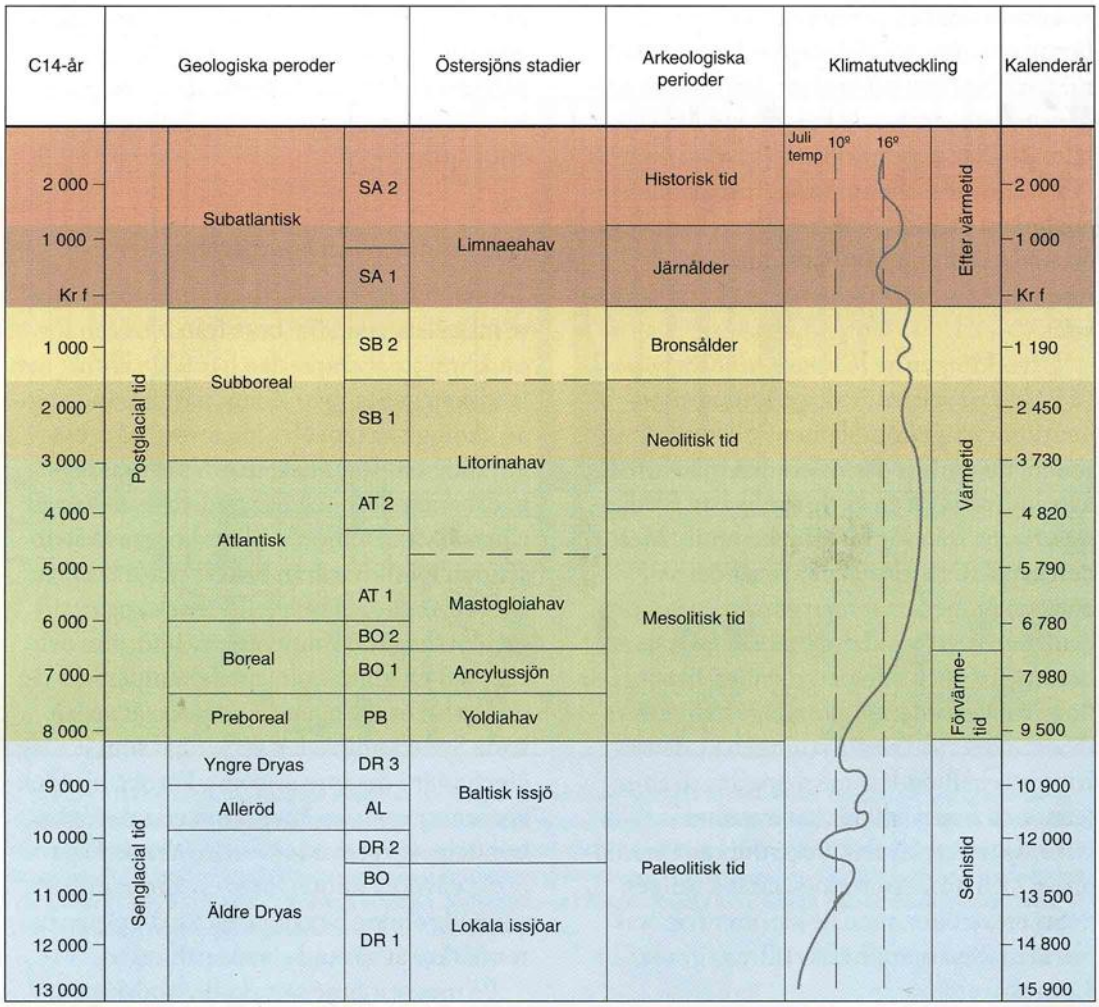

6. Kronologisk uppställning av klimat- och landskapsutvecklingen i Sydskandinavien under senkvartär tid. Efter Berglund 1968.

Tekniska uppgifter om redigeringsarbetet.

Schnells avhandling är maskinskriven med teckensnitt Courier New eller snarlikt teckensnitt, 10 punkter, och med radavstånd 1,5. Ett exemplar av avhandlingen förvaras vid Institutionen för historiska studier (jfr ovan) vid Göteborgs universitet och två exemplar vid Västergötlands museum i Skara. Texten i det exemplar vi har haft tillgång till är delvis svårläst. Texten har teckenstolkats (OCR-tolkats) och teckensnittet är utbytt mot Times New Roman, 12 punkter, radavstånd 1. I stället för indrag av styckets första rad har blankrad insatts mellan styckena.

Innehållsförteckningens och rubrikernas utseenden har modifierats.

För att underlätta vid referens till originalskriftens text har sid- och styckeindelningen behållits oförändrad. Detta har dock haft till följd att en sida nu kan sluta med en ofullständig rad, t.o.m. ett avstavat ord på denna, trots att meningen fortsätter på efterföljande sida. I den löpande texten har inga sakändringar gjorts, frånsett korrigering av ett stavfel och några få uppenbara utskriftsfel (omkastade bokstäver och dylikt). Innehållsförteckningen i avhandlingens början har utvidgats med en bilageförteckning. Dessutom har i denna webbutgåva nya innehållsförteckningar lagts in före bilagorna och före utbredningskartorna.

Alla Schnells egna figurer är omritade men originalens uppställning har eftersträvats. Utöver avhandlingens text och bilagor i A4-format ingår 11 planscher, utbredningskartor i större format, ca 28x34 cm. En del detaljer i (fotostatkopiorna av) dessa kartor är mycket svåra att tyda. För att inte fel skulle införa p.g.a. osäkerhet vid tolkningen har i en del fall Schnells symboler och numreringar kopierats över till de nya kartversionerna.

I syfte att underlätta läsarens orientering har de nya kartversionerna kompletterats med vägar, järnvägar, ytterligare ortsuppgifter m.m. I stället har sockennamnen på utbredningskarta 1 uteslutits såsom mindre angelägna. Kartan har dessutom kompletterats med en ny karta, 1B, där hydrografin redovisas utförligare än på Schnells utbredningskarta 1.

Några få tillägg till avhandlingens originaltext är inlagda i webbversionen, bl. a. av termer som idag är vanligare eller som använts i boken Källor i Sverige. Alla tillägg (frånsett detta förord till webbutgåvan) är skrivna med kursiv stil.

För det redaktionella arbetet med konverteringen har en arbetsgrupp inom Källakademin svarat, bestående av ledamöterna Anders Damberg, Anders Eriksson, Gert Knutsson och Per Wedel. Omritningen av figurerna, textkonverteringen och redigeringsarbetet har utförts av Anders Damberg. För att fånga upp eventuella nyare arkeologiska rön inom ämnet har arkeologen Jan Peder Lamm konsulterats.

Inledning

Avsikten med föreliggande uppsats är att försöka klarlägga den förhistoriska bebyggelse-lokaliseringen på Västergötlands kambrosiluområde med särskild hänsyn tagen till vattenföre-komsterna. Med kambrosiluområdet förstås härvid området från Billingens nordspets till Falbygdens sydgräns. Till kambrosilurbildningarna kring Kinnekulle och Halle- och Hunneberg har alltså inte hänsyn tagits. När man i dag ser det till stora delar uppodlade och utdikade kulturlandskapet är det lätt att förbise det faktum, att det förhistoriska landskapet i mycket stor utsträckning skilde sig från våra dagars. För kambrosiluområdets del är den största skillnaden att söka i förändringen av vattenförekomsterna. Området är en del av ett fornsjöområde, och en stor del av de nu i hög grad utdikade mossarna har från början varit sjöar eller ouppodlade kärr- och mossmarker. Härtill kommer det stora antalet rikt givande grundvattenkällor och vattendragen, framför allt då Slafsan eller Hornborgaån.

Hithörande problem aktualiserades först för mig genom diskussioner med G. Ullenius, som observerat, att många av de stora grupperna av kambrosiluområdets gånggrifter ligger i anslutning till stråken av grundvattenskällor. Vid en närmare konfrontation med materialet vidgades frågeställningen att gälla vattenförekomsterna i sin helhet. 1)

Undersökningen omfattar en diskussion av bebyggelseutvecklingen inom kambrosiluområdet i stort på grundval av utbredningen av de fasta fornlämningarna. Härvid har på grund av materialets art behandlingen inskränkts till vissa klart urskiljbara problem huvudsakligen berörande den ursprungliga kolonisationen och eventuell utvidgning och omgruppering av bebyggelsen. I detta avsnitt har för belysning och jämförelse indragits närmast kringliggande områden framför allt delar av lerslätterna i N, Ö och V samt i någon mån skogsbygden i S. Denna översikt kompletteras av en mera i detalj utförd genomgång av ett begränsat område på Mössebergs väst- och sydsluttning, omfattande huvuddelen av socknarna Gökhem, Marka och Vilske-Kleva.

Förutsättningarna för en undersökning av detta slag är i vissa avseenden relativt goda. Genom K.E. Sahlströms livslånga forskningsarbete har stora delar av det arkeologiska materialet klarlagts och de bebyggelsehistoriska problemen penetrerats. Vidare föreligger genom Falbygdens museums insamlingsverksamhet under ledning av E. Magnusson ett stort fornsaksmaterial i detalj proveniensbestämt. Utan detta material hade detaljgranskningen av analysområdet knappast varit möjlig.

Att helt kartlägga det förhistoriska Landskapet är dock omöjligt, då det ännu saknas undersökningar även på mycket väsentliga punkter. Områdets i somliga avseenden egenartade geologiska byggnad möjliggör dock vissa slutsatser. Samtidigt måste dock påpekas, att denna egenart försvårar jämförelser med andra områden. Något generaliserat tillämpande för i kambrosiluområdet konstaterbara bebyggelseförhållanden på andra områden är således knappast möjligt.

Vid behandlingen av materialet har ingen hänsyn tagits till mesolitisk tid. Detta sammanhänger med, att de ytterst fåtaliga fynden från denna period knappast tyder på någon egentlig bosättning. 2) Kambrosiluområdet har tydligen endast utnyttjats som strövområde för tillfällig jakt och fiske, vilket medför att naturlandskapet bör ha varit praktiskt taget helt orört vid ingången till neolitisk tid.

Kambrosiluområdets landskapsbild domineras ju helt av platåbergen. 3) Den underlagrande berggrunden i kringliggande områden utgöres av gnejs. Denna överlagras inom kambrosilur-området av ett ca 35 m tjockt lager kambrisk sandsten. Det därefter i serien följande lagret, alunskiffern, har en mäktighet av ca 20 m och ligger i smala zoner i brant sluttning kring kalkstensplatåerna. Den där ovanför liggande kalkstenen med en tjocklek av ca 40 m bildar tre platåer, östplatån kring Högstena-, Varvs-, Gerums- och Gissebergen, västplatån kring Mösseberg och Ålleberg samt nordplatån kring Billingen och Brunnens- och Borgundabergen. Mellan platåbergens ca 35 mäktiga diabashättor och kalkstenen ligger slutligen ett ca 50 m tjockt lager lerskiffrar bildande ett smalt bräm kring diabasbranterna. (se kartan s. 5)

Inom området finns flera dislokationer *A)*. En förkastningslinje i riktning NNO - SSV bildar Billingen - Falbygdens västgräns och markeras tydligt av västplatåns brant vid Vilske-Kleva. Kambrosiluren begränsas i söder av en förkastningslinje i riktning Ö - V. Likaså avskäres västplatån och i viss mån även östplatån av dislokationer i riktning VNV - OSO. Slutligen är troligen även Åsle-sänkan betingad av förkastningar.

Av jordlagren inom kambrosiluområdet upptager moränbildningarna den största arealen. På grund av det rikliga inslaget av kalkstens- och skiffermaterial är den ytterst lämpad för jordbruk. På sandstens- och urbergsunderlaget saknas i allmänhet detta inslag. Gränsen är i Ö och V relativt skarp, medan i S och SV genom inlandsisen kalkstens- och skiffermaterial fraktats utanför området, varför gränsen här är betydligt mera flytande.

Tillägg 2012: A) Dislokation: gemensam beteckning för förkastning och veckning (Geologisk ordlista, TNC 86)

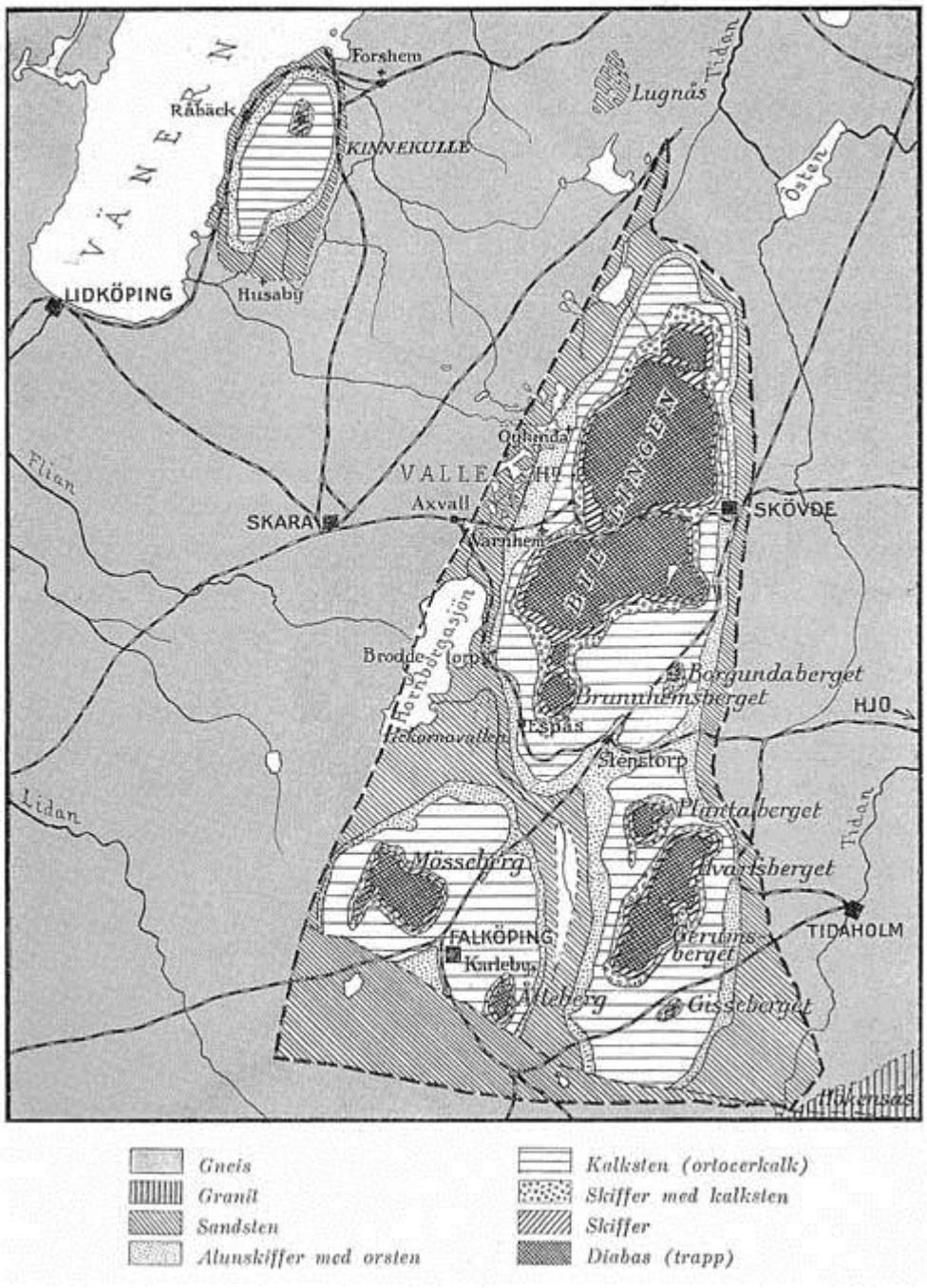

Västergötlands kambrosiluområde (inom den streckade linjen) samt Kinnekulle och Lugnåsberget. Kartan (efter Munthe) är hämtad ur R. Söderberg 1932, s. 13.

De i området uppträdande isälvsavlagringarna utgöras av rullstensåsar, randfält, rand- eller tväråsar och kamelandskap *A)*. I utkanten av och utanför Falbygden påträffas flera rullstensåsar i isens rörelseriktning, NNO - SSV. Mäktigast är det system, som från Trevattna och Floby över Sörby, Gökhem, Ullene och Vilske-Kleva leder till Bjurum och Bjärka. Ett annat stråk går från Jäla över Tovarp i Götene till Falköping. Följande Ätrans dalgång kommer en ås söderifrån in i Vartofta-Åsaka socken och övergår i norr i Åsle-issjöns södra randdelta. Från Vättaks-terrassen upp till Kavlås i Hömbs socken utbreder sig ett stråk av omväxlande sandterrasser och åsar. Slutligen kan bland rullstensåsarna nämnas Västorpsåsen gående i sluttningen mot Hornborga-sjön V och SV om Broddetorps kyrka. Bland övriga isälvsavlagringar bör särskilt anföras de karakteristiska kamebildningarna kring Stora Bjurum och Dagsnäs, i området N om Skövde samt i N delen av Valle härad.

Av kambrosiluområdet kringliggande områden är det framför allt lerslätterna på urbergsgrund, som kommer att beröras i den följande diskussionen. Dessa har sedan gammalt indelats i tre huvudområden, nämligen Vara-slätten i V, Vadsbo-slätten i N och Kåkinds-slätten i Ö. Samtliga upptages till största delen av ishavslera. Denna är på Varaslätten en i modernt jordbruk som relativt lättbrukad betecknad mellanlera på styv alv. Vadsboslättens lera är mycket styv ända upp i matjorden. Kåkinds-slättens lera har inblandning av sand och mo, varför den lätt blir hård och svårgenomsläpplig för vatten. För samtliga dessa leror gäller, att de har varit praktiskt taget obrukbara för ett primitivt jordbruk. Ett karakteristikum för dessa slätter är vidare de ofta relativt låga rullstens- eller moränåsar, som höjer sig över det plana slättlandskapet och som ända in på 1800-talet utgjort förutsättningen för bebyggelsen i dessa delar av Västergötland.

---

1) Hithörande problem har för undersökningsområdet tidigare berörts av G. Ullenius 1947 och 1956, av M. Sjöbeck 1951 samt förhistorisk tid av G. Lindgren 1939. Dessutom har likartade frågeställningar för angränsande delar av Älvsborgs län behandlats i seminarieform av medlemmar av seminariet för nordisk och jämförande fornkunskap vid Göteborgs Universitet.
2) K.E. Sahlström, 1939. S. 8 ff. och 1940, s. 4.
3) Den geologiska översikten grundar sig huvudsakligen på beskrivningarna till de geologiska kartbladen *B)*. För en mera fyllig genomgång av områdets geologiska förhållanden hänvisas till dessa.

Tillägg 2012: A) Kamelandskap: en grupp av oregelbundna kullar av isälvsmaterial.
B) SGU serie Aa 116 Skara (1903), Aa 120 Falköping (1906), Aa 121 Sköfde (1905), Aa 125 Tidaholm (1906), Aa 172 Lugnås (1931), Aa 182 Lidköping (1943).

I. Granskning av undersökningsområdet.

1. Vattenförekomsterna i det förhistoriska landskapet *A)*.

För att ställa den förhistoriska bebyggelsen i kambrosiluområdet i relation till de samtida vattenförekomsterna har i det följande ett försök gjorts till inventering av dessa. Då detta faller helt utanför min kompetens har jag härvid fått lita till tillgänglig litteratur samt till forsknings-resultat arkiverade i S.G.U.

Vattendrag. Kambrosiluområdet tangeras i Ö av Ösans och Tidans vattenområden och i SV av Lidans. Över hela området finns ett stort antal bäckar, till stor del avvattnande de många grundvattenkällorna. Det enda vattendraget av större betydelse är dock Slafsan eller Hornborgaån, som på V sidan om Hornborgasjön övergår i Flian.

Sjöar. I våra dagar är ju kambrosiluområdet med undantag för Valle härad mycket sjöfattigt. Här kan nämnas Hornborgasjön, Sjötorpssjön, Vartoftasjön, Stadssjön vid Falköping, Simsjön på Billingen, Bergsjön på Mösseberg och omedelbart V om området Rösjön. För att kunna klarlägga frågan om det förhistoriska landskapets sjöar måste vi närmare granska torvmarkerna.

Som inledningsvis nämndes utgör största delen av kambrosiluområdet jämte kringliggande område i S ett fornsjöområde d.v.s. ett stort antal av mossarna är igenväxta sjöar. 1) Området har alltså ursprungligen varit betydligt sjörikare än i våra dagar. På utbredningskartorna. 1-4 är inlagda områdets mossmarker efter S.G.U.:s torvmarksrekognosering och geologiska kartan. 2) De med horisontell streckning markerade mossarna avser försumpningsmossar och de med vertikal streckning igenväxta sjöar. Härtill kommer dessutom ett antal mossar markerade med snedskraffering, vilka ej har undersökts och vars karaktär därför är okänd. Uppdelningen grundar sig på en genomgång av S.G.U.:s torvmarksregister. Av de på kartan redovisade 502 mossarna är 231 helt eller delvis igenväxta sjöar. Som framgår av kartan ingår i åtskilliga mossar båda typerna. Området kring en fornsjö har till följd av nederbördsökning försumpats. Detta förhållande råder i själva verket i betydligt flera fall, än vad som angivits på kartan. Ofta anges i registret de på fornsjö tydande lagren, gyttja, bleke, sjödy o.dyl. endast för en del eller delar av en mosse. Hänsyn härtill har dock endast tagits, när gränserna med relativ säkerhet kunnat bestämmas. Fornsjöarnas begränsningar, sådana de framträder på kartan, är därför approximativa.

Tillägg 2012: A) Utbredningskarta 1B

Om vi således relativt väl kan urskilja områdets fornsjöar, så är frågan om dessas igenväxning betydligt mera komplicerad. Det är ju av största betydelse för de här berörda problemen att kunna fastslå, vilka öppna sjöar som fanns och deras djup och utsträckning i landskapet vid olika tidpunkter, men här finns ingen samlad undersökning, som kan hjälpa oss. Vi får nöja oss med enstaka hållpunkter. Tydligt är, att vi inte kan räkna med ett parallellt händelseförlopp, och att således inte alla fornsjöar nått igenväxningsstadiet samtidigt. 3) Vi har ju fortfarande i området sjöar av denna karaktär, t.ex. Hornborgasjön, Sjötorpssjön och Vartoftasjön.

Genom framför allt R. Sandegrens forskningar känner vi relativt väl Hornborgasjöns nivåförändringar och skiftande utbredning. 4) Sjöns utbredning har genomgått betydande variationer till stor del betingade av klimatförändringar men också av landhöjningen. Under boreal tid *A)* hade sjön sitt utlopp i N, men på grund av landets olikartade höjning vältes den mot S, och detta utlopp stängdes, varefter den fick sitt utflöde i Flian. Under atlantisk tid bildas efter de sanka stränderna starrkärr och igenväxningen börjar. Genom stjälpningen mot S, som där medförde en transgression *B)*, var det framför allt i N, som kärrbildningen tog fart. Mot slutet av subboreal tid hade igenväxningen fortskridit, så att vattenspegelns yta var mindre än på 1800-talet före den första sänkningen. Sjön omgavs nu praktiskt taget helt av starr- och lövkärr samt i NV och V av två ljunghedsområden. Genom klimatförsämringen med betydligt ökad nederbörd i början av subatlantisk tid höjdes sjöns yta betydligt, och en stor del av kärrmarkerna översvämmades åter. Därefter vidtog åter igenväxningen intill 1800-talet, då förloppet bröts genom sjösänkningarna 1874-77 och 1904-14.

Av betydelse i detta sammanhang är det faktum, att Hornborgasjön på grund av det otillräckliga avloppet visar mycket stora variationer mellan högvattenstånd och lågvattenstånd så, att årligen vida arealer översvämmades vid vårflödet. Med utgångspunkt från högvattenståndet före 1904 - 14 års sänkning, som sättes till ± 0, anger Sandegren högvattenståndet för tiden före 1874 - 77 års sänkning till + 0,75 m, för subatlantisk tid till + 1,70 m, för slutet av subboreal tid till - 0,70 m samt för atlantisk tid till + 0,95 m, de två sista värdena dock framräknade eller antagna och därför endast sannolika. Vattenståndsamplituden anges för tiden före 1904 - 14 års sänkning till 1,40 m, för subatlantisk tid till 1,65 m, för slutet av subboreal tid till 0,75 m samt för atlantisk tid till 1,40 m, de två sista värdena dock endast sannolika. 5)

Tillägg 2012: A) Boreal tid: Se den kronologiska översikten i kommentarerna, s. 61 ff.
B) Transgression: Havsytans höjning i förhållande till landytans, med översvämning till följd. (Lexikon i naturgeografi, 1966.)

Av övriga mossar är det framför allt Åsle mosse, som tilldragit sig forskarnas intresse. 6) Flertalet provtagningar och pollenanalyser har dock tagits i högmossen i den centrala delen. Här har fornsjön växt igen redan före neolitikum. Diagrammen visar kärrdy i tidig subboreal tid och senare sphagnumtorv. Däremot har Sandegren publicerat en skärningsprofil från mossens östra del strax SV om Åsle kyrka. I denna profil ingår ett fynd av en simpel skafthålsyxa av grönsten liggande i ett lager detritusgyttja. Här låg således under senneolitikum, och troligen även senare en öppen sjö. 7)

Ett av områdets större mossystem är Mönarps mosse, som ju är förbunden med Sjötorpssjön och dess kringliggande mossar. I en vik av denna mosse, som i sin helhet har varit en fornsjö, vid Rogestorp i NÖ delen påträffades år 1943 den s.k. hallonflickan, skelettet av en ung flicka liggande framstupa på ett djup av 1,2 m under mossens yta. Genom en spånpilspets av flinta, som hittades tre år tidigare ca 6 m från fyndplatsen men på exakt samma djup, har fyndet daterats till mellanneolitikum. Denna datering verifieras av den pollenanalytiska undersökningen. Av lagerföljden framgår, att vid denna tid platsen täcktes av vatten, och att således denna del av fornsjön då ännu inte hade växt igen. 8)

I samband med fyndet år 1920 av manteln från äldre bronsålder i Hjortmossen på Gerumsberget i Ö, Gerums socken togs provserier för pollenanalys i denna mosse och en mosse vid Doverstorp, Dimbo socken vid fyndplatsen för en armring av guld från bronsåldern. Båda dessa mossar är fornsjöar men igenväxta redan före subboreal tid. 9) Slutligen har en provserie tagits från en liten fornsjö på Vikens ägor i Karleby socken. Denna sjö har växt igen i sen atlantisk tid och ligger i tidigneolitikum som kärr. 10)

Dessa exempel är tyvärr alltför fåtaliga, för att vi skall kunna draga några säkra slutsatser. Det framgår dock, att även om ett stort antal av kambrosiluområdets fornsjöar mycket tidigt blivit mossmarker, redan före subboreal tid, så har emellertid antalet öppna sjöar under neolitisk tid och väl också under bronsålder varit större än i våra dagar. Det bör också påpekas, att de igenväxta fornsjöarna utgjort sankmarker och på grund av områdets kalkrikedom ofta haft karaktären av rikkärr med en rikt nyanserad växtlighet.

Till dessa sankmarker kommer även försumpningsmossarna, men här är den stora svårigheten att avgöra, när dessa mossar uppkommit, då endast ett fåtal undersökts. G. Lundqvist har i beskrivningen till geologiska kartbladet Skövde granskat framför allt de stora försumpnings-mossarna på Billingen och daterat deras tillkomst till äldre bronsålder. 11)

Granlund anger däremot begynnelsen av två av Billingens mossar, Blängsmossen och Fjärrmossen till tidig subboreal tid, närmast mellanneolitikum. 12) För området i stort finner Granlund fyra tidsskeden med ökad försumpning, under vilka således försumpningsmossar har bildats. Det första skedet infaller under mitten av boreal tid, det andra under mitten av atlantisk tid, det tredje i början av subboreal tid under mellanneolitikum, det sista slutligen i begynnelsen av subatlantisk tid vid övergången mellan bronsålder och järnålder. 13)

Källor. Kambrosiluområdet har ett mycket stort antal grundvattenkällor. Att göra en fullständig inventering av källorna skulle stöta på stora svårigheter, dels arbetsmässigt dels genom de förändringar i flödena våra dagars kulturlandskap medfört. Genom områdets geologiska uppbyggnad kan man dock kartlägga stråk i terrängen, efter vilka i stort sett källorna förekommer. De aktuella källorna kan nämligen hänföras till Bryants grupp "contact springs", *A)* d.v.s. de uppträder, där ett genomsläppligt lager underlagras av ett mindre genomsläppligt och det senare lagret når upp i ytan. 14) Genom att kartlägga det ogenomsläppliga lagrets övre begränsningslinje får vi således, låt oss kalla det källinjer. *B)* Inom kambrosiluområdet är det två lager som är aktuella, nämligen alunskifferlagret under ortocerkalken och lerskiffrarna under diabasen.

På utbredningskartorna 1-4 är inlagd alunskifferns övre begränsningslinje efter undersökningar utförda av S.G.U. genom B. Dahlman år 1960. *C)* Den andra, övre källinjen vid lerskifferlagret är ej särskilt markerad men lätt iakttagbar, genom att den följer platåbergens diabasbranter. På kartan har även markerats de mera betydande källorna efter geologiska kartan, sammanlagt ca 100 stycken. Härav framgår, att det naturligtvis ges undantag från regeln, men att grundvattenkällorna i stort sett följer källinjerna och således omger kalkstensplatåerna i deras övre och nedre begränsning.

Bland de mera markanta stråken av källor kan nämnas dem på Billingens östsluttning ovanför Skövde, på Plantabergets nordsluttning i Högstena socken, i förkastningsbranten vid Karleby samt på Mössebergs västsluttning mellan Gökhems och Vilske-Kleva kyrkor. I sluttningarna nedanför källorna har ofta utbildats översilningsängar eller källkärr. Källornas storlek varierar starkt från mycket små till rikt givande. Några systematiska uppmätningar av vattenmängden har ej företagits, utan det föreligger endast enstaka uppgifter. I ett utlåtande av stadsingenjörskontoret i Skövde av den 27/10 1884 rörande källorna ovanför staden, som användes för vattenförsörjningen, anges vattenflödet till 150 kannor i minuten, vilket gör 400 minutliter eller ca 565 m^3 pr dygn. 15) För en

Tillägg 2012: A) Contact springs = skiktkällor (se Källor i Sverige, 2006.)
B) Källinje: Termen tycks avse en tänkt linje längs gränsen mellan geologiska lager där källor uppträder. Jfr Källhorisont: zon där källvatten kommer fram på bred front på viss nivå.(Källor i Sverige, 2006.)
C) B. Dahlmans uppgifter är redovisade i Hörnsten m.fl.: Grundvatten och uranskifferbrytning vid Ranstad. Sammanfattande synpunkter, 1975. Rapport till AB Atomenergi.

källa N Havstena norr om Skövde anges flödet till nära 3000 minutliter. 16) Denna uppgift måste dock vara felaktig, och vattenmängden i denna källa bör snarare anges till ca 300 minutliter. 17) Slutligen har vid mätningar år 1962 vid Ruskelakällan i Segerstads socken på Brunnhemsbergets västsluttning uppmätts en vattenmängd av ca 35 minutliter. 18)

Genom pollenanalytiska undersökningar i Varnhemsområdet har M. Fries klarlagt områdets vegetationshistoria. Här skall endast i korthet beröras det orörda naturlandskapet, medan odlingens påverkan och landskapsomvandling kommer att diskuteras i ett senare sammanhang. På kalkstenen och sandstenen, som upptager Fries undersökningsområde, har under atlantisk och subboreal tid skogen varit ädellövskog med ek, alm, ask och lind som karaktärsträd. På urbergsområdet i väster och Billingens diabasplatå i öster har före granens inbrott i trakten tall och björk varit de dominerande trädslagen. Under atlantisk tid och tidig subboreal tid finns rikliga albestånd, tydligen härrörande från områdets strandkärr. 19)

En uppfattning har uttalats av bl.a. Sahlström, att de neolitiska jordbrukarna från början på kambrosiluområdet skulle ha mött ett lummigt landskap närmast av lövängskaraktär med öppna gläntor i skogen. 20) I motsats till denna teori fastslår Fries: "Pollenspektra från den praktiskt taget orörda skogens, urskogens, tid (särskilt zon VII) bekräfta vad man med hänsyn till de edafiska *A)* och klimatiska förutsättningarna kunnat förmoda, nämligen att ädellövskogen varit nära nog terrängtäckande." Han säger vidare: "Decimeringen av ädellövskogen får ses mera mot kulturhistorisk än klimathistorisk bakgrund. Det kan icke bevisas men är troligt, att ädellövskogen även i nutida klimat skulle utgöra klimaxskogen här." Luckor har funnits i skogen men endast på sådana ställen, där kalkhällen fläckvis gått i dagen, på branta sluttningar, där marken varit instabil eller där stormfällen inträffat. 21)

---

1) R. Söderberg, 1932, bild 10.
2) Sveriges Geologiska Undersökning, 1923, ser. D, Nr 34, 43 och 53.
3) R. Söderberg, 1932, s. 24.
4) R. Sandegren, 1916.
5) R. Sandegren, 1916, s. 62 ff.
6) T.ex. R. Sandegren, 1916, s. 12 ff., E. Granlund, 1932, s. 85 ff. och M. Fries, 1951, s. 59 ff.
7) R. Sandegren, 1916, s. 15 f.
8) A. Bagge, 1947, s. 248 f.
9) L. von Post m.fl., 1925, s. 11 ff.

Tillägg 2012: A) Edafisk: Som har avseende på marken, t.ex. dess kemiska egenskaper, konstorlek och fuktighet.(Lexikon i naturgeografi 1973).

10) E. Granlund, 1932, s. 91 ff.
11) H. Munthe, A.H. Westergård och G. Lundqvist, 1928, s. 140 ff.
12) E. Granlund, 1932, s. 96 ff.
13) E. Granlund, 1932, fig. 149.
14) E. Meinzer, 1949, s. 416 ff. och D.K. Todd, 1959, s. 32.
15) G. Linde, 1956, si 212 not 5.
16) H. Munthe, A.H. Westergård och G. Lundqvist, 1928, s. 163.
17) Muntlig uppgift av stadsingenjör E. Vallin.
18) Enligt muntlig uppgift från LBF, Skara.
19) M. Fries, 1958, s. 21 ff.
20) K.E. Sahlström, 1932, s. 13.
21) M. Fries, 1958, s. 21 och s. 361.

2. De fasta fornlämningarnas utbredning i landskapet.

I sin avhandling "Jungneolithische Studien" genomför M. Malmer en ytterst ingående granskning av stridsyxkulturen i Norden och finner härvid starka skäl tala emot teorin om denna kulturs uppbärande av en invandrande folkstam. Orsaken till kulturens uppkomst skulle då vara att söka i utbredandet av en ny religions 1) Samtidigt härmed har enligt Malmer en viss omläggning av näringslivet ägt rum. I stället för, som tidigare, vete blir nu korn det viktigaste sädesslaget, och vidare tycks får och getter ha fått ökad betydelse på bekostnad av svin och nötkreatur.

I samband med denna granskning gör Malmer bl.a. en närmare undersökning av stridsyxkulturens utbredning i förhållande till övriga neolitiska kulturer i Skåne, Blekinge och Västergötland. 2) För. Västergötlands del påpekar han det stora antalet gånggrifter på kambrosilurområdet, dit ju samtliga landskapets gravar av detta slag koncentrerats. Antalet anges till ca 234 men kan efter 1958-1962 års fornminnesinventering för ekonomiska kartan sättas till 261,. varav 30 nu helt borttagna.

I undersökningen ingår vidare här återgivna tabellsammanställningar över utbredningen av tunnackiga flintyxor, sammanställda efter A. Oldebergs år 1952 publicerade förteckning, och stridsyxor i Västergötland. Malmer använder sig härvid av den av K.E. Sahlström gjorda indelningen av landskapet med det undantaget, att Sahlströms båda områden mellersta Vadsbo och östra Västergötland sammanslås till ett och får således följande sex områden: kambrosilur-området, Vänerstranden, Varaslätten, västra Västergötland, södra Västergötland och östra Västergötland. Av tabellerna framgår, att kambrosilurområdet har det utan jämförelse största antalet tunnackiga flintyxor både i absoluta och relativa tal. Fyndtätheten är här ungefär fyra gånger så stor som i närmast därefter kommande område, Vänerstranden. Utbredningsbilden av de båtformiga stridsyxorna visar samma tendens. Dock är övervikten nu ej längre så accentuerad. De två viktigaste områdena, Vänerstranden och Varaslätten kommer nu upp till respektive tre fjärdedelar och hälften av kambrosilurområdets fyndtäthet, och även de övriga områdena hävdar sig nu bättre.

Malmer finner förhållandena helt analoga med Skånes, där på samma sätt koncentrations-områdena för trattbägarkulturen och stridsyxkulturen sammanfaller. De övriga västgöta-områdenas starkare ställning i förhållande till kambrosilurområdet, vad gäller stridsyxornas utbredning, anser han betingad av en allmän kulturell expansion med därtill hörande utflyttning. Han påpekar vidare, att förhållandena i motsats till Skåne i våra dagar är omvända, så att kambrosilurområdet ej längre är det ledande

Fyndtätheten för tunnackiga flintyxor i Västergötland. (Efter Malmer)

	Antal tunnackiga flintyxor	Total-areal i km^2	Antal yxor pr 100 km^2 totalareal	Total-areal-index	Åker-areal i km^2	Antal yxor pr 100 km^2 åkerareal	Åker-areal-index	Medeltals-index
Siluområdet	327	1,295	25,250	100	536	61,007	100	100
Vänerstranden	85	1,258	6,756	26,75	631	13,470	22,07	24,41
Varaslätten	96	1,437	6,680	26,45	822	11,678	19,14	22,79
Västra Västergötland	83	2,455	3,380	13,38	575	14,343	23,65	18,51
Södra Västergötland	124	6,l55	2,014	7,97	785	15,796	25,89	16,93
Östra Västergötland	67	4,477	1,496	5,92	1181	5,673	9,29	7,60
Totalt	782	17,077	4,579		4530	17,262		

Fyndtätheten för stridsyxkulturens yxor i Västergötland. (Efter Malmer.)

	Antal Stridsyxor	Antal yxor pr 100 km^2 totalareal	Total-areal-index
Siluområdet	64	4,942	100
Vänerstranden	48	3,815	77,19
Slätten	42	2,922	59,12
Västra Västergötland	23	0,936	18,93
Södra Västergötland	31	0,503	10,17
Östra Västergötland	35	0,781	15,80
Totalt	243	1,422	

	Antal yxor pr 100 km^2 åkerareal	Åker-areal-index	Medeltals-index
Siluområdet	11,940	100	100
Vänerstranden	7,606	63,70	70,44
Slätten	5,109	42,78	50,95
Västra Västergötland	4,000	33,50	26,21
Södra Västergötland	3,949	33,07	21,62
Östra Västergötland	2,963	24,81	20,30
Totalt	5,364		

jordbruksområdet utan nu kommer först på tredje plats efter Varaslätten och Vänerstranden och drar slutsatsen: "Es scheint, dass hoher Kalkgehalt in den frühesten Anfängen der bäuerlichen Kultur die wichtigste Rolle spielte." 3)

Naturligtvis har jordens höga kalkhalt i kambrosiluområdet spelat en mycket stor roll för bebyggelselokaliseringen. Frågan är dock, om inte även andra omständigheter, framför allt då klimat- och vattenförhållanden, haft väl så stor betydelse. Varaslättens och Vänerstrandens framträdande som viktiga kulturområden börjar ju mycket tidigt, som Malmer visat, redan under senare delen av mellanneolitisk tid men blir särskilt markant under järnålderns tredje period. Flatmarksgravfälten från denna period ligger till övervägande delen på grusåsarna på lerslätterna, Vara- och Vadsboslätterna samt på Vänerstranden kring Kinneviken dock ej omedelbar kontakt med Vänern. Av 81 kända förekomster återfinns endast 8 på kambrosiluområdet. Områdets fyndfattigdom under denna tid är så påfallande, att man antagits att det förekommit en allmän uttunning av bebyggelsen och en bebyggelseförskjutning ut på lerslätterna.

Längst härvidlag går Jungner i sin doktorsavhandling "Gudinnan Frigg och Als härad". Med utgångspunkt från en grupp ålderdomliga ortnamn, nämligen Friggeråker, Lovene, Saleby, Slöta och Synnerål, som förekommer dels på ett begränsat område kring Ålleberg dels i det gamla Als härad, numera en del av Skånings härad, finner han att en utvandring ägt rum från Falbygden ut på lerslätterna. Detta skulle ha skett någon gång under förromersk järnålder eller snarast omkring år 100 f. Kr. 4) Under den tid som förflutit, sedan Jungners avhandling publicerades, har nytt material tillkommit, som delvis förändrat bilden. Fortfarande kvarstår dock, som ovan nämnts, en påfallande disproportion mellan det förromerska fyndmaterialet från kambrosiluområdet och kringliggande slättområden.

K.E. Sahlström har vid flera tillfällen påpekat, att de här påtalade förhållandena ej får tolkas som tecken på ett brott i bebyggelsekontinuiteten. "Tanken på en allmän utvandring från Falbygden till lerslätterna vid tiden för brandgropsgravfältens uppträdande vinner emellertid ej stöd i det nu samlade fornsaksmaterialet. Möjligheten kvarstår dock, att en viss bebyggelseförskjutning kan ha ägt rum tidigare, under de för oss alltjämt svåråtkomliga s.k. fyndlösa århundradena." 5) Även E. Oxenstierna betonar starkt disproportionen mellan gravfynden på kambrosiluområdet och på lerslätterna under denna tid och ser i detta en befolkningsminskning för det förra området. 6)

Nu kan man naturligtvis inte dra alltför vittgående slutsatser av dessa negativa bevis. Nya fynd kan när som helst dyka upp. Det bör i detta sammanhang understrykas, som också Sahlström anmärker, att fyndförhållandena är något olika för de olika områdena. 7) Flatmarksgravfälten på lerslätterna är praktiskt taget utan undantag belägna på de i landskapet insprängda grusåsarna med ofta högklassigt grus. Den övervägande delen av dessa gravfält har också upptäckts i samband med grustäkt. På kambrosiluområdet är gruset i allmänhet inte av samma kvalitet på grund av alltför stor inblandning av skiffer och har därför inte exploaterats i samma grad. Härtill kommer att medan på slättområdena, med dess ogenomsläppliga lerjordar bebyggelsen fram till 1800- och 1900-talens genomgripande dränerings- och dikningsföretag varit hänvisad till grusåsarna, så har på kambrosiluområdet med dess mera genomsläppliga självdränerande jordlager inte rått samma begränsning i lokaliseringen. Påträffandet av flatmarksgravfält torde därför här bli mera slumpmässigt.

Med dessa reservationer kan dock fastslås, att under förromersk järnålders senare del Vara- och Vadsboslätterna framträder som mycket viktiga bebyggelseområden. Man har allmänt ansett orsaken härtill vara den allmänna klimatförsämringen med lägre medeltemperaturer och betydligt ökad nederbörd, som inträder i järnålderns begynnelse. Detta skulle ha medfört en omläggning av näringslivet mot en betydlig intensifiering av boskapsskötseln på åkerbrukets bekostnad. Man skulle då ha utnyttjat den rikligare gräsvegetation på lerslätterna, som blev en följd av den ökade nederbörden. 8)

Fries pollenanalytiska undersökningar visar en ökning av eken i Varnhems-området vid denna tid, vilket enligt Fries kan tyda på en omläggning eller förskjutning av markens utnyttjande, således ett stöd för den anförda teorin. 9) Graden av denna ökning är dock svår att avgöra, och den motsvaras ej heller av någon påtaglig nedgång av sädespollenkurvan, som i stället i diagrammen visar ungefär samma värden som tidigare. Vidare är det så, att en mycket stor del av de från Västergötland funna sädeskornsavtrycken i förhistorisk keramik härrör just från förromersk järnålder. 10) Det föreligger således inga ovedersägliga bevis för en radikal näringsomläggning. Det torde tvärtom, till vilket jag skall återkomma nedan, vara rimligt att antaga, att klimatförsämringen framkallat vegetationsförhållanden tämligen likartade dem, som tidigare rått på kambrosiluområdet. Lerslätternas ökade betydelse skulle då betingas av, att dessa nu i högre grad än tidigare blev lämpade för ett hävdvunnet näringsfång, där boskapsskötseln spelat stor roll för försörjningen.

Vid försöken att utröna det eventuella sambandet mellan den förhistoriska bosättningen och vattenförekomsterna för kambrosiluområdet i stort har som bebyggelseindikatorer använts de fasta fornlämningarna. Här föreligger naturligtvis risken för en allvarlig felkälla. Gravarnas utbredningsbild behöver ju inte nödvändigtvis spegla den samtida bebyggelsen. De mycket stora gravfälten, t.ex. vissa av flatmarksgravfälten från romersk järnålder, kan tänkas ha varit gemensamma för flera byar belägna i ett obebyggt område mellan dem. En annan möjlighet är, att gravarna av religiösa skäl planerats som ett slags de dödas samhälle. De borde då placerats på särskilt utvalda platser utan kontakt med samtida bygd och med likartade terränglägen, Gravar av denna typ torde man finna i de norrländska kuströsena,

Vid sina bebyggelsehistoriska undersökningar i Östfold finner E. Johansen, att för järnålderns del ett direkt samband föreligger mellan gravplatserna och bosättningen. Detta samband föreligger däremot ej för bronsåldern, där gravarna av religiösa skäl lagts utanför bebyggelsen på högt belägna platser eller ut mot havet;. För denna tid måste man spåra bosättningen ur övrigt fyndmaterial. För stenålderns del är gravmaterialet praktiskt taget obefintligt i de undersökta områdena, varför inga slutsatser kan dragas. Dock kan nämnas, att Johansen i vissa fall, bl.a. i Rygge, har funnit kontinuitet i bosättningen från stenålder till järnålder. 11)

För Bohuslän har E. Ljungner utgått från och motiverat att för förhistorisk tid "gravarnas geografiska fördelning också ger en i huvudsak riktig bild av bebyggelsens." Även här gäller dock ett undantag för bronsålderns gravar, som enligt .Ljungner är av samma karaktär som de norska bronsåldersgravarna med ett utpräglat från bygden isolerat läge. 12) För Attundalands och Södertörns del slutligen anser sig B. Ambrosiani kunna konstatera, att gravfältet utgör en indikation på näraliggande bebyggelse under bronsålder och järnålder. 13)

Om vi så återvänder till undersökningsområdet, så torde det för järnålderns del inte råda någon större tveksamhet om, att gravarna ligger i anslutning till den samtida bygden. Den äldre järnålderns flatmarksgravfält har inte minst genom sitt läge i terrängen och sin anslutning till bebyggelsen under historisk tid helt karaktären av bygravfält. 14) Detsamma gäller de senare stora järnåldersgravfälten t.ex. Klockaretomten i Eggby sn, Mårby i Bjurums sn, Hornborga, Kymbo, Varv och Dimbo. Sahlström påpekar för romersk järnålders och folkvandringstidens del, att dessa perioders gravar ofta uppträder i mindre grupper skilda från de av honom till yngre järnåldern hänförda stora gravfälten. 15) Nu ligger dessa till äldre järnålder daterbara runda

stensättningar ofta i små grupper på åkerimpediment med uppodlad åker emellan. Det är därför troligt att flera gravar bortodlats. Vidare är alltför litet känt om de stora gravfälten, för att de entydigt skall kunna tidsfästas till yngre järnålder. Över huvud taget ligger det stora problemet för Västergötlands järnåldersgravar i svårigheten att erhålla en kronologisk skiktning av materialet.

Denna svårighet blir ännu mer markant för bronsåldern, vars gravar till det yttre är i det närmaste omöjliga att urskilja från den äldre järnålderns. 16) Ett flertal fynd har också visat; att de kan ligga sida vid sida i terrängen. Även för bronsåldern torde dock gälla regeln, att gravarna speglar bebyggelsen i kontinuitet med den äldre järnålderns bygd.

För stenåldern är förhållandena betydligt mer komplicerade, framför allt genom att vår kännedom om Västergötlands neolitiska boplatser är alltför ofullständig och att vi här inte vågar förutsätta någon kontinuitet med bebyggelsen i historisk tid. M. Sjöbeck har i ett diskussionsinlägg rörande svedjebruket under förhistorisk tid bl.a. hävdat, att vi under yngre stenålder får räkna med ett ytterligt extensivt halvnomadiserande jordbruk, som tog stora arealer i anspråk. Han räknar med: "Gånggriftskulturen på Falbygden kan tänkas för sin försörjning ha krävt stora, senare bebyggda delar av Skaraborgs, Älvsborgs och Jönköpings län." 17) Härav skulle således följa, att gånggrifterna ej kan bindas till någon fast bebyggelse utan anlagts som de dödas byar.

Om man emellertid noggrant granskar megalitgravarnas utbredning och läge i terrängen, är det uppenbart, att det är näringsgeografiska och ej religiösa synpunkter, som varit vägledande vid anläggandet. Det är de levandes ej de dödas behov som tillgodosetts. Vi kan således räkna med att de neolitiska gravarna, åtminstone i grova drag, speglar den samtida bebyggelsen. 16) Till frågan om denna bebyggelses permanens skall jag återkomma nedan.

En nackdel med att utgå från fornlämningarna är för kambrosilurområdets del, att vissa tidsperioder blir svårgripbara för oss. Från TN känner vi inte någon med säkerhet belagd grav. Vidare är bronsålderns liksom den förromerska järnålderns gravar endast ofullständigt kända. Det bästa resultatet hade naturligtvis nåtts genom en redovisning av. det samlade fornsaksmaterialet. Detta har emellertid av arbetstekniska skäl endast varit möjligt för det i detalj undersökta analysområdet. Trots detta torde en granskning av fornlämningarnas utbredning vara motiverad, då den dock ger oss vissa hållpunkter.

Utbredningen av de fasta fornlämningarna på utbredningskartorna 2-4 har sammanställts av materialet från Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering för ekonomiska kartar utförd åren 1959-61. Denna inventering har i området letts av antikvarierna G. Ekelund, G.A. Hellman, K.G. Selinge, H. Thålin, C. Warenius och G. Vinberg. För gånggrifter och hällkistor har samtliga inventeringsböcker genomgåtts, medan övriga fornlämningar inprickats efter en av ämbetet sammanställd översiktskarta.

G.A. Hellman har för kambrosiluområdet och dess närmaste omgivning redovisat omkring 290 gånggrifter, varav ett 30-tal nu borttagna mot tidigare av Sahlström upptagna sammanlagt 240. 19) Hellman har härvid i vissa fall reviderat inventeringsresultaten. Då dessa revideringar ej är särskilt redovisade, och då ej någon fullständig förteckning uppgjorts utöver utbredningskartan, har jag valt att i huvudsak följa inventeringsböckerna. Detta har medfört att ett något mindre antal gravar redovisats. Sammanlagt har antecknats ²61 gånggrifter.

Utbredningskarta 2 visar bebyggelsens lokalisering under MN sådan den speglas av gånggrifternas utbredning. I punktdiagrammet överst s. 21 klargöres gravarnas läge i förhållande till närmaste grav respektive närmaste källinje. Härav framgår för det första att gånggrifterna sällan förekommer enstaka men ej heller i gravfältsliknande samlingar. Av 261 gravar är det endast 12, som ligger på ett avstånd från varandra av 50 m eller mindre. För 173 gravar eller 66% är avståndet 50 - 500 m och för endast 32 större än 1000 m. Karakteristiskt för gånggrifternas utbredning är således, att de ligger i byliknande klungor och ger intryck av att utgöra gravplatser för enskilda gårdar i en bysamfällighet. Hur därmed verkligheten *A)* förhåller sig kan naturligtvis inte avgöras, förrän vi får ett större antal moderna undersökningar och därmed ett betydligt säkrare grepp om den kronologiska skiktningen.

Samma diagram visar gånggrifternas utbredning i förhållande till källinjerna. Av totalantalet ligger 101 eller 39% inom ett avstånd av 500 m från närmaste källinje. Nu bör dock än en gång påpekas, att dessa linjer ej är några absoluta indikatorer. Källorna ligger ofta förskjutna i förhållande till dem och det förekommer ju också källor utanför dessa stråk. Förhållandet bör dock kunna ge en hållpunkt.

För man så in i bilden övriga vattenförekomster som sjöar och större vattendrag samt sankmarkerna blir tendensen ännu tydligare. Bland sankmarkerna har i detta sammanhang endast medtagits fornsjöarna, som vid denna tid antingen har legat med öppen vattenspegel, som lövkärr eller som mossar. Hänsyn har ej tagits till försumpningsmossarna. En del av dem har visserligen bildats redan före MN, men för en stor del

Tillägg 2012: A) Ordet verkligheten är troligen felskrivet, bör vara verkligen.

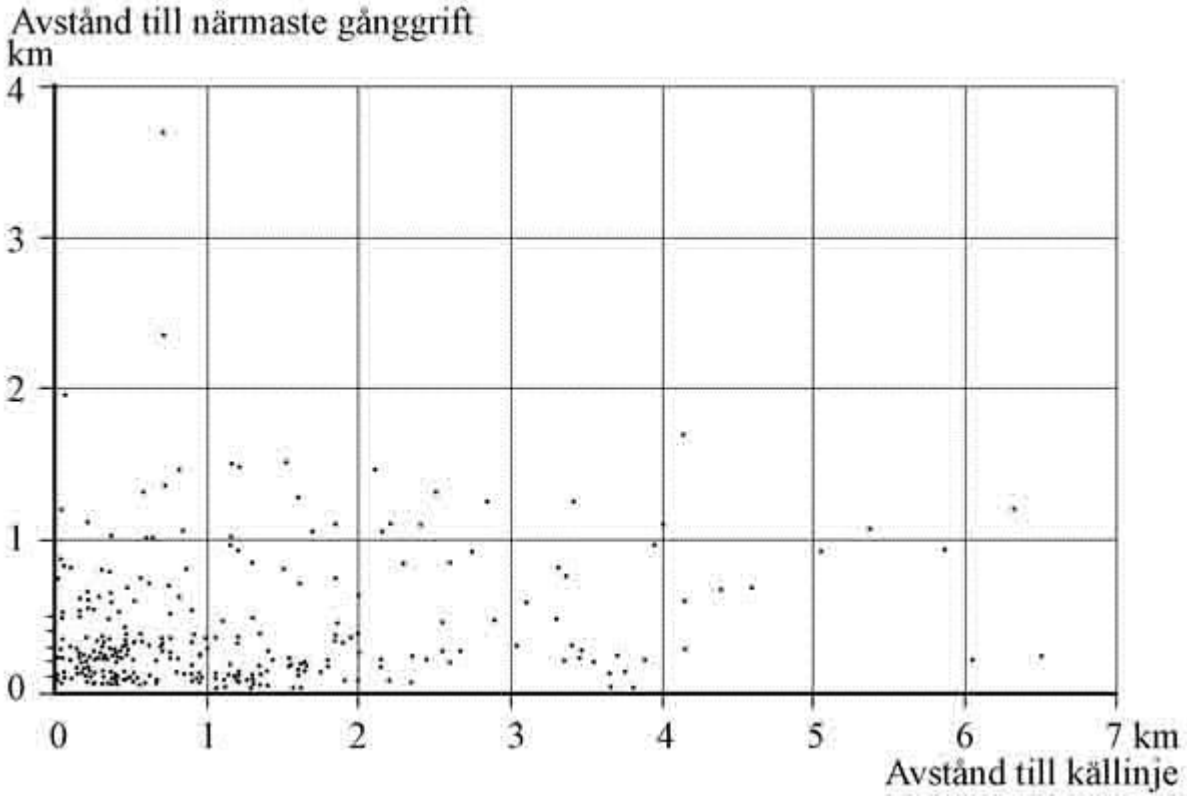

Diagram över gånggrifternas avståndsförhållanden till närmaste gånggrift respektive källinje.

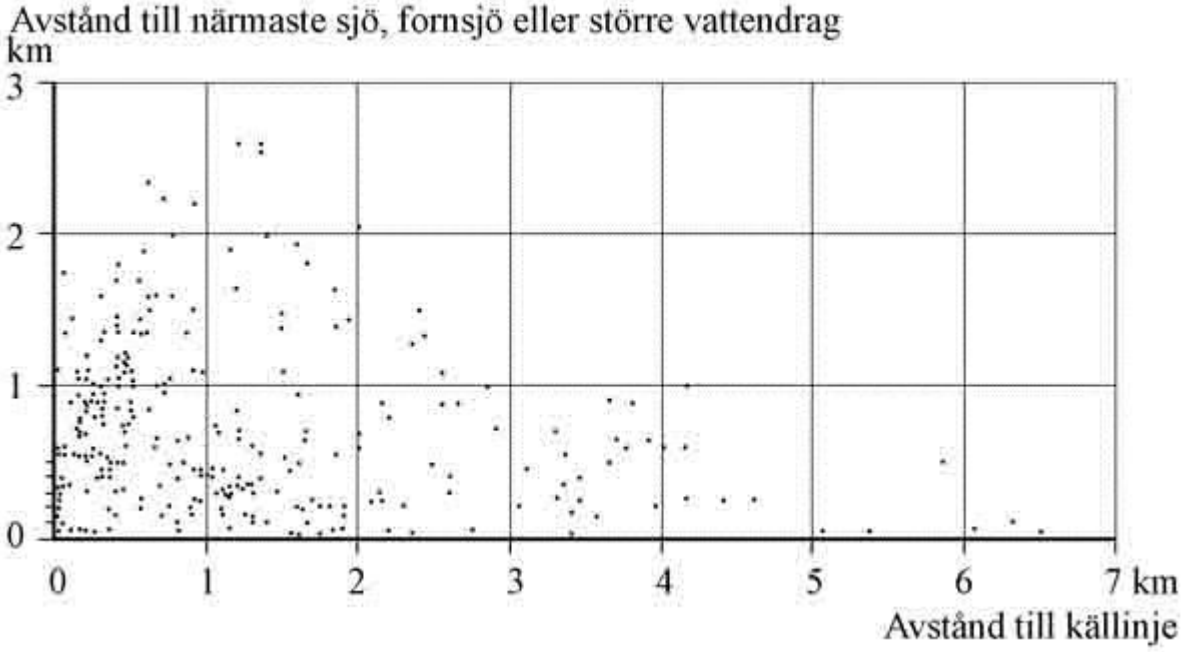

Diagram över gånggrifternas avståndsförhållanden till närmaste sjö, fornsjö eller större vattendrag respektive källinje.

har försumpningen påbörjats senare, och det är, som ovan nämnts, omöjligt att utskilja de båda grupperna. Av diagrammet framgår, att 187 gånggrifter eller 72% ligger inom 500m:s avstånd från vattenförekomst. Ökas avståndet till 1000 m är det endast 19 gravar, som faller utanför. Gånggrifternas medelavstånd från vattenförekomst är 443 m. Medianavståndet är 350 m, vilket visar, att mer än hälften av observationerna faller under medelvärdet. Den sneda fördelningen framgår ju också klart av frekvenspolygonen s. 24.

För att ej äventyra åskådligheten har på utbredningskartorna ej inlagts höjdnivåer, jordarter eller berggrund. Genom källinjerna avgränsas ju dock kalkstens- och diabasplatåerna. Något utpräglat höjdläge finner man ej för gånggrifterna utöver, att de i anslutning till ådalar och lågningar i landskapet ligger på självdränerande höjdsträckningar. Berggrunds- och jordartsförhållanden har upptagits i bil. 1 med uppgifterna hämtade från geologiska kartan. Av de 261 gånggrifterna ligger 152 st eller 58% på kalkstensplatåerna, som endast upptar ca 15% av gånggriftsområdets total-areal. Av övriga gravar ligger 16 på alunskiffer, 77 st på sandsten samt 16 st på gnejs. Vad beträffar jordartsförhållandena, så finner man som väntat det övervägande flertalet eller 218 st på morän i allmänhet medan 16 st ligger på moränmärgel, 20 st på sand, eller grus samt 7 st på rullstensåsar.

För utbredningskartan för de senneolitiska hällkistorna (karta 3) har genomgången av riksantikvarieämbetets fornlämningsregister kompletterats med uppgifter av Sahlström om borttagna gravar eller tidigare påträffade gravar ej synliga ovan mark. 20) Sammanlagt har för kartområdet noterats 184 hällkistor varav 47 st borttagna och 8 st under flat mark och därför ej markerade på ekonomiska kartan. Medan för gånggrifterna 30 st eller 11,5% av det totala antalet är borttagna är således 55 hällkistor eller 29,9% av totalantalet borttagna eller ej iakttagbara ovan mark. Vid jämförelse av de båda utbredningsbilderna måste vi därför räkna med en relativt sett större osäkerhet för det senneolitiska materialet, då tydligen utformningen av dagens kultur-landskap drabbat hällkistorna hårdare än gånggrifterna. Härtill kommer att gånggrifterna ju i flera fall även använts för begravningar i SN och ibland även senare. 21)

Vad som är mest iögonenfallande för utbredningsbilden för gravarna under SN är, att vi finner dem över ett vidare område. De förekommer nu spritt även i kambrosilurområdets nordligaste del. Kinnekulle-området, Vara-slätten samt moränområdet söder om Falbygden. Det övervägande antalet påträffas dock i det ca 25x40 km stora gånggriftsområdet. Här ligger 155 av kartområdets 184 hällkistor.

På s. 25 har gjorts ett försök att i stora drag åskådliggöra fördelningen mellan hällkistor och gånggrifter. Resultatet är inte entydigt och tillåter inga säkra slutsatser i all synnerhet, som vi ju även måste ta hänsyn till den ovan anförda relativt större osäkerheten för hällkistmaterialet. Vissa områden med många gånggrifter har få eller inga hällkistor, Så t.ex. har gånggriftsgruppen på Axevalla hed i Skärvs socken ingen motsvarighet i SN. En markant diskrepans finner vi även kring västra delen av Mönarps mosse och kring Sjötorpssjön, där ju gånggrifterna har ett karakteristiskt läge på öar och uddar i fornsjön, men där hällkistor saknas. Samma brist på överensstämmelse finner vi i området kring Hångsdala kyrkby i kambrosiluområdets sydöstra hörn. Även det motsatta förhållandet förekommer dock med en stark övervikt för hällkistorna. Särskilt markant är detta i Brunnhems socken, där mot 12 hällkistor svarar endast en gånggrift.

Trots detta och med beaktande av ovan gjorda reservationer torde man dock för området som helhet kunna säga, att bebyggelsen under SN i stort sett betecknar en fortsättning av bebyggelsen under MN. Någon utpräglad bebyggelseförskjutning är således inte klart påvisbar utöver den tidigare påtalade utvidgningen av bygden under SN. Denna utvidgning kan även iakttagas inom gånggriftsområdet, där hällkistorna i vissa fall påträffas betydligt högre upp längs bergssidorna t.ex. på Brunnhemsbergets sydöstsluttning samt vid Hallan i Östra Tunhems socken, där en grav ligger uppe på Mössebergs diabasplatå.

Hällkistorna i gånggriftsområdet visar en något högre koncentration till kalkstensplatåerna än gånggrifterna. Av de 155 gravarna ligger 68% här. För hela undersökningsområdet är fördelningen 110 st på kalksten, 16 st på alunskiffer, 24 st på sandsten, 33 st på gnejs samt 1 st på diabas. Vad beträffar jordartsförhållanden, så återfinner vi även för hällkistorna den överväldigande delen eller 151 st på morän i allmänhet. Av övriga gravar ligger 5 st på moränmärgel, 16 st på sand eller grus, 9 st på rullstensåsar, 2 st på kalkberg samt 1 st på lera

I likhet med, vad gäller för gånggrifterna, kan vi för hällkistorna iakttaga koncentrationer till byliknande klungor, även om tendensen inte är lika skarpt framträdande, och antalet ensamliggande gravar således nu är större. Detta gäller i synnerhet utanför kambrosiluområdet. Bland sådana koncentrationer kan särskilt nämnas Brunnhems by i Brunnhems socken med fem gravar, Lilla Backabo, Torbjörntorps socken med sju gravar samt Ranten i Falköpings stad. Här finner vi över huvud taget den största koncentrationen av megalitgravar på kambrosiluområdet. På en yta av 6,25 km² ligger sammanlagt 26 gravar, 13 gång-

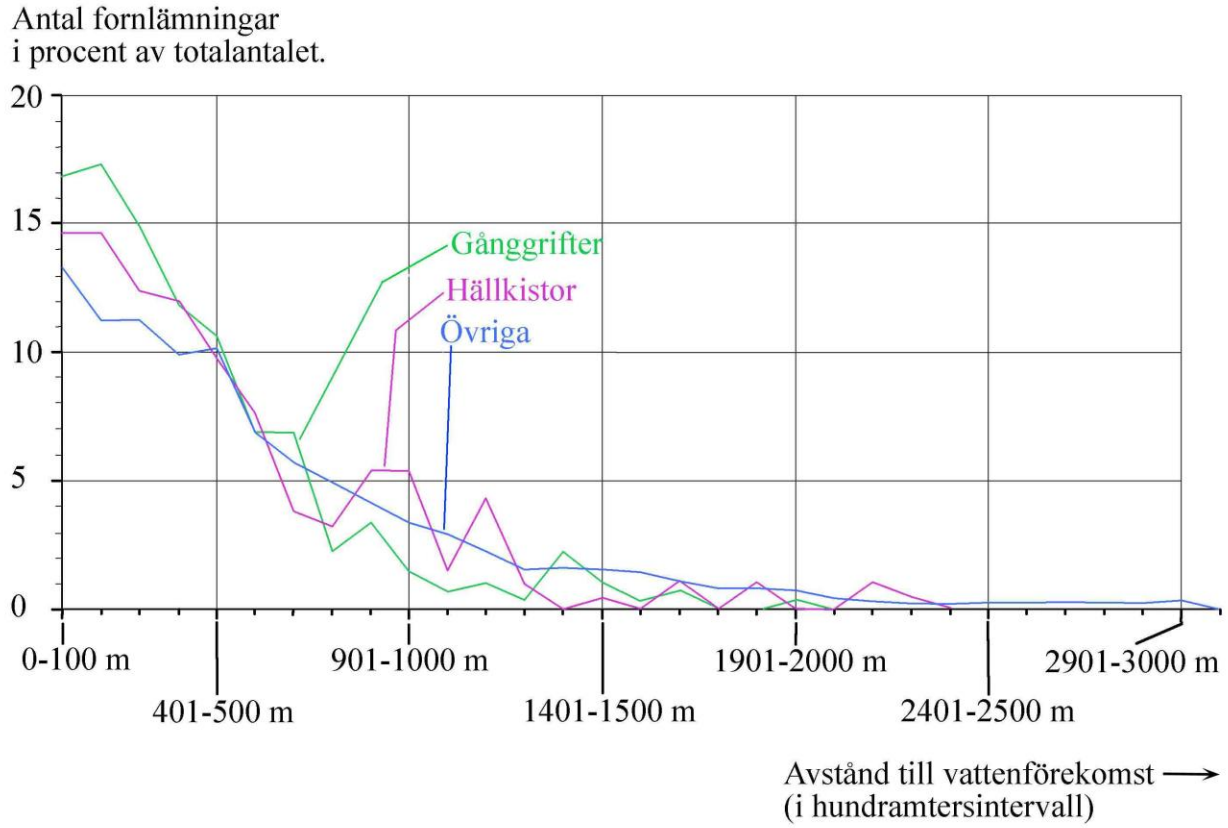

Frekvenspolygon för avståndet till närmaste vattenförekomst för undersökningsområdets fasta fornlämningar.

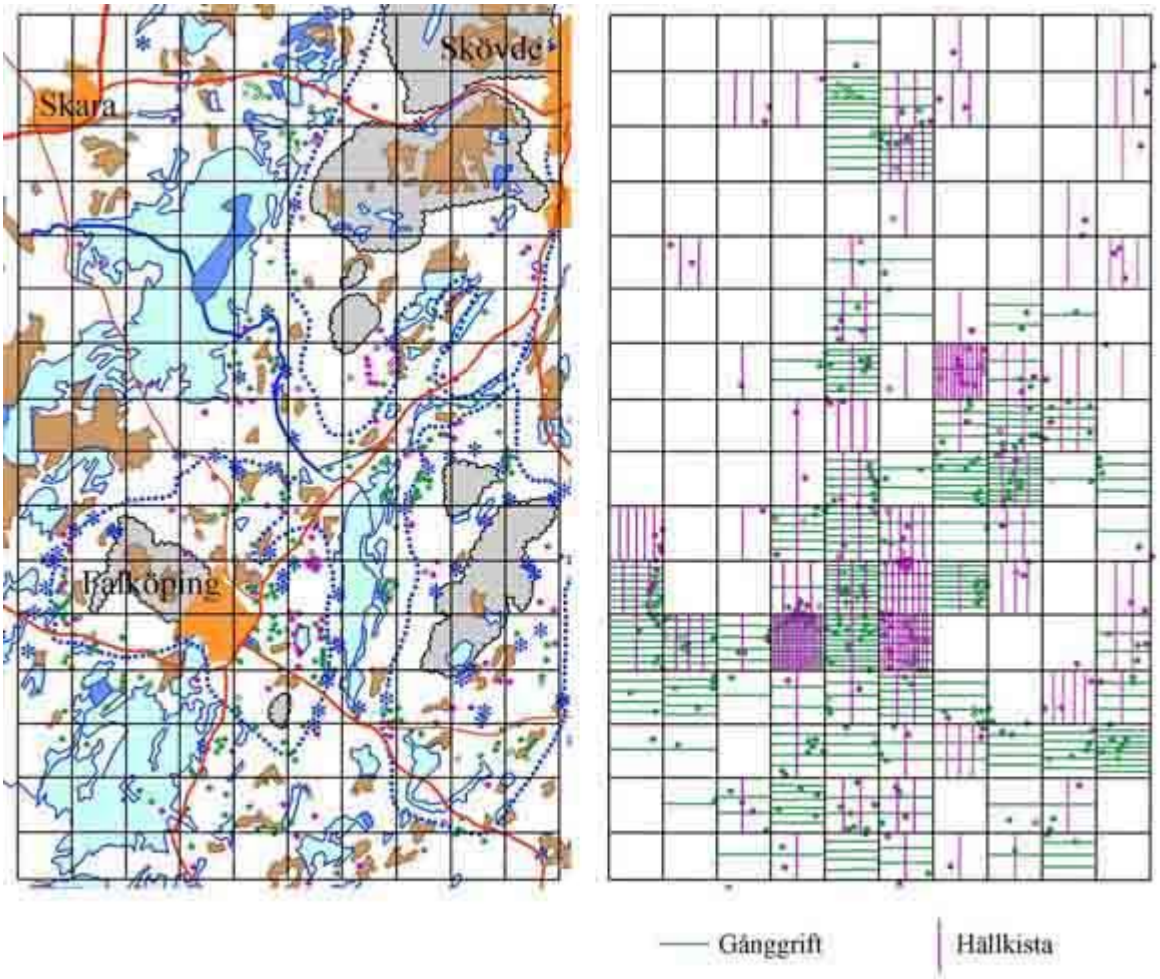

Grafisk framställning av utbredningsförhållandet mellan gånggrifter och hällkistor i kambrosilurområdets mellersta och södra delar. Underlagskartan utgör att utsnitt av utbredningskartan för fasta fornlämningar från brons- och järnålder.

Anmärkning: Schnells originalfigur utgörs av en underlagskarta med tillhörande genomskinligt, rutat plastöverlägg. På överlägget har inritats frekvenslinjer (=Schnells ovan nämnda grafiska framställning). Den samlade bilden med karta och överlägg blir mycket svårläst. Därför redovisas kartan med rutindelningen i figuren ovan till vänster och överlägget med frekvenslinjer till höger.

grifter och 13 hällkistor.

Den uppmätning i grova drag, som företagits för minsta avstånd mellan hällkistorna och vattenförekomsterna och som redovisas i frekvenspolygonen s. 24, visar nära överensstämmelse med gånggriftsmaterialet. Någon särskild registrering av avstånden till källinjerna har ej gjorts, då den mer spridda utbredningsbilden skulle ge alltför många extremvärden, utan hänsyn har endast tagits till de samlade vattenförekomsterna. Den sneda fördelningen är även här utpräglad. Medelavståndet är 507 m och medianavståndet 400 m, således något högre värden än föregående. Inom 500 m från vattenförekomst har noterats 117 hällkistor eller 63,7% av totalantalet och inom 1000 m sammanlagt 164 gravar eller 89,2%. Största uppmätta avstånd är 2300 m, medan största uppmätta avstånd för gånggrift är 2000 m.

På utbredningskarta 4 har markerats övriga fasta fornlämningar, således så gott som helt från bronsålder och järnålder. Det är naturligtvis föga tillfredsställande att på detta sätt klumpvis redovisa detta komplicerade, stora material, sammanlagt 3055 förekomster, utan någon differentiering. Som ovan s. 19 påpekats är det dock för närvarande omöjligt att erhålla en hållbar kronologisk skiktning. Att för undersökningsområdet genomföra en bebyggelseanalys på grundval av de fasta fornlämningarna efter de metoder, som B. Ambrosiani tillämpat för Sörmland och Uppland är således ej möjligt. 22)

Utbredningsbilden på karta 4 utgör en direkt sammanställning av inventeringsmaterialet för ek.kartan, så att varje markering motsvarar en. enhet i inventeringsregistret. Detta medför med största sannolikhet att bilden blir något skev. Ett ständigt diskuterat problem kring Västergötlands bebyggelsehistoria är det relativt ringa antalet stora gravfält av yngre järnålderns typ, vilket man har velat se som resultatet av en intensiv odling med därmed sammanhängande skadegörelse. 23)

Karakteristiskt för undersökningsområdets fornlämningsmaterial under bronsålder och järnålder är ju det stora antalet ensamliggande gravar eller grupper av två till fyra gravar, oftast belägna på åkerholmar, starkt beskurna av odling samt överlagrade av odlingssten. Vid undersökningar har dessa gravar i de allra flesta fall givit fynd från bronsålder, romersk järnålder eller folkvandringstid, ofta flera gravläggningar från både bronsålder och järnålder. 24) Antalet gravläggningar kan ibland vara mycket stort ingående i ,komplicerade konstruktioner. Av största intresse i detta sammanhang är U. Silvens undersökning av fyra stora runda stensättningar på fastigheten Persberg 1[1] i Våmbs socken. 25) Tre av dessa stensättningar, 15-20 m diam, innehöll gravar från romersk järnålder. Den största stensättningen, nr 1, var

20x30 m och 1 m h. Den visade sig innehålla minst 11 plana runda stensättningar med sammanlagt 35-40 begravningar daterbara till tiden yngre bronsålder - omkr. Kr. f. Vid de stora undersökningarna i Häggums socken åren 1958-60 gav fornlämning nr 1, en stor flack stensättning, ett 80-tal gravläggningar från romersk järnålder. 26)

Även om dessa gravgrupper, som ofta ligger flera på ett avstånd från varandra av något eller några hundratal meter, således kan innehålla betydligt fler gravläggningar än vad som år påvisbart före undersökning, är de dock var för sig för små för att kunna tolkas som bygravfält. Det är ju också detta förhållande, som föranlett Sahlströms antagande, att seden att anlägga bygravfält delvis skulle ha upphört under mellersta järnåldern. 27)

Antydan till en lösning av problemet ger I. Lundströms pågående undersökningar av ett gravfält vid Såntorp i Eggby socken. Före undersökningen låg här på en åssträckning ett gravfält med ett 40-tal rösen, 3 rösen i en grupp ca 100 m mot V samt 175 m V härom en i Riksantikvarieämbetets inventeringsregister som osäker betecknad fornlämning. Utöver dessa tidigare kända gravar har hittills framkommit och undersökts 270 gravar under flat mark. De spridda grupperna har knutits samman till ett storgravfält över 500 m långt och 40 m brett med en trolig användningstid bronsålder - vikingatid. Begränsningen är ännu inte fullt klarlagd. 28) Dessutom skall enligt uppgift i samband med odlingsarbete i området ha påträffats och åter igenlagts en hällkista med gavelhål, som trots sonderingsundersökningar dock ännu ej återfunnits och därför ej medtagits i hällkistförteckningen. 29)

År 1946 undersökte S. Jansson och K.E. Sahlström sammanlagt 16 gravar påträffade i samband med grustäkt i Mårby, Bjurums socken och daterbara till förromersk och tidig romersk järnålder. 30) Gravarna låg på en smal åssträckning, som går i riktning N-S genom Mårby by. Ca 200 m N om fyndplatsen ligger ett gravfält bestående av ett 30-tal högar och i N gränsande till ruinen av Mårby romanska kyrka. Vid bortodlandet av några högar har påträffats aska, kol och benbitar. Dessa anläggningar dateras av Sahlström till troligen vikingatid. 31) Det är mer än sannolikt, att dessa båda gravgrupper ingår i samma fält, och vi får således här bebyggelsekontinuitet från förromersk järnålder. 32)

Vid det stora flatmarksgravfältet på Kyrkbacken i Horns socken är förhållandena mer komplicerade. Vid sidan av 230 flatmarksgravar av Sahlström daterade till per. 3 och del av per. 2 förekommer ett antal gravar, som Sahlström daterar till huvudsakligen folkvandringstid. 33) En delvis annan tidsindelning av materialet gör C-A. Moberg. 34) Han finner starka skäl tala för, att "gravhög A" är fältets äldsta anlägg-

ning. Vidare urskiljer han ett 30-tal gravar i fältets sydligaste del med en trolig datering till tidig romersk järnålder. Av de yngre gravarna dateras en till yngre romersk järnålder eller folkvandringstid samt 4 å 5 till vendeltid. Frågan om fynden härrör från ett enda kontinuerligt använt men illa medfaret och ofullständigt känt gravfält, lämnar Moberg tills vidare öppen i avvaktan på ytterligare material. 35) Likartade frågeställningar gäller också för gravfälten vid Järnsyssla i Skara landsförsamling 36) samt vid Gumsegården i Kinne-Kleva socken. 37)

De här anförda fåtaliga exemplen gör det troligt, att en grundligare genomgång av undersökningsområdets fornlämningsmaterial, än vad som här varit möjligt, i förening med framtida undersökningar skall kunna sammanknyta många av områdets spridda gravgrupper till färre men mycket stora bygravfält med lång kontinuerlig användningstid, i många fall från bronsålder till vikingatid. Det är också möjligt, att man i flera områden kan finna kontinuitet från stenålder till järnålder så, som vi finner på Eckornavallen i Hornborga socken.

Utbredningsbilden för brons- och järnålderns bebyggelse kan således vara något missvisande, genom att åtskilliga. bygravfält i framtiden kan visa sig innehålla flera markeringar på kartan. Härtill kommer ju, som vi har sett, att odlingen har gått mycket hårt åt materialet. En jämförelse mellan utbredningskartan för brons- och järnålder med de två föregående kartorna blir därför ej rättvisande. Några synpunkter skall dock framföras. För gånggriftsområdet hänvisas härvid även till utbredningsjämförelsen s. 25. Även nu förekommer fornlämningar över hela undersökningsområdet och på ett sätt, som tyder på bebyggelseexpansion. Nu liksom tidigare är läget för gravarna och gravfälten i samband med fornsjösystemen karakteristiskt med placering på öar och uddar. Delvis i kontinuitet med utbredningen under stenåldern finner vi nu en påfallande täthet kring Brunnhemsberget i Häggums, Brunnhems och Segerstads socknar, längs Billingens västsluttning, kring sjösystemen i Valle härad, längs Hornborgasjöns östra strand samt längs Slafsans lopp. Det enda område, där en anmärkningsvärd diskrepans föreligger, är i Falköpings stad och landsförsamlingar, där fornlämningarna är klart underrepresenterade i jämförelse med, vad som gäller under yngre stenålder.

Uppmätningsmaterialet för avståndet från brons- och järnålderns fornlämningsplatser till närmaste vattenförekomst, som sammanställts i frekvenspolygonen s. 24, visar god överensstämmelse med gånggrifternas och hällkistornas avståndskurvor, dock med en förskjutning mot något längre avstånd och högre extremvärden. Medelavståndet är 633 m, medianavståndet 450 m samt största uppmätta avstånd 3000 m. Den sneda fördelningen är således nu ännu mera markant. Av de 3055 platserna har 1716 st

eller 56,1% av totalantalet noterats inom 500 m från vattenförekomst samt inom 1000 m totalt 2482 st eller 81,3%. Det procentuellt större antalet stora avstånd torde delvis kunna förklaras av fornlämningarnas lokalisering på lerslätterna. Här har bebyggelsen ända, fram till 1800-talets stora jordbruksrevolution huvudsakligen varit hänvisad till de i landskapet insprängda rullstensåsarna och moränpartierna. Förutsättningen för bebyggelselokaliseringen i dessa områden är alltså mer beroende av jordartsförhållandena än av vattenförekomsterna, även om dessa även här av allt att döma har spelat en stor roll.

Vi kan således konstatera, att den förhistoriska bebyggelsen i undersökningsområdet, sådan den avspeglar sig i fornlämningarnas läge, återfinns i anslutning till vattenförekomsterna med över hälften av samtliga fornlämningsplatser inom ett avstånd av 500 m. De tre grupperna av gravar, som särskilts, visar alla med smärre differenser samma tendens. Denna tendens är så mycket mer anmärkningsvärd, som det rör sig om grupper dels av mycket olika storlek, 261 gånggrifter, 184 hällkistor och 3055 övriga fornlämningsplatser, dels med olika utbredning i området.

---

1) M. Malmer, 1962, s. 677 ff.
2) M. Malmer, 1962, s. 691 ff.
3) M. Malmer, 1962, s. 710.
4) H. Ljungner, 1922.
5) K.E. Sahlström, 1958, s. 87.
6) E. Oxenstierna, 1948, s 118 ff.
7) K.E. Sahlström, 1939, s. 78 f.
8) Se t.ex. E. Oxenstierna, 1948, s. 120 ff. och K.E. Sahlström, 1932, s. 26.
9) M. Fries, 1958, s. 38.
10) H. Hjelmqvist, 1955. s. 37 och 104 f.
11) E. Johansen, 1953, 1957 A och 1957 B.
12) E. Ljungner, 1938, s. 18 ff.
13) B. Ambrosiani, 1964, s. 86 ff.
14) Jmfr K.E. Sahlström, 1958, s. 84.
15) K.E. Sahlström, 1957, s. 14.
16) K.E. Sahlström, 1932, s. 120 ff. och 1939, s. 125 f.
17) M. Sjöbeck, 1952.
18) Jmfr G.A. Hellman, 1963, s. 73.
19) G.A. Hellman, 1963.
20) K.E. Sahlström, 1915, 1932 och 1939.

21) Se t.ex. J. Anderbjörk, 1932, s. 7 ff.
22) Jmfr B. Ambrosiani, 1964, s. 88.
23) Se t.ex. H. Wideen, 1955, s. 22 ff. och K.G. Selinge 1965, s. 187 f.
24) K.E. Sahlström, 1939, s. 124 ff.
25) U. Silvén, 1958.
26) Muntlig uppgift av fil.kand. Elisabet Allard.
27) K.E. Sahlström, 1957, s. 14.
28) Muntlig uppgift av fil.kand. Inga Lundström.
29) Muntliga uppgifter av mag. Bengt Hult och Inga Lundström.
30) M. Stenberger, 1948.
31) K-.E. Sahlström, 1932, s. 119 och 129.
32) Jmfr G. Ullenius, 1956, s. 18 ff.
33) K.E. Sahlström, 1948, s. 117 f. och 131 ff.
34) C-A. Moberg, 1950.
35) C-A. Moberg, 1950, s. 93 f.
36) T.J. Arne, 1905 och E. Oxenstierna, 1948, s. 17 ff. och 217 ff.
37) 0. Almgren, 1902 och E. Oxenstierna, 1948, s. 22 ff. och 215 ff.

II. Detaljgranskning av begränsat område.

1. Områdesbeskrivning.

I det föregående har jag trott mig kunna påvisa ett samband mellan vattenförekomster och bebyggelselokaliseringen i undersökningsområdet. Den därvid använda metoden att mäta avståndet från de fasta fornlämningarna till närmaste vattenförekomst ger ju, som tidigare utretts, endast vissa hållpunkter på grund av materialets ofullkomlighet. Fornlämningarna ger oss ju inte heller en fullt tillfredsställande bild av bebyggelse-utvecklingen. I det följande skall därför göras en mera detaljerad granskning av ett begränsat område med hänsynstagande även till det samlade fornsaksmaterialet samt med en grundligare redovisning av vattenförekomsterna, än vad som var möjligt för undersökningsområdet i stort.

Det för denna analys avsedda området är ej slumpmässigt uttaget utan utvalt i avsikt att försöka ge ett så representativt utsnitt av kambrosiluområdet som möjligt såväl vad beträffar natur, geologiska förhållanden som fornlämningsbeståndet. Området utgör en rektangel med en yta av 48 km2 och upptar delar av Gökhems, Marka och Vilske-Kleva socknar i Vilske härad, omfattande västligaste delen av Mösseberg med intilliggande sluttningar i V och S i kambrosiluområdets västra kant.

En profillinje genom området i riktning Ö-V ger således ett tvärsnitt genom kambrosilur-områdets lagerföljd från gnejsen till diabasen. 1) Vad beträffar bergarternas ytfördelning, upptar urberget, bestående av gnejs med smärre inslag av diorit och dioritskiffer, ca 820 har i områdets västligaste och nordvästra del. Härintill gränsar sandstenslagret, som löper i ett smalt bräm i riktning NNO-SSV från närheten av Gökhems kyrka till Kleva by med skarpt markerad gränslinje mot gnejsen och därefter vidgar sig att täcka analys-områdets sydvästra del. Sandstenens sammanlagda areal är ca 1350 har. Den största ytan eller ca 1820 har upptas emellertid av kalkstensplatån, som bildar ett 0,5-2,5 km brett bräm runt Mössebergs diabasplatå, varav ca 510 har faller innanför området. Kalkstens-underlaget avgränsas mot sandstenen av alunskiffern, med ca 150 har, och mot diabas-platån av lerskiffrarna, areal ca 150 har. Här., liksom i kambrosiluområdet i övrigt, utgör de båda skifferlagren ett smalt, starkt sluttande bräm, dock med undantag för kalkstensplatåns begränsning i S, där vi har en förkastning, så att sandstenens yta ligger i ungefärlig nivå med ortocerkalkens undre yta. På grundkartan för analysområdet har för att ej äventyra överskådligheten endast lagts in diabasplatån samt de båda skifferlagren. De övriga lag-

ren blir ju därmed relativt lätt urskiljbara.

Inte heller har någon höjdkurvatur inlagts, då på några undantag när de stora nivåskillnaderna är bundna till skiffer- och diabassluttningarna. Områdets högsta del utgörs naturligtvis av diabasplatån med höjdsiffror på 310-332 m ÖH. Härifrån går den för kambrosiluområdet karakteristiska avtrappningen av landskapet mot S) och V med nivåsiffror för kalkstensplatån av 226-242 m ÖH, för sandstenen av 185-210 m ÖH, och för urbergsplatån av 133-162 m ÖH.

Vad beträffar jordarterna upptas största delen av området av morän i allmänhet med smärre inslag av moränmärgel på kalkstensplatåns västra del på gränsen mellan Gökhems och Vilske-Klev socknar, kring Odens kulle i Gökhems socken samt vid Redberga i Marka, socken i analysområdets sydöstra hörn. Moränlagret är av skiftande tjocklek och kan framför allt i norra delen av kalkstensplatån bli mycket tunt, så att berget på flera ställen når i dagen, t.ex. vid Kleva klintar, och ger ett landskap av alvarkaraktär. I området förekommer en del moränvallar, de allra flesta i riktning NNO-SSV, samt markerade moränkullar varav särskilt bör nämnas Björkhögskulle i Vilske-Kleva socken och Odens kulle i Gökhems socken. Den senare når en höjd av drygt 40 m, över omkringliggande marknivå. Med undantag för ett par obetydliga områden vid Ravelstorp, Gökhems socken och Redberga i Marka socken förekommer rullstensåsar eller -fält endast i analysområdets västligaste del, där ett nord-sydligt stråk löper strax V Gökhems kyrka. För mossmarkerna skall lämnas en redogörelse i samband med redovisningen av områdets vattenförekomster.

Området är ett renodlat jordbruksområde med endast en mindre tätort, Odensberg i Gökhems socken. Av sandstens- och kalkstensplatåerna är den allra största delen odlad åker. Skogsmarken förekommer så gott som uteslutande på diabasplatån och på urbergsområdet i NV. Denna skogsbrist är dokumenterad i flera skildringar från området från 1700- och 1800-talen. Så t.ex. säger Linne i Wästgötaresa 1747: "Wedbrist war här på orten Landtmannens största swårighet." 2) Likaledes konstaterar Abraham Lindblad omkr. år 1790: "Hvad angår hushållning med Skogen så har här i nägden ofwan jord på flera secler icke gifwets någon Skog at wårda, ----" 3)

År 1932 uppgick den odlade åkerarealen för Vilske-Kleva socken till 1515 har, för Gökhems socken till 1275 har samt för Marka socken till 1162 har. Enligt G. Lindgren uppgick karterad åker omkr. 1640 för Vilske-Kleva socken till 188,9 tunnland, för Gökhems socken till 361,1 tunnland och för Marka socken till 130,7 tunnland. 4) Den intensiva uppodlingen är i hög grad en frukt av 1800-talets jordbruksrevolution,

som bl.a. medfört en utdikning och uppodling av många av områdets mossmarker. Särdeles markant torde förändringen ha varit för kalkstensplatån, som tidigare i stora delar låg som äng, varav nu endast små rester finns bevarade. Västra delen av platån, Kleva hed, har av Linne givits en skildring, som i sin betagenhet ger områdets karaktär i blixtbelysning: "KLEFWA HED, på hwilken Drottning Margareta slog Konung Albrecht, låg emellan Odens kulle och Klefwa Kyrka; hon frambar de alrahärligaste ängar man någonsin kunde föreställa sig. Ängarne äro fuller öfweralt här på orten täcke; men Klefwa Hed med sit slätta fält, och många blomster, stod denna årstiden så täck och ljuflig, at han öfwergick all den sommarens prakt och fägring, wi härtils någonsin sedt, ja de woro så härliga, at min penna är alt för swag, på något sätt at afskildra dem. Det är fuller wist, at inwånarne wid dessa widlyftiga fält utstå höst, winter, och wår et oändeliget beswär af hård blåst och urwäder, så at folket stundom på resor häraf förgås, förrän de kunna råka närmaste gård: Men deremot så betalar också den sköna sommaren all sådan olägenhet, med så mycken härlighet, som naturen på et blidt fält utmåla kan. Sannerligen ingen främling skulle sig någonsin föreställa sådan härlighet i Wästgötha land, som detta ej sjelf set." 5)

Folkmängden var år 1938 för Vilske-Kleva socken 670 invånare, för Gökhems socken 770 samt för Marka socken 352. Den i Älvsborgs lösen år 1619 redovisade befolkningen uppgick för Vilske-Kleva socken till 261, för Gökhems socken till 399 och för Marka socken till 161. 6) I vidstående förteckning s. 34 redovisas efter I. Lundahl inom området belägna byar och mantals-satta gårdar upptagna i jordeboken år 1564, som i huvudsak torde spegla medeltida förhållanden. 7) Det bör i detta sammanhang dock påpekas, att på grund av analysområdets rektangulära utformning och placering i de för bebyggelsen centrala delarna av Vilske-Kleva, Gökhems och Marka socknar för en mycket stor del av byarna och gårdarna endast delar av ägorna faller innanför områdets gränser. Det är framför allt delar av utmarkerna, som på detta sätt skurits bort men i ett par fall även delar av inägorna.

Av förteckningen framgår, att under medeltiden inom området legat inägorna till sammanlagt 19 byar på sammanlagt 86 1/4 mantal samt 19 enstaka gårdar För 9 byar upptages 2 mantal medan för 6 byar upptages mer än 5 mantal. Tre av byarna är kyrkbyar, nämligen Kleva med 12 mantal, områdets största by, Gökhem med 11 mantal och Marka med 7 mantal. Alla tre kyrkorna är romanska anläggningar. Ytterligare en romansk kyrka ligger bevarad som ruin vid Överkyrke på kanten av sandstensplatån endast ca 200 m från Gökhems kyrka. Den ursprungliga socknens omfattning är dock helt okänd.

Förteckning över byar och gårdar belägna helt eller delvis inom analysområdet enligt jordeboken 1564. (Efter Lundahl)

Vilske-Kleva socken	Anfastorp	by	4	mantal
	Backor	by	2	mantal
	Björkehögen	gård	½	mantal
	Hulekvarn	gård	½	mantal
	Jonstorp	gård	1	mantal
	Kangsister	by	2	mantal
	Kleva	by	12	mantal
	Knute	gård	½	mantal
	Kyrkokvarn	gård	½	mantal
	Källehögen	gård	½	mantal
	Törestorp	by	2	mantal
	Ästorp	gård	1	mantal
	Ödegärdet	gård	½	mantal
	Örbytorp	gård	1	mantal
Gökhems socken	Anguntorp	by	2	mantal
	Gunnarsviken	gård	1	mantal
	Gökhem	by	11	mantal
	Holöja	by	5 ¼	mantal
	Härstorp	gård	1	mantal
	Kråketorp (Odensberg)	gård	1	mantal
	Lexberg	by	2	mantal
	Nyatorp	gård	½	mantal
	Plomsåsen	gård	½	mantal
	Ravelstorp	by	3	mantal
	Remmen	by	4	mantal
	Rogestorp	by	2	mantal
	Skogskälle	by	2	mantal
	Skår	by	10	mantal
	Trimstorp	gård	1	mantal
	Valeberg	by	5	mantal
	Äleberg	by	2	mantal
Marka socken	Grimskälle	by	2	mantal
	Kymme	gård	1	mantal
	Marka	by	7	mantal
	Medväga	gård	1	mantal
	Påverås	by	7	mantal
	Redberga	gård	1	mantal
	Skyberg	gård	1	mantal
		Totalt	101 ¼	mantal

1) Den geologiska beskrivningen grundar sig på geologiska kartbladet Falköping samt beskrivningen till detta blad.
2) C. Linnaeus, utg. 1928, s. 99.
3) A. Lindblad, utg. 1935, s. 39 f.
4) G. Lindgren, 1939, tab. 20.
5) C. Linnaeus, utg. 1928, s. 98 f.
6) G. Lindgren, 1939, tab. 17.
7) I. Lundahl, 1927 och 1957.

2. Analysområdets vattenförekomster.

Vattendrag. Vid genomgången av vattenförekomsterna för undersökningsområdet i stort påpekades svårigheterna att nå fram till en exakt kartläggning. Dessa svårigheter blir av naturliga skäl ännu mer påtagliga vid en detaljredovisning. För analysområdets vidkommande blir problemet särskilt uttalat, när det gäller vattendragen. Det moderna jordbruket har nämligen medfört, att många bäckar, i synnerhet de mindre flödena, ändrats i sitt lopp och förvandlats till diken, som följer åkerkonturerna, där de inte helt utplånats genom täckdikning eller grundvattennivåns sänkning. Att genom markstudier få klarhet i de ursprungliga bäckloppen ger föga resultat, då dagens effektiva jordbruksmaskiner mycket snart utjämnar en sådan markkonkavitet. De på utbredningskartorna för analysområdet upptagna vattendragen utgöres av bäckar efter ek.kartan rinnande i naturligt lopp. Dessutom har i en del fall rekonstruktionsförsök gjorts, baserade dels på markstudier dels på äldre kartmaterial i Skaraborgs läns lantmäterikontors arkiv. Detta material är dock sällan tillräckligt detaljerat, varför redovisningen kan vara något osäker och ofullständig. *A)*

Några större vattendrag förekommer ej i området. I så gott som samtliga fall rör det sig om avrinning från källor och mossmarker. Av de mera betydande bäckarna kan nämnas Markabäcken, som utgör avrinning från mossområdena på Mösseberg och källflödena nedanför diabasbranten vid Påverås, samt Kvarnbäcken *B)* i Vilske-Kleva socken med flöde från källor längs Mössebergs västsida. Här talar bäckens namn samt namn som Kyrkokvarn, Hulekvarn och Kvarnplatsen sitt tydliga språk. Några av de på kartan angivna bäckarna är nu helt eller delvis uttorkade.

Sjöar och sankmarker. Inom analysområdet faller Sjötorpssjöns norra strand med tillhörande mossområde. Dessutom finner vi ytterligare två sjöar, båda obetydliga till sin utsträckning, nämligen Bergsjön på Mössebergs diabasplatå och Skårsjön vid Skårs by, Gökhems socken på urbergsområdet. Bergsjön är en klippsjö med i förhållande till sin utsträckning betydande djup, medan de båda andra är sjöar av den för kambrosiluområdet vanliga typen med ringa djup och stora omgivande mossmarker.

Områdets mossmarker, som upptar en sammanlagd yta av ca 640 har, är inlagda efter geologiska kartan. Indelningen i fornsjöar och försumpningsmossar följer utbredningskartan för undersökningsområdet i stort och grundar sig således på genomgång av S.G.U.:s torvmarksregister. Dessutom har medtagits 29 mindre mossar med en sammanlagd yta av ca 120 har markerade på geologiska kartan men ej noterade i torvmarks-

Tillägg 2012: A) Se vattendragen på Utbredningskarta 1B och 5.
B) Kvarnbäcken: På ekonomiska kartan benämnd Kvarnabäcken.

registret. För dessa känner vi således varken djup eller lagerföljder och kan inte säga något om deras karaktär.

Av de övriga torvmarkerna upptar försumpningsmossarna en sammanlagd yta av ca 195 har i 7 sammanhängande områden och fornsjöarna ca 325 har i 8 områden. I tre fall, nämligen den stora mossen norr cm Vilske-Kleva kyrka, mossen vid Bergsjön på Mösseberg samt mossen vid Lexberg i Gökhems socken utgöres en del av fornsjö och en del av försumpningsmosse. Torvlagrens totala tjocklek varierar för försumpningsmossarna mellan 0,5 och 3,5 m och fornsjöarna mellan 1,25 och 7,5 m.

Några grundligare undersökningar har såvitt jag vet ej företagits i någon av områdets mossar, varför försumpningens eller igenväxningens förlopp ej är känd. För de tre sjöarna, vars igenväxning fortfarande pågår, kan dock sägas, att deras vattenspegel bör ha varit betydligt större under förhistorisk tid. Ytterligare för en fornsjö kan vi få en ledtråd genom ett fornsaksfynd, nämligen mossen nr 67 i torvmarksregistret belägen omedelbart norr om Odens kulle vid Valebergs och Anguntorps byar i Gökhems socken. Vid torvtäkt år 1935 påträffades här i norra kanten på ca 2 m:s djup i den intill 2,5 m djupa mossen en ekstockskanot, en tjocknackig yxa av grönsten, en brynsten samt fyra hästtänder. Fynden förvaras i Falbygdens museum (FM 1298:1-4) med undantag av kanoten, som av allt att döma ej togs upp. Enligt uppgift låg yxan och brynstenen i båten, medan hästtänderna hittades vid sidan men på samma nivå. Tyvärr upptogs fyndet osakkunnigt och blev ej heller föremål för efterbesiktning eller provtagning, men fynduppgifterna tyder på, att det gjordes i bottenlagret, som här består av gyttja. Detta skulle således betyda, att denna fornsjö med en yta av ca 18 har, åtminstone delvis, låg med öppen vattenspegel ännu under MN.

Källor. Även för grundvattenkällorna har dagens kulturlandskap medfört stora förändringar. Grundvattennivåns sänkning har uttorkat vissa källor och andra har exploaterats för vattentäkt. Vid sidan av markstudier har uppgifter från ortsbefolkningen varit den viktigaste källan vid kartläggningen av materialet. 1)

Analysområdet är mycket rikt på grundvattenkällor. Sammanlagt har noterats 50 st mot 10 st angivna på geologiska kartan. Som redovisats ovan s. 10 f., kan man söka det stora flertalet av kambrosilurområdets källor i anslutning till alunskiffer- och lerskifferlagren, och samma förhållande gäller således för analysområdet, även om det förekommer ett antal källor även på kalkstensplatån och sandstenslagret. I några fall överstiger antalet källor det på kartan markerade. Framför allt gäller detta vid Jonstorp i Vilske-Kleva socken nedanför Mössebergs nordvästra hörn, där tre källor har inlagts, men där det dessutom finns flera mindre flöden.

Källornas storlek är mycket varierande. Några av de noterade källorna var vid besök sensommaren 1965 praktiskt taget uttorkade, andra åter rikt givande. Tyvärr har det inte givits mig möjlighet att genomföra mätningar av källornas vattenmängd. För två förekomster i Vilske-Kleva socken har dock vattenmängden uppmätts år 1965 genom kommunalingenjören i Vilske kommun. Den ena lokalen är de nämnda källorna vid Jonstorp, där för den nordligaste uppmättes en medelvattenmängd av 42 minutliter. För dessa källor sammantagna var medelvattenmängden 180 minutliter. Den andra lokalen utgöres av en källa ca 600 m S föregående vid Tassakärret N gården Skyttakleven. Här uppmättes en medelvattenmängd av 108 minutliter. 2)

Av analysområdets källor har E. Sandberg upptagit 6 st som offerkällor. 3) Av dessa ligger två i Vilske-Kleva socken, nämligen Lövekäll vid Hässlet 250 m N gränsen till Gökhems socken samt Korskällan på Lilla Backor. I Gökhems socken finner vi Sankt Magnus källa eller Bösakällan i närheten av Gökhems kyrka, Oxlebergskällan vid Skårs by samt Dälan eller Huvudkällan strax nedanför Överkyrke med dess kyrkoruin. I Marka socken slutligen upptages en källa, Tranehalsa vid Kymme. I anslutning till denna källa har påträffats tillsammans två oslipade spetsnackiga yxor av flinta (FM 1588:1-2).

Härvid får jag särskilt framföra ett tack till lantbrukare F. Andersson, Påverås, kommunalingenjör P-U. Haldorsson, Floby och f. riksdagsman J. Lindgren, Vilske-Kleva.
Muntlig uppgift av kommunalingenjör P-U. Haldorsson.
E. Sandberg, 1955.

3. Analysområdets fasta fornlämningar.

I bilaga 3 har upptagits beskrivning av samtliga på ek. kartan markerade fasta fornlämningar utgörande ett sammandrag av Riksantikvarieämbetets inventeringsregister. 1) I bilaga 4, redovisas områdets gravfynd samt på s.40 ff. slutligen en tabellarisk sammanställning över fördelningen av fornlämningstyper. I den redogörelse för materialet, som här skall göras, kommer jag liksom vid genomgången av fornsaksmaterialet ej att behandla fornlämningarnas utbredning i landskapet. Dessa problem kommer att beröras i den bebyggelsehistoriska analysen av området.

Mellanneolitikum. I analysområdet liksom i kambrosiluområdet i övrigt utgöres de äldsta säkert daterbara gravarna av gånggrifterna. Sammanlagt har noterats 23 gånggrifter, varav 1 st i Vilske-Kleva socken, l st i Gökhems socken och 3 st i Marka socken. Av dessa är Gökhem nr 24, Ledsgården, osäker till sin karaktär av gånggrift. Till dessa kommer två gravar på Ravelstorp, Frälsegärden i Gökhems socken, som osakkunnigt borttagits vid sekelskiftet dock utan några kända fynd eller fynduppgifter. G.A. Hellman har för Gökhems socken angivit ytterligare en borttagen gånggrift, men då dess exakta läge ej kan anges har den ej medtagits här. 2)

10 gånggrifter är antingen så fragmentariskt bevarade eller övertäckta, att exakta mått ej går att fastställa. Av de övriga 13 gravarna har samtliga rektangulär kammare med en längd varierande mellan 3,5 och 10 m samt en bredd av 1,3 till. 3,0 m. Gångens längd kan fastställas i 6 fall med längder från 4,0 till 7,0 m och bredder från 0,7 till 1,0 m. 11 gånggrifter har kammaren i riktning N-S, 3 st i NNO-SSV samt en vardera i NNV-SSO respektive NO-SV. För 7 gravar är kammarens riktning ej iakttagbar. Där gången är synlig, vetter den alltid mot Ö. 16 gånggrifter slutligen ligger i omgivande hög, röse eller stensättning.

Av övriga gravformer från MN finns endast en med relativ säkerhet belagd grav, nämligen en båtyxgrav från Storegården, Påverås, Marka socken, dock även den osakkunnigt upptagen i samband med grundschaktning. Graven låg under flat mark på ett djup av 0,7 m och täcktes av en stenpackning. Fynden utgjordes av en båtyxa av Malmers typ C:16 och en tjocknackig håleggad yxa av flinta. Några skelettrester iakttogs dock ej. 3)

Senneolitikum. För analysområdet har i inventeringsregistret upptagits sammanlagt 9 hällkistor, varav 6 st i Vilske-Kleva socken och 3 st i Gökhems socken. För Vilske-Kleva nr 54 vid Kleva by har i en grupp av tre hällkistor två gravar flyttat några meter och är därför ej markerade på ek. kartan. Utöver de nämnda har upptagits en grav i Vilske-

TABELLSAMMANSTÄLLNING
över analysområdets fasta fornlämningar. Vänstra kolumnen anger socken och inventeringsnummer. V-K=Vilske-Kleva, G=Gökhem, M=Marka, U=Ugglum.

Nr	Antal	Gånggr.	Hällk	Röse	Hög	Rund stens.	Domar ring	Rest sten	Älv-kvarns-sten	Övr.
V-K 9	**1**			**1**						
V-K 11	**2**					**1**	**1**			
V-K 12	**15**				**1**	**13**	**1**			
V-K 13	**2**					**2**				
V-K 14	**12**					**11**	**1**			
V-K 15	**3**					**2**		**1**		
V-K 16	**3**					**2**	**1**			
V-K 17	**2**					**2**				
V-K 18	**1**					**1**				
V-K 19	**1**								**1**	
V-K 20	**1**								**1**	
V-K 21	**2**					**2**				
V-K 22	**1**					**1**				
V-K 23	**2**							**2**		
V-K 25	**1**							**1**		
V-K 26	**1**		**1**							
V-K 27	**2**					**1**			**1**	
V-K 28	**2**					**2**				
V-K 42	**1**					**1**				
V-K 44	**2**						**2**			
V-K 45	**1**									**1**
V-K 46	**1**					**1**				
V-K 47	**1**							**1**		
V-K 48	**1**							**1**		
V-K 50	**2**						**2**			
V-K 53	**2**						**2**			
V-K 54	**3**		**3**							
V-K 56	**2**					**2**				
V-X 58	**1**	**1**								
V-K 59	**2**					**1**			**1**	
V-K 60	**1**					**1**				
V-K 61	**2**					**1**	**1**			
V-K 62	**5**		**1**			**2**		**2**		
V-K 63	**1**					**1**				
V-K 64 .	**2**					**2**				
V-K 67	**1**					**1**				
V-K 57	**1**		**1**							
G 1	**3**							**3**		
G 2	**1**							**1**		
G 3	**1**			**1**						
G 5	**1**	**1**								
G 6	**1**					**1**				
G 7	**3**			**3**						
G 12	**1**	**1**								
G 13	**1**	**1**								
G 14	**1**	**1**								
G 15	**1**					**1**				
G 16	**1**	**1**								
G 17	**1**	**1**								
G 1	**1**	**1**								
G 19	**1**	**1**								
G 20	**1**					**1**				

Nr	Antal	Gånggr.	Hällk.	Röse	Hög	Rund stens.	Domar-ring	Rest sten	Älv-kvarns-sten	Övr.
G 22	**1**						**1**			
G 23	**1**		**1**							
G 24	**1**	**1**								
G 25	**1**							**1**		
G 26	**1**	**1**								
G 27	**3**					**3**				
G 28	**4**					**4**				
G 29	**1**	**1**								
G 30	**2**					**2**				
G 31	**1**	**1**								
G 33	**2**							**2**		
G 34	**1**			**1**						
G 36	**1**					**1**				
G 38	**2**			**2**						
G 39	**1**			**1**						
G 40	**1**								**l**	
G 41	**10**			**1**			**1**	**8**		
G 42	**2**							**2**		
G 43	**3**							**3**		
G 45	**2**							**2**		
G 46	**1**					**1**				
G 47	**2**					**2**				
G 48	**1**			**1**						
G 50	**2**					**2**				
G 52	**1**			**1**						
G 53	**1**					**1**				
G 54	**1**					**1**				
G 55	**1**					**1**				
G 56	**1**		**1**							
G 57	**1**			**1**						
G 58	**1**		**1**							
G 59	**3**					**3**				
G 60	**1**					**1**				
G 61	**2**			**2**						
G 62	**1**					**1**				
G 63	**30**					**27**	**3**			
G 64	**7**					**6**	**1**			
G 65	**6**					**6**				
G 66	**1**					**1**				
G 67	**1**					**l**				
G 68	**1**					**1**				
G 70	**1**	**1**								
G 71	**1**	**1**								
G 72	**1**	**1**								
G 73	**1**					**1**				
G 77	**1**	**1**								
G 78	**1**	**1**								
G 79	**1**	**1**								
G 80	**5**							**5**		
G 81	**1**	**1**								
G 82	**1**					**1**				
G 91	**1**					**1**				
G 92	**1**					**1**				
M 4	**1**					**1**				
M 5	**1**									**1**
M 7	**1**					**1**				
M 8	**1**					**l**				

Nr	Antal	Gånggr.	Hällk.	Röse	Hög	Rund stens.	Domar-ring	Rest sten	Älv-kvarns-sten	Övr.
M 9	**1**					**1**				
M 10	**1**				**1**					
M 11	**1**					**1**				
M 12	**2**					**2**				
M 14	**2**	**2**								
M 18	**1**				**1**					
M 19	**4**	**1**				**3**				
M 20	**1**					**1**				
M 22	**1**					**1**				
M 33	**4**					**4**				
M 59	**1**									**1**
120	**251**	**23**	**9**	**15**	**3**	**141**	**17**	**36**	**5**	**3**

antal platser

Kleva socken ej synlig ovan mark samt tre undersökta och borttagna gravar i Gökhems socken. I inventeringsregistret finns i några fall upptagna resta kalkstenshällar, som möjligen kan utgöra rester av hällkistor. De är dock så osäkra till sin karaktär, att de här ej upptagits.

Av de 13 hällkistorna kan storleken fastställas för 9 st. För de åtta varierar bredden mellan 0,4 och 1,4 m samt längden mellan 1,7 och 5,7 m. Den nionde graven, Vilske-Kleva nr 26 är 2,7 m bred och 14,2 m lång och torde darred vara en av Skandinaviens största hällkistor. 4) 2 hällkistor har riktningen N-S, 3 st NNO-SSV, 5 st NO-SV, 1 st ONO-VSV samt 1 st 0-V.

15 m V Vilske-Kleva nr 26 ligger under flat mark ännu en hällkista, som partiellt undersökts av H. Svensson år 1940. Den är områdets enda hällkista med gavelhål, 5,7 m lång och 1,4 m bred. I kistans förrum påträffades en sekundärt nedlagd grav från yngre bronsålder. (SHM 22681). 5) De övriga i analysområdet undersökta hällkistorna var delvis förstörda, varför ytterst litet kan sägas om deras konstruktion. Den av H. Svensson år 1936 undersökta graven nr 3 vid Skår, Ledsgården i Gökhems socken var 2,75 x 1,3 m i riktning N-S i omgivande stensättning och innehöll skelettdelar av sammanlagt 12 individer. I hällkistan nr 4 vid Torsagården, Gökhems socken, 1,7 x 0,4 m i riktning N-S påträffades skelettet av en vuxen individ samt skelettdelar av ett barn. I graven nr 5 vid Ravelstorp, Frälsegården, Gökhems socken slutligen låg resterna av ett skelett, troligen i hockerställning. Kistan, som var ca 2x1 m och orienterad i riktning O-V, är dock osäker till sin tidsställning.

I analysområdet har vi således ännu inte någon utgrävd hällkista med ett större antal gravläggningar som t.ex. gravarna vid Berga i Torbjörntorps socken. och Utbogården i Karlby socken. 6) Då är ju dock att märka, att inte någon av områdets större hällkistor har utgrävts. För närmare uppgifter om de undersökta gravarnas konstruktion och fyndmaterial hänvisas till bilaga 4.

Brons- och järnålder. Även. för analysområdet har jag valt att redovisa de fasta fornlämningarna från brors- och järnålder i ett sammanhang utan differentiering. Ett försök till kronologisk skiktning skulle stödja på alltför osäkra faktorer, ibland rena gissningar, och därför sakna praktisk betydelse.

Som framgår av bilaga 4 lämnar oss områdets gravfynd så gott som helt i sticket, när det gäller närmare upplysningar om bronsålderns gravkonstruktioner. Av fynden är det endast ett, för vilket grävningsrapport föreligger, nämligen den sekundärt anlagda graven yngre bronsålder nr 1 i hällkistan vid Skattegården i Vilske-Kleva, socken. Av de övriga anges tre härröra ur rösen, ett ur en hällkista i omgivande röse samt ett ur resterna av den omgivande högen till en borttagen gånggrift. Av intresse är en uppgift som tyder på att fynden äldre bronsålder nr 1 och äldre järnålder nr 5 vid Hässlet i Vilske-Kleva socken är att hänföra till samma röse.

För järnåldern är en betydligt större del av gravfynden gjorda i samband med regelrätta undersökningar. De allra flesta gravarna var dock redan mer eller mindre skadade, när grävningen påbörjades, varför en viss osäkerhet föreligger även här.

Av äldre järnålderns gravfynd är två, nämligen nr 2 och nr 4, gjorda i hällkistor under flat mark. Kistan nr 2 vid Skattegården, Vilske-Kleva socken, var 2,1 x 0,75 m i riktning N-S med ett skelett i ryggläge med huvudet mot S. Graven dateras av K.E. Sahlström till yngre romersk järnålder. 7) Till kammen och lerkärlsfragmentet i inventariet finns emellertid paralleller från gravarna vid Haraldsted på Själland, vilkas miljö av H. Norling-Christensen hänföres till folkvandringstid och ges en absolut datering till omkr. år 400 e.Kr. 8) Graven har dock här förts till äldre järnålder. Den andra hällkistan grav nr 4, även den vid Skattegården, Vilske-Kleva socken, var 2,7 x 1,6 m i riktning NO-SV, av oregelbunden form med ett stenmaterial omväxlande av kalkstenshällar och klumpstenar. Den Innehöll en omrörd skelettgrav ej daterbar på grundval av inventariet samt där ovanför en sekundärt anlagd brandgrav, som genom en bågfibula av brons kan dateras till slutet av äldre romersk järnålder.

Även graven nr 3, Skattegården, Vilske-Kleva. socken får sägas utgöra en hällkista, även om man här har utnyttjat en naturlig skreva i kalkberget. Denna grav med sitt rika gravinnehåll tillhör en grupp rikt utrustade gravar från romersk järnålder med tyngdpunkt i Valle härad, t.ex. gravfynden från Överbo, Varnhems socken och Backen, Bolums socken. 9)

Den enda till yngre järnålder, närmare bestämt vendeltid, säkert daterade graven, om vilken vi har närmare uppgifter, är även den en hällkista under flat mark från Olof Persgården, Gökhems socken, 1,9 x 0,6. m i riktning N-S med skelett i ryggläge med huvud i N. Hällkistan som gravform har således en lång och stark tradition i området.

De övriga av järnålderns gravfynd anges alla härröra från rösen eller runda stensättningar. Där måtten upptagits, anges för diametern 5-12 m och för höjden intill 0,7 m. Av 8 gravar med känt gravskick var 7 brandgravar. I stensättningen äldre järnålder nr 8, Ledsgården, Gökhems socken, 7-8 m diam, låg ett skelett i ryggläge i riktning VSV-ONO med huvud i ONO. 8 resp. 11 m från graven låg två härdgropar samt 0,4 m från skelettet en brandfläck, vari påträffades en järnnål från äldre järnålder. Några fynd i direkt anslutning till skelettet gjordes ej. K.E. Sahlström har daterat graven till yngre järnålder, närmast folkvandringstid. 10) Då emellertid avståndet till brandfläcken är så litet, och då ingenting i grävningsrapporten motsäger, att brandfläcken och gravläggningen är samtidiga bar graven här upptagits till äldre järnålder.

Av analysområdets totalt 251 fasta fornlämningar utgöres 213 st av gravar från brons- och järnålder på sammanlagt 87 platser. Här liksom för undersökningsområdet i stort är antalet gravfält litet i förhållande till antalet fornlämningsplatser. I allt har noterats 6 gravfält med tillsammans 79 gravar. Som framgår av bilaga 3 och tabellsammanställningen är variationen i gravformerna liten. De 213 gravarna fördelar sig på 16 rösen, 3 högar, 141 runda stensättningar, 1 kvadratisk stensättning, 17 domarringar samt 38 resta stenar. Här bör dock påpekas, att gränserna mellan, vad som benämnes hög, röse eller rund stensättning, är flytande. I flera fall skulle en som hög eller röse upptagen fornlämning med lika stor rätt kunna betecknas som rund stensättning. Jag har dock här helt följt inventeringsregistrets klassificering.

Storleken är för rösena 4-21 m diam och 0,5-1,8 m h, för. högarna 10-14 m diam och 0,6-0,7 m h samt för de runda stensättningarna 2-21 m diam och 0,1-1,0 m h. 3 runda stensättningar, 13-20 m diam och 0,5-0,8 m h, har mittstensättning. Slutligen har 24 runda stensättningar, 6-20 m diam och 0,2-0,8 m h, kantkedja.

De 17 domarringarna består av 4-11 stenar och har en diameter av 5-13 m. Domarringarna har för Västergötlands del av K.E. Sahlström daterats till folkvandringstid. 11) Den kvadratiska stensättningen kan dateras till romersk järnålder. 12) Dessa två typer torde vara de enda av analysområdets gravformer från brons- och järnålder, som är nöjaktigt daterbara. De resta stenarna brukar ju i allmänhet dateras till romersk järnålder, men mig veterligt har i det centrala Västergötland inte påträffats något daterande fynd.

Övriga förhistoriska fasta fornlämningar utgöres av 6 älvkvarnsstenar, en runsten samt den stora fornborgen på Mössebergs diabasplatå, som till större delen ligger inom Ugglums socken, men som helt faller inom analysområdet. 13) Av älvkvarnsstenarna ingår en i en rund stensättning, V-K 18, 2 st står fristående i anslutning till rund stensättning och 3 st slutligen helt friliggande.

---

1) Inventeringen av Vilske-Kleva, Marka och Ugglums socknar har letts av antikvarie G.A. Hellman samt Gökhems socken av antikvarie H. Thålin.
2) G.A. Hellman, 1963, s. 67.
3) M. Malmer 1962, Grab 149.
4) H. Svensson, 1943, s. 9 ff.
5) H. Svensson, 1943, s. 9 ff.
6) K.E. Sahlström, 1940, s. 13 ff.
7) K.E. Sahlström, 1940, s. 38.
8) H. Norling-Christensen, 1957, s. 15 ff.
9) J-B. Schnell, 1963, s. 201 ff.
10) K.E. Sahlström, 1940, s. 44.
11) K.E. Sahlström, 1943, s. 327 ff.
12) K.E. Sahlström, 1932, s. 1²3.
13) E. Magnusson, 1933, s. 5 ff.

4. Analysområdets fornsaksmaterial.

Fyndkatalogen bil. 4 och 5 grundar sig på granskning av materialet i Statens Historiska Museum, Göteborgs Arkeologiska Museum, Västergötlands Museum, Falbygdens Museum, Skövde Museum samt privatsamlingar inom analysområdet. Helt visst hade materialet ytterligare kunnat utökas genom hänsynstagande till ett större antal samlingar. Erfarenheten har dock visat, att för museerna utöver Falbygdens Museum och i viss mån Statens Historiska Museum samt Västergötlands Museum materialet är så dåligt proveniensbestämt, att det saknar betydelse för en bebyggelsehistorisk detaljundersökning. Däremot är det troligt, att ytterligare fyndplatsbestämda föremål föreligger i privatsamlingar.

I fyndkatalogen har utöver de proveniensbestämda fynden upptagits även föremålen utan säkert bestämd fyndplats, trots att dessa ej kunnat användas för utbredningskartorna, detta för att klarlägga storleken av det utnyttjade materialet i förhållande till det totala fyndmaterialet. Däremot har uteslutits en del föremål, som är tvivelaktiga till sin karaktär av fornsaker eller så allmänna i sin utformning, att de är omöjliga att datera. Framför allt gäller detta de två stora grupperna knackstenar och brynstenar, som endast medtagits i de enstaka fall, då de förekommer i daterande miljö.

Då det skulle falla helt utanför ramen av denna undersökning att gå in på en närmare granskning av fornsaksformerna har uppdelningen av materialet skett i mycket grova drag och här skall endast följa en kortfattad presentation av materialet. Därvid kommer gravfynden endast i undantagsfall att beröras, då de ju huvudsakligen behandlats i föregående avsnitt.

Tidigneolitikum. Materialet är här ytterligt begränsat. Klart daterbara till TN är endast tre spetsnackiga yxor av flinta, varav två vackra oslipade yxor (övriga fynd nr 5) funna tillsammans vid källan Tranehalsa, Marka socken. Av områdets 12 tunnackiga yxor av flinta är 8 st av "gammal" typ och kan således ligga såväl i TN C som MN I, medan 4 st är av Blandebjerg-typ och således senare.

Mellanneolitikum. För senare delen av yngre stenålder är materialet betydligt fylligare. De tunnackiga yxorna av flinta har redan nämnts. Härtill kommer 7 tunnackiga yxor av sten, varav 4 fyndplatsbestämda. Övriga räteggade yxor utgöres av 14 tjocknackiga av flinta, varav endast 5 st fyndplatsbestämda, samt 8 tjocknackiga av sten. Av flintyxorna är 3 st ofullständigt slipade. Till de här nämnda kommer en tjocknackig yxa av sten funnen i en ekstockskanot från en mosse vid L:a Anguntorp, Gökhems socken (övriga fynd nr 3). Av i området funna 8 pilspetsar,

samtliga av flinta, är 2 st tvärpilspetsar och de övriga spånpilspetsar med tånge. För 5 spetsar är fyndplatsen känd. De tjocknackiga, håleggade yxorna och de smala mejslarna med hålegg har sammanförts i en grupp. Av 16 ex. av flinta, varav 9 st med känd fyndplats, är 3 st utpräglade smalmejslar. 3 håleggade yxor av grönsten har noterats. 7 båtyxor är funna i området, men av dessa är fyndplatsen känd endast för 2 st. 3 yxor är skadade, så att endast eggpartiet från skafthålet bevarats. Slutligen återstår att nämna en skadad dubbeleggad skafthålsyxa av sten med utsvängt eggparti.

Senneolitikum. Föremålsgrupperna från stenålderns slutskede är betydligt större än de tidigare. Möjligen skulle även några av de tjocknackiga, räteggade och håleggade yxorna av flinta kunna föras hit, men några klart senneolitiska yxor av dessa typer finns ej från området. Den största gruppen utgör de 36 simpla skafthålsyxorna, varav 20 st är starkt skadade. Två yxor har ofullbordat skafthål och en är omslagen och försedd med nytt skafthål. 25 yxor är fyndplatsbestämda. Av de för området noterade 27 flintdolkarna, vartill kommer en dolk i gravfyndet nr 4, är 12 st starkt skadade. Av två dolkar är endast skaftet bevarat och detta är omslaget till mejsel. För 14 dolkar är fyndplatsen känd. I området har påträffats 19 skäror av flinta, 10 st med känd fyndplats. 7 skäror är skadade och en ofullbordad. Även pilspetsarna utgör en stor grupp, sammanlagt 25 st, varav 20 fyndplatsbestämda. 7 pilspetsar har urnupen bas. Av övriga fynd kan nämnas 4 skifferhängen samt en skedformig skrapa av flinta. Pärlor av bärnsten ingår ej i boplats- eller lösfynden men däremot i gravfynd nr 3.2

Neolitikum allmänt. I en grupp har sammanförts det stora materialet av skrapor, spån, avslag, avfall, råämnen m.m. av flintan som ej går att exakt datera, och som till en del också kan tillhöra bronsåldern.

För brons- och järnålder har ej gjorts någon uppdelning i föremålsgrupper, då materialet är så litet, att en sådan uppdelning vore meningslös. För fördelningen hänvisas därför till fyndförteckningarna.

Äldre bronsålder. Av lösfynden är endast 2 t fyndplatsbestämda, nämligen en massiv skafthålsyxa av brons (nr 1) och ett fragmentariskt dolkblad av brons med nithål för fästet (nr 2). 1 övrigt upptar materialet 2 dolkblad, 2 tutuli, samt en skadad, ornerad halskrage, allt av brons. Av gravfynden bör särskilt nämnas halskragen av brons från grav nr 2.

Yngre bronsålder. Materialet är nu något fylligare med utöver gravfynden 8 lösfynd med känd fyndplats och 6 ej proveniensbestämda. Det enda till bronsålder säkert daterbara stenredskapet är en rombisk yxa från Kleva by (nr 1). 7 holkyxor och en holkmejsel av brons tillhör alla per. V-VI. I övrigt märks en armring av guldbleck, en dolk, 2 rakknivar samt 3 pincetter av brons.

Äldre Järnålder. För gravfynden hänvisas till beskrivningarna i bilaga 4 med där gjorda litteratur-hänvisningar. Av lösfynden är endast ett, en bärnstenspärla, proveniensbestämt. Övriga tre fynd utgöres av en spjutspets av järn, en nål av brons med profilerat huvud samt en eldslagningssten.

Yngre järnålder. Även här är materialet utöver gravfynden litet. Ett hänge av brons från vikingatid och en liten guldspiral är de enda fyndplatsbestämda föremålen. Bland övriga fynd kan nämnas ett korsformigt spänne av brons och ett fragmentariskt bågspänne av brons.

Järnålder allmänt. Bland lösfynden har här upptagits två fynd av järnslagg samt 8 sländtrissor, som inte kan ges en närmare datering.

5. Analysområdets bebyggelsehistoriska utveckling.

På utbredningskartorna 6-9 har redovisats analysområdets bebyggelse under neolitisk tid, sådan den avspeglar sig genom de fasta fornlämningarna samt det proveniensbestämda fornsaksmaterialet. Materialet har uppdelats i TN - MN på grund av, att de till TN klart daterbara artefakterna är mycket fåtaliga, samt SN. Skrapor, spån, avslag, avfall, råämnen m.m. av flinta, som ej kan exakt dateras, redovisas på en särskild karta. Slutligen har gjorts en sammanställning för neolitikum, där även grafiskt angivits avstånd och riktning från fyndlokalerna till närmaste vattenförekomst.

Härvid har endast medtagits sådana fynd, där den exakta fyndplatsen kunnat fastställas. Enbart gårdsangivna fynd har alltså ej markerats. Vidare har, som ovan anförts, hänsyn ej tagits till vissa föremålsgrupper som t.ex. knackstenar och brynstenar. Av utanför gravar på boplatser eller som lösfynd påträffade fornsaker är 111 fynd tillfredsställande fyndplatsnoterade mot 84 st ej medtagna. För det allmänt neolitiska materialet är motsvarande siffror 61 mot 20.

Av största intresse är frågan om stenålderns gravar kan sammanbindas med näraliggande, samtidiga boplatser. Det här redovisade materialet utöver gravfynden är dock till allra största delen hopsamlat genom intresserade ortsbor, varför det är mycket ojämnt både till karaktär och topografisk fördelning. Vidare saknas keramik på ett undantag när, varför dateringen blir mycket osäker. Även de fasta fornlämningarna kan på grund av områdets intensiva uppodling tänkas ge en skev bild av den ursprungliga fördelningen.

I några fall har emellertid samma lokal givit ett så start antal fynd, framför allt av flintavfall, att det tyder på en boplats. Framför allt gäller detta fyndplatserna på Storegården, Hulegården och i viss mån Bråtabäcken i Påverås by, Marka socken (nr 28 - 50). Dessutom föreligger ett relativt stort material utan exakt angiven fyndplats från Vrågården i byns nordvästra del. Dessa boplatser ligger helt i anslutning till byns medeltida gårdslägen.

Andra klart urskiljbara boplatser utgör nr 5, Holöja, Mellomgården i Gökhems socken, nr 25 vid Odensberg, Gökhems socken samt nr 55 - 57 vid Narven i Marka socken. Från den sistnämnda gården föreligger dessutom över 200 flintstycken utan exakt angiven fyndplats men troligen härrörande från samma lokal. Kring de båda hällkistorna vid Skattegården i Vilske-Kleva socken har tillvaratagits ca 170 flintstycken (nr 1). Dessa kan naturligtvis tillhöra gravanläggningarna, men då de enligt fynduppgifterna är funna över ett vidsträckt område, får man

förmoda, att det även här är fråga om en boplats. Slutligen bör nämnas en anhopning av smärre fyndgrupper på Gunnarsvikens ägor, Gökhems socken (nr 15-17 och 20-23), som tillsammantagna indikerar bebyggelse.

Gemensamt för dessa förmodade boplatser är, att de daterbara redskap, som ingår i materialet, härrör från både MN och SN, dock med undantag av boplatsen vid Holöja, Mellomgården. Från tre lokaler nämligen, Skattegården, Vilske-Kleva socken, Odensberg, Gökhems socken samt Narven, Marka socken, förekommer också enstaka fynd från bronsålder, vilket tyder på att dessa boplatser kan ha varit i bruk in i denna period.

Analysområdets gånggrifter grupperar sig på samma karakteristiska sätt som för kambrosilurområdet i övrigt i byliknande klungor. Endast i några fall som V-K 58, G 5 och M 19 finner vi gravar med ett mera isolerat läge. En särdeles markant grupp utgör ju de 11 gånggrifterna i kalkstensplatåns västligaste del i Gökhems socken# Hällkistorna förekommer i allmänhet i anslutning till gånggrifterna. Detta gäller emellertid inte områdets fem nordligaste kistor vid Skattegården, Vilske-Kleva socken samt gruppen V Vilske-Kleva kyrka på sandstenslagret.

Av de här anförda boplatserna finner vi vid Skattegården, Vilske-Kleva socken och Gunnarsviken, Gökhems socken direkt anslutning till hällkistor respektive gånggrifter. Vid Storegården i Påverås har påträffats en båtyxgrav under flat mark, men i övrigt saknas här fasta fornlämningar helt. För de övriga tre boplatserna varierar avståndet till närmaste grav från 250 till 600 m.

Vid en granskning av bebyggelsens utbredning i landskapet är det iögonenfallande, att urbergs- och sandstensområdena i V och NV ligger så gott som helt fyndtomma. Bygden koncentrerar sig till kalkstensplatån och sandstensområdet i S och SV med moränjordar med starka inslag av skiffer och kalksten.

På utbredningskarta 9 har gjorts ett försök att grafiskt åskådliggöra förhållandet mellan bebyggelsen och vattenförekomsterna. Härvid har materialet uppdelats i tre avståndskategorier nämligen närzon = 0-100 m, mellanzon = 100-300 m samt fjärrzon = över 300 m från närmaste vattenförekomst. Av kartan framgår med reservation för materialets osäkerhet, att något genomgående närläge ej föreligger. Boplatsen Skattegården, Vilske-Kleva socken ligger i närzon liksom delar av fyndgrupperna vid Påverås och Narven i Marka socken. För övrigt boplatsmaterial gäller således mellanzon till fjärrzon. Av gravarna ligger endast två gånggrifter och 5 hällkistor i närzon.

För att få ett grepp om bebyggelsen under brons- och järnålder är vi så gott som helt hänvisade till gravmaterialet, då fornsaksmaterialet utöver gravfynden är mycket begränsat. Som nämnts har bronsåldersfynd gjorts på stenåldersboplatserna vid Skattegården, Odensberg och Narven. Från järnåldern är det endast två lösfynd som direkt kan anknyta till gårdsplats nämligen de båda slaggfynden från Skattegården, Vilske-Kleva socken och Skår Trädgården, Gökhems socken (järnålder allmänt nr 1-2).

Antalet gravfält är förhållandevis litet och fornlämningsbilden den för undersökningsområdet karakteristiska med smärre fornlämningsgrupper. Ovan s. 26 har diskuterats möjligheten att sammanföra dessa grupper till stora gravfält. Att erhålla några säkra resultat för analysområdet är omöjligt utan omfattande undersökningar. Här skall bara anföras några exempel. Vid Skattegården i Vilske-Kleva socken har ju utgrävts två gravar från romersk järnålder under flat mark belägna intill VK 28, två flacka vida, runda stensättningar. 50 m N dessa ligger en rund stensättning och en älvkvarnssten samt N härom ytterligare ansättningar i hagmarken, som eventuellt kan utgöra fornlämningar. Dessa grupper utgör med största sannolikhet resterna av ett svårt skadat gravfält. Möjligen kan detta sammanbindas med gravfältet VK 12 på Kleva 1:1. Likaledes torde gravfältet VK 14 på Kleva 1:1 kunna sammanbindas med omkringliggande gravgrupper. Under alla omständigheter har vi vid Skattegården fortsatt bebyggelse under järnålder i kontinuitet med stenålder och bronsålder.

Vid Ravelstorp, Kartagården och Nyatorp i Gökhems socken ligger tre gravfält på ett avstånd från varandra av 80-150 m med sammanlagt 43 gravar och däremellan en rund stensättning, 18 m diam och 0,8 m h. Även här kan det röra sig om rester av ett stort gravfält och även här finner vi kontinuitet med tidigare bebyggelse. Denna kontinuitet kan vi återfinna även i övriga delar av analysområdet dock inte lika lätt utskiljbar och med undantag för Påverås, som förutom en sländtrissa och en oval eldslagningssten helt saknar material.

En annan mycket viktig avvikelse kan noteras. Under järnålder, kanske redan i bronsålder får vi en bebyggelse även på urbergsområdet, även om kalkstensplatån fortfarande har en helt dominerande ställning. Ingenting tyder på att det här skulle vara fråga om någon bebyggelse-förskjutning, utan det rör sig uppenbarligen om en expansion av bygden till tidigare utmarker.

Brons- och järnåldersbygdens relation till vattenförekomsterna har redovisats på utbredningskarta 11 efter samma principer som för neolitikum. Inte heller för detta material finner vi något genomgående, utpräglat närläge, även om nu ett procentuellt större antal gravar än tidigare faller inom närzon.

Analysområdets på utbredningskarta 5 redovisade medeltida byar och gårdar är endast ungefärligt inlagda utan redovisande av gränser eller inägornas exakta utsträckning. Flera av områdets byar har en gles bebyggelse och därför en vidsträcktare tomtutbredning än vad som anges på kartan. I särskild grad gäller detta Påverås by i Marka socken, där gårdsbilden med undantag för vissa gårdsklyvningar under medeltiden i stora drag är densamma som i våra dagar och där gårdarna ligger i rad på åsryggar i sluttningen på en sträcka av ca 2000 m. 1)

På två viktiga punkter skiljer sig medeltidens bebyggelseutbredning från järnålderns. Bebyggelsen på urbergsområdet har nu väsentligen utökats. Av områdets enligt 1564 års jordebok tre största byar ligger Skår och Gökhem här samt Kleva på alunskiffersluttningen. Vidare ligger västra delen av kalkstensplatån nu obebyggd. Bebyggelsen har här förskjutits mot Ö närmare diabasplatån.

---

1) S. Erixon, 1960, s. 160 f.

III. Sammanfattning.

Av de genomförda granskningarna framgår, att den förhistoriska bebyggelsen, sådan den är gripbar för oss, står i ett klart beroendeförhållande till vattenförekomsterna. Detaljgenomgången av analysområdet klargjorde, att detta förhållande inte nödvändigtvis behöver innebära ett utpräglat närläge för boplatserna, utan vattenförekomsterna har även varit en förutsättning för betesgång och slåtter.

Tanken att vattenförekomsterna varit en mycket betydelsefull faktor vid förhistorisk bebyggelselokalisering är ju på intet vis revolutionerande. Den har framförts av flera forskare i olika sammanhang. 1) Av någon anledning har denna faktor endast undantagsvis införts i diskussionen kring kambrosilurområdets förhistoriska bebyggelsehistoria, utan man har i allmänhet betonat områdets lättbrukade, kalk- och skifferrika jordars lämplighet för ett primitivt jordbruk som den viktigaste orsaken. 2) Med utgångspunkt från detta resonemang med betonandet av jordbruket som huvudnäring har man som tidigare påpekats tvingats konstruera fram en näringsomläggning för att finna en förklaring till lerslätternas kraftiga bebyggelse-expansion under äldre järnålder. Såvitt jag förstår ger det arkeologiska materialet och de pollenanalytiska undersökningarna inget stöd åt en sådan teori utöver den ostridiga och kontinuerliga förekomsten av sädesodling från TN C, eventuellt tidigare, och framåt i tiden. 3) *A)* Intensiteten av denna odling känner vi dock ej.

Ovan s. 11 har redogjorts för det orörda naturlandskapet i kambrosilurområdet, som M. Fries finner karakteriserat av terrängtäckande ädellövskog.

Utvecklingen går från denna terrängtäckande lövskog, sam alltmer uttunnas genom odling, vilket dock ej leder till helt öppen terräng. Fries antar, att ännu under bronsålder landskapet till stor del var täckt av skogsdungar med mest ädla lövträd. Under tidig subboreal tid finns rikliga albestånd tydligen härrörande från områdets strandkärr. Dessa albestånd decimeras under hand, en process som Fries finner kulturbetingad. 4) Det skulle sålunda här vara fråga om en systematisk röjning av kärrmarkerna, sannolikt för möjliggörande av betesgång, gravarnas utbredning och detalj-granskningen av analysområdet visar, att bosättningen under neolitikum koncentrerar sig till kambrosilurområdets kalkstensplatåer. Helt naturligt har jordarternas beskaffenhet varit av vikt för lokaliseringen, men detta utesluter ju inte på något vis betydelsen av de näraliggande vattenförekomsterna.

Tillägg 2012: A) Uppgiften 3) *är tillagd för hand till den maskinskrivna texten. I listan på s. 55 är dock referens nr 3 upptagen i maskinskriven form.*

Grundvattenkällorna har spelat en stor roll dels genom möjligheten till vattentäkt, vilket t.ex. framgår av Linnes vittnesbörd, 5) dels genom de översilningsängar som uppstår vid deras utflöden. Ännu i dag ser man mycket tydligt grundvattenkällornas inverkan på gräsvegetationen. Markant är detta t.ex. vid sluttningarna vid Karleby och Gökhem-Vilske-Kleva.

Ett utmärkande drag för Hornborgasjön var ju den stora skillnaden mellan hög- och lågvattenstånd, som har medfört, att stora arealer årligen översvämmades. G. Ullenius, som påtalat madängarnas och källornas betydelse för ett primitivt jordbruk har publicerat ett utdrag ur Pehr Pehrssons i Sätuna beskrivning av Broddetorps pastorat i Hushållnings Journal 1781 rörande Hornborgasjöns madängar, som kan vara av intresse i detta sammanhang: "ängen i pastoratets södra hälft består av mader utom det lilla, som finnes i Åkergärden. Desse ligga utmed Hornborga Sjön, öfwerswämmas årligen och äro mycket sumpige ofta långt in på sommaren. De gifwa merändels mycket Hö, men ej af bästa slaget. Det består endast av Starr, Wass, Säf, Rör, Tog och andra dylika Sjö- och Strandwäxter, hwilka kunna wara goda för Hästar och de större Nötkreaturen, men passa ej särdeles för Får och annan små-boskap." 6) Likartade förutsättningar bör ha funnits vid områdets övriga sjöar, om än inte i lika hög grad.

Även områdets vattendrag har givit de dubbla fördelarna av vattentäkt och goda betesmarker. Här må särskilt anföras den stora anhopningen av fornlämningar utmed Slafsans lopp.

M. Sjöbeck har antagit, att den tidigare betonade bebyggelsekontinuiteten delvis är en missuppfattning. Han hävdar, att bebyggelsen under järnåldern söker sig ner mot sänkorna med översilningsängar och sankmarker. Han stöder sig härvid på Falbygdens väldiga utmarker vid järnålderns slut och medeltidens början. Detta skulle ha berott på, att de näringsrika kalkplatåerna genom enskiftet successivt utpinats och givit plats för det hedlandskap, som finns på vissa delar av kambrosiluområdet ännu i våra dagar. 7) Dessa torrängar börjar enligt Fries avspegla sig i pollendiagrammen mot järnålderns slut, då området kan betecknas som skoglöst. 8)

Mot detta kan invändas, att för analysområdets del ju kunde konstateras en utpräglad bebyggelsekontinuitet från stenålder till järnålderns slut. Den bebyggelseförskjutning som kan urskiljas under medeltid är delvis en förskjutning från västra delen av kalkstensplatån till östra delen närmare diabasplatån. Denna omgruppering kan naturligtvis vara betingad av jordförstöringen, men den kan också vara orsakad av behovet av ett mera skyddat läge i det skoglösa landskapet.

Senare har Sjöbeck utvecklat jordförstöringsteorin ytterligare och därvid fastslagit. "Såväl megalitkulturens som stridsyxkulturens människor förde ett halvnomadiskt levnadssätt och livnärde sig främst av boskapsskötsel. Svedjeröjningar utgjorde det vanliga och troligen enda hjälpmedlet i jordbruket". 9) Som, ovan s. 19 anförts blir emellertid gånggrifternas läge i terrängen obegripligt, om man inte kan förutsätta någon form av fast gårdsbildning i anslutning till dem. Däremot tyder bebyggelsens gruppering i förhållande till vattenförekomsterna på, att boskapsskötseln spelat den största rollen, liksom förhållandena här var under medeltiden. 10) Jordbrukets betydelse får således inte överskattas.

Enligt tillgängliga nederbördskurvor får vi under förhistorisk tid räkna med en hel serie nederbördsökningar betydligt över det för nutiden normala omväxlande med torrare perioder. 11) Av särskilt intresse är här den kraftiga ökning som inträffar under förromersk järnålder och som ju ansetts orsaka den förmodade bebyggelseförskjutningen och näringsomläggningen vid denna tid. För kambrosilurområdet med dess genomsläppliga lager torde denna nederbördsökning inte ha medfört någon större förändring utöver bildandet av en del försumpningsmossar samt en ytterligare försumpning av fornsjöarna. För lerslätterna med dess ogenomsläppliga ishavslera måste förändringarna ha varit större med en väsentlig utvidgning av vattendragens översilnings-ängar samt bildande av vidsträckta sankmarker med möjligheter för betesgång och slåtter. Samtidigt gav de självdränerande grusåsarna goda betingelser för bebyggelse och jordbruk. Således uppstår i full utsträckning nu på lerslätterna de betingelser som redan tidigare rått på kambrosilurområdet.

Slutligen måste dock framhållas osäkerheten av här vunna slutsatser. Materialets ofullkomlighet har vid flera tillfällen betonats. Härtill kommer att vi får räkna med lokala olikheter även inom kambrosilurområdet. Säkrare resultat kan därför nås först genom ett större antal detaljgransk-ningar av begränsade analysområden, vilket här ej varit möjligt.

---

1) Se t.ex. E. Ljungner, 1938, s. 48 ff, Th. Mathiassen, 1948, s. 100 ff samt M. Stenberger 1962.
2) Se t.ex. M. Malmer, 1962, s. 710 och K.E. Sahlström, 1940.
3) M. Fries, 1958, s. 34 ff.
4) M. Fries, 1958, s. 30 ff.
5) C. Linnaeus, utg. 1928, s. 78.
6) G. Ullenius, 1956, s. 36.

7) M. Sjöbeck, 1951.
8) M. Fries, 1958, s. 33 f och 47 ff.
9) M. Sjöbeck, 1952, s. 8.
10) R. Kjellén, 1907, s. 3 ff.
11) N. Magnusson, G. Lundqvist, G. Regnéll, 1963, s. 628 f.

Använda förkortningar.

BM = Borås Museum.
FM = Falbygdens Museum.
G = Gökhem.
GAM = Göteborgs Arkeologiska Museum.
LM = Lidköpings Museum.
M = Marka.
MN = Mellanneolitikum.
SGU = Sveriges Geologiska Undersökning.
SHM = Statens Historiska Museum.
SM = Skövde Museum.
SN = Senneolitikum.
TN = Tidigneolitikum.
V-K = Vilske-Kleva.
VM = Västergötlands Museum.

Tillägg 2012: m.ö.h. = Meter över havet

Citerad litteratur.

Almgren, 0., 1902: Nyfunna brandgropar från la-Tène-tiden i Vestergötland. Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift, 11. Stockholm.

Ambrosiani, B., 1964: Fornlämningar och bebyggelse. Uppsala.

Anderbjörk, J.E., 1932: Västergötlands megalitgravar. Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift, IV:5-6. Skara.

Arne, T.J., 1905: Ett urnegravfält i Västergötland. Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift, 12. Stockholm.

Arrhenius, B., 1962: En bronshalskrage från Vilske-Kleva. Tor 1962. Uppsala.

Bagge, A., 1927: Ett märkligt skelettfynd från gånggriftstiden. Fornvännen 1947. Stockholm.

Blomberg, A., 1917: Bidrag till Vilske-Klefva pastorats historia och beskrifning. Falköping.

Erixon, S., 1960: Svenska byar utan systematisk reglering. Stockholm.

Fries, M., 1951: Pollenanalytiska vittnesbörd om senkvartär vegetationsutveckling, särskilt skogshistoria, i nordvästra Götaland. Uppsala.

1958: Vegetationsutveckling och odlingshistoria i Varnhemstrakten. Uppsala.

Granlund, E., 1932: De svenska högmossarnas geologi. Stockholm.

Hellman, G.A., 1963: Västergötlands gånggrifter. Falbygden 18. Falköping.

Hjelmqvist, H., 1955: Die älteste Geschichte der Kulturpflanzen in Schweden. Lund.

Johansen, E., 1953: Skjebergs forhistorie. Skjeberg Bygdebok I. Halden.

1957 A: Det förste Kråkeröy. Kråkeröy. En östnorsk kystbygd. Halden.

1957 B: Landskapet og den eldste historie. Rygge II. Halden.

Jungner, H., 1922: Gudinnan Frigg och Als härad. Uppsala.

Kjellén, R., 1907: Skaraborgs läns Kungl. Hushållningssällskap 1807 - 1907, I. Göteborg.

Lindblad, A., utg. 1935: Beskrifning öfver Gökhems Församling, Falköping.

Linde, G., 1956: Det äldsta Skövde och sankta Elin. Skövde.

Lindgren, G., 1939: Falbygden och dess närmaste omgivning vid 1600-talets mitt. Uppsala.

Linnaues, C., utg. 1928: Wästgötaresa. Uppsala.

Ljungner, E., 1938: Terräng och jordbruksbebyggelse i Bohuslän, Lysekil.

Lundahl, I., 1927: Falbygdens by- och gårdsnamn. Göteborg.

1957: Vilske härad, territoriella namn. Ortnamn i Skaraborgs län, del XIV. Lund.

Magnusson, E., 1933: Fornborgen på Mösseberg. Falbygden 2. Falköping.

Magnusson, N.,
Lundqvist, G.,
Regnell, G., 1963: Sveriges geologi. Stockholm.

Malmer, M.P., 1962: Jungneolithische Studien. Lund.
Mathiassen, Th., 1948: Studier over Vestjyllands Oldtidsbebyggelse. Köpenhamn.
Meinzer, 0., 1949: Ground water. Hydrology, ed. by 0. Meinzer. New York.
Moberg, C-A., 1950: Kyrkbacken i Horns socken före och efter järnålderns tredje period. Fornvännen 1950. Stockholm.
Munthe, H., 1906: Beskrifning till kartbladet Falköping. Stockholm.
1906: Beskrifning till kartbladet Tidaholm. Stockholm.
Munthe, H., Westergård, A.H., Lundqvist, G., 1928: Beskrivning till kartbladet Skövde. Stockholm.
Norling-Christensen, H., 1957: Haraldstedgravpladsen og aeldre germansk jaernalder i Danmark. Aarböger 1956. Köpenhamn.
Oldeberg, A., 1952: Studien fiber die Schwedische Bootaxtkultur. Stockholm.
Oxenstierna, E., 1948: Die Urheimat der Goten. Stockholm.
von Post, L., m.fl., 1925: Bronsåldersmanteln från Gerumsberget i Västergötland. Stockholm.
Sahlström, K.E., 1915: Förteckning över Skaraborgs läns stenåldersgravar. Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift, III: 7-8. Mariestad.
1932: Gudhems härads fornminnen. Skövde.
1939: Valle härads fornminnen. Skövde.
1940: Falbygdens förhistoria. I B. Lundqvist: Falköpings historia. Falköping.
1943: Undersökning av domarringar i Västergötland. Fornvännen 1943. Stockholm.
1957: Skövde stads fornminnen. Skövde.
1958: Bygd och obygd i järnålderns Västergötland, Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift, VI: 1. Lidköping.
Sahlström, K.E., Gejvall, N-G., 1948: Gravfältet på Kyrkbacken i Horns socken, Västergötland. Stockholm.
Sandberg, E., 1955: Västergötlands offerkällor. Falbygden 10. Falköping.
Sandegren, R., 1916: Hornborgasjön. Stockholm.
Schnell, J-B., 1963: En kvinnograv från romersk järnålder. Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift, VI:3-4. Lidköping.
Selinge, K.G.,1965: Västergötland. Med arkeologen Sverige runt, red av S. Janson och C-A. Moberg. Stockholm.
Silv6n, U., 1958: Gravrösen i Våmb. Meddelanden från Skövdeortens hembygds- och fornminnesförening samt Skövde Museum 1957. Skövde

Sjöbeck, M., 1951: Västgötabondens storverk. Natur i Västergötland, red av P.O. Swanberg och K. Curry-Lindahl. Stockholm.
1952: Utarmning och livsutrymme i det förhistoriska och medeltida landskapet. Småländska kulturbilder 1952. Jönköping.
Stenberger, M., 1948: Bjurumfyndet och dess datering. Fornvännen 1948. Stockholm.
1962: Havet gav - människan tog. Svenska Turistföreningens årsskrift 1962. Stockholm.
Svensson, E., 1943: Ett och annat från Falbygden. Falköping.
Sveriges Geologiska Undersökning, 1923: Ser. D, nr 34, 43 och 53. Utdrag ur torvmarksregistret. Stockholm.
Söderberg, R., 1932: Hornborgasjön och dess fornsjöområde. Stockholm.
Todd, D.K., 1959: Ground water hydrology. New York, London.
Ullenius, G., 1947: Västgötskt jordbruk, dess miljö och folk. Västgötaland, red av H. Schiller. Malmö,
1956: Kulturlandskapet kring Stora Bjurum och Dagsnäs. Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift, V: 9-10. Lidköping.
Wideen, H., 1955: Västsvenska vikingatidsstudier. Göteborg.

VATTEN OCH FORNFYND
Innehållsförteckning till bilagedelen

sid

Bilaga 1. Förteckning över undersökningsområdets gånggrifter 2
Bilaga 2. Förteckning över undersökningsområdets hällkistor 9
Bilaga 3. Analysområdets fasta fornlämningar 14
Vilske-Kleva socken 14
Gökhems socken 17
Marka socken 22
Ugglums socken 23
Bilaga 4. Analysområdets gravfynd 24
Neolitikum 24
Mellanneolitikum 24
Senneolitikum 24
Bronsålder 25
Äldre Bronsålder 25
Yngre Bronsålder 26
Järnålder 27
Äldre Järnålder 27
Yngre Järnålder 29
Järnålder allmänt 30
Gravar utan daterade fynd 30
Bilaga 5. Fyndkatalog för analysområdet 32
Tidigneolitikum och Mellanneolitikum 32
Tunnackiga yxor av flinta 32
Tunnackiga yxor av sten 33
Tjocknackiga yxor av flinta 33
Tjocknackiga yxor av sten 33
Pilspetser av flinta 34
Tjocknackiga, håleggade yxor och mejslar av flinta 34
Tjocknackiga, håleggade yxor och mejslar av sten 34
Båtyxor 35
Övriga fynd 35
Senneolitikum 35
Simpla skafthålsyxor av sten 35
Dolkar av flinta 37
Skäror av flinta 37
Pilspetsar av flinta 38
Hängen av skiffer 39
Övriga fynd 39
Neolitikum 39
Skrapor, spån, avslag, avfall, råämnen m.m. av flinta 39
Bronsålder 42
Äldre Bronsålder 42
Yngre Bronsålder 42
Järnålder 43
Äldre Järnålder 43
Yngre Järnålder 43
Järnålder allmänt 44

Bilaga 1. Förteckning över undersökningsområdets gånggrifter.

Gånggrifterna är förtecknade sockenvis, socknarna tagna i bokstavsordning. Numreringen hänvisar dels till utbredningskartan, dels till inventeringsregistret för ek. kartan. Förkortningen bt efter numret innebär, att fornlämningen är borttagen. Ett frågetecken betecknar, att klassificeringen är osäker. För ett fåtal borttagna gånggrifter, som ej finns upptagna i Ra-ämbetets inventeringsregister har markerats ett streck i nummerkolumnen.

Socken	Nr		By eller gård	Bergart	Jordart
Bolum	29		Backen	sandsten	grusblandad sand
	59		Bolum 103	kalksten	morän
Borgunda	4		Björsgården	kalksten	morän
Broddetorp	28	bt	Per Håkansgården	kalksten	morän
Brunnhem	14		Bosgården	kalksten	morän
Dala	20		Prästegården	kalksten	morän
	50		Källebacka	kalksten	morän
	66		Nya Dala	alunskiffer	morän
	?5		Nya Dala	alunskiffer	morän
	85		Vallstorp	kalksten	morän
	86		Vallstorp	kalksten	morän
	92		Skäggagården	alunskiffer	morän
	94		Lille Sunnagården	alunskiffer	morän
	112	?	Vallstorp	kalksten	morän
Dimbo	3		Prästbolet	kalksten	morän
	21		Anneberg	kalksten	rullstensås
	23		Vinberga	kalksten	rullstensås
	45		Backgården	kalksten	morän
	-	bt	Vinberga	kalksten	sand
Falköpings stad	1		Vetterlinsgården	kalksten	morän
	2		Sikagården	kalksten	morän
	3		Vetterlinsgården	kalksten	morän
	4		Åttagården	kalksten	morän
	7		Vilhelmsberg	kalksten	morän
	8		Ranten	kalksten	morän
	9		Ranten	kalksten	morän
	10	bt	Ranten	kalksten	morän

Socken	Nr		By eller gård	Bergart	Jordart
Falköpings stad	11		Ranten	kalksten	morän
	12		Ranten	kalksten	morän
	18		Danska vägen	kalksten	morän
	19		Ranten	kalksten	morän
	24		Fredriksbergsgatan	kalksten	moränmärgel
	25		Fredriksberg	kalksten	morän
	28		Stadsparken	kalksten	morän
	-		Ranten	kalksten	morän
Falköpings västra	2		Bestorp	kalksten	morän
	4		Bestorp	kalksten	morän
	5		Bestorp	kalksten	morän
	7		Bestorp	kalksten	morän
	12		L:a Sikagården	kalksten	morän
	13		Sikagården	kalksten	morän
	14		Sikagården	kalksten	morän
	24	bt	Dotorp	kalksten	morän
Falköpings östra	1		Vilhelmsberg	kalksten	morän
	5		Viken	kalksten	morän
	6		Viken	kalksten	morän
	8		Viken	kalksten	morän
	13		Viken	kalksten	morän
	14		Viken	kalksten	morän
	16		Viken	kalksten	morän
	-	bt	Viken	kalksten	morän
Friggeråker	1		Rännagården	kalksten	morän
	2		Sikagården	kalksten	morän
	10		Källegården	kalksten	morän
	22		Dotorp	kalksten	morän
	23		Dotorp	kalksten	morän
	24		Dotorp	kalksten	morän.
	32		Ingagården	kalksten	morän
Gudhem	5		Bosgården	kalksten	morän
	5		Bosgården	kalksten	morän
	7		Bosgården	kalksten	morän
	8		Knype	kalksten	morän
	19		Ambjörntorp	kalksten	morän
	25	?	Ambjörntorp	kalksten	morän
	-	bt	Jättene	kalksten	morän

Socken	Nr		By eller gård	Bergart	Jordart
Gökhem	5		Anguntorp	sandsten	morän
	12		Gästgivaregården	kalksten	morän
	13		Gästgivaregården	kalksten	morän
	14		Gästgivaregården	kalksten	morän
	16		Bergsgården	kalksten	morän
	17		Landbogården.	kalksten	morän
	18		Bergsgården	kalksten	morän
	19		Andregården	kalksten	morän
	24	?	Ledsgården	kalksten	morän
	26		Storegården	kalksten	moränmärgel
	29		Ledsgården	kalksten	morän
	31		Nästegården	kalksten	morän
	70		Hovmansgården	kalksten	moränmärgel
	71		Hovmansgården	sandstcn	morän
	72		Hovmansgården	sandsten	morän
	77		Hulegården	sandsten	morän
	78		Hulegården	sandsten	morän
	79		Odensberg	sandsten	morän
	81		Torsagården	kalksten	morän
	90		Valeberg	sandsten	morän
	94	bt	Frälsegården	kalksten	morän
	94	bt	Frälsegården	kalksten	morän
	-	bt	Ravelstorp	kalksten	morän
Göteve	8		Kommevalla	sandsten	rullstensås
	23		Glasmästaregården	sandsten	morän
	29		Uddagården	sandsten	morän
Hornborga	22		Eckornavallen	sandsten	grusblandad sand
	31		Eckornavallen	sandsten	morän
	33		Eckornavallen	sandsten	morän
	34		Eckornavallen	sandsten	grusblandad sand
	53	?	Hornborga 12[2]	sandsten	morän
	47		Backgården	sandsten	morän
	72		Bosgården	sandsten	grusblandad sand
Hångsdala	2		L:a Stubbegården	kalksten	moränmärgel
	11		Prästbolet	kalksten	moränmärgel
	14	bt	Prästbolet	kalksten	moränmärgel
	15	bt	Prästbolet	kalksten	moränmärgel
	18		Trädgården	kalksten	moränmärgel

Socken	Nr		By eller gård	Bergart	Jordart
Hångsdala	21		Ännagården	kalksten	moränmärgel
	22		Ännagården	kalksten	moränmärgel
	25		Skattegården	kalksten	morän
	26		Kullagården	kalksten	morän
	27	bt	Knaggården	kalksten	morän
Högstena	6		Högstena	kalksten	morän
	7		Högstena	kalksten	morän
	8		Högstena	kalksten	morän
	9		Högstena	kalksten	morän
	11		Högstena	kalksten	morän
	13		Högstena	kalksten	morän
	14		Högstena	kalksten	morän
	18		Amfastorp	sandsten	morän
	19		Amfastorp	sandsten	morän
	20		Amfastorp	sandsten	morän
	23		Klockaretomten	kalksten	morän
Karleby	3		Storegården	kalksten	morän
	35		Ännagården	kalksten	morän
	36		Ännagården	kalksten	morän
	37		Backgården	kalksten	morän
	55		Överbyn	kalksten	morän
	57		Klövatomten	kalksten	morän
	58		Logården	kalksten	morän
	59		Logården	kalksten	morän
	60		Uddagården	kalksten	morän
	76		Backgården	kalksten	morän
	82		Nolgården	kalksten	morän
	83		Mörkagården	kalksten	morän
	91	bt	Hemrningsgården	kalksten	morän
	105		Holma	kalksten	morän
Kinneved	3		Ledsgården	sandsten	morän
	5		Nolgården	sandsten	morän
	13		Lillegården	sandsten	morän
	14		Mönarp	gnejs	rullstensås
	15		Mönarp	gnejs	morän
	16		Mönarp	gnejs	moränkulle
	19		Siggagården	gnejs	morän
	24		Fastarp	gnejs	morän
	53		Östergården	gnejs	morän

Socken	Nr		By eller gård	Bergart	jordart
Kungslena	44		Kungslena	kalksen	moränmärgel
	45		Bäckagården	kalks en	moränmärg l
	47		Sörgården	kalksten	moränmärgel
	56		Backen	kalksten	moränmärgel
Kymbo	7		Backgården	gnejs	morän
Kälvene	-	bt	Kälvene	kalksten	morän
Luttra	15		Luttra	kalksten	morän
	16		Luttra	kalksten	morän
	18	?	Liden	sandsten	morän
	20		Munkagården	sandsten	morän
	21		Munkagården	sandsten	morän
	22	bt	Gropegården	kalksten	morän
	23		Lillegården	sandsten	morän
Marka	1	?	Sjötorp	sandsten	morän
	2		Sjötorp	sandsten	morän
	3	?	Sjötorp	sandsten	morän
	14		Narven	alunskiffer	moränmärgel
	14		Narven	alunskiffer	moränmärgel
	15		Näset	sandsten	morän
	16		Grimskälle	sandsten	morän
	19		Lonkebo	kalksten	morän
N. Lundby	26		Amundtorp	alunskiffer	morän
	38		Skattegården	sandsten	morän
	38		Skattegården	sandsten	morän
	40		Millomgården	sandsten	morän
	40	bt	Millomgården	sandsten	morän
	41		Nils Olovsgården	sandsten	morän
	66		Nybacken	sandsten	isälvsgrus
	87	bt	Skattegården	sandsten	isälvsgrus
	87	bt	Skattegården	sandsten	isälvsgrus
Näs	2		Nedre Spakegården	sandsten	morän
	3		Skattegården	sandsten	morän
	4		Grevagården	kalksten	morän
	7		Kvättak	sandsten	morän
Segerstad	40		Påvagården	kalksten	rullstensås
	41		Påvagården	kalksten	rullstensås
	58		Kolbogården	alunskiffer	rullstensås
	60		Kolbogården	alunskiffer	blockrik morän

Socken	Nr		By eller gård	Bergart	Jordart
Skärv	40a		Skärv 12[1]	gnejs	isälvsgrus
	79		Husgärdet	sandsten	isälvsgrus
	81	bt	Axevalla hed	gnejs	isälvsgrus
	82	bt	Axevalla hed	gnejs	isälvsgrus
	83	bt	Axevalla hed	gnejs	isälvsgrus
	84	bt	Axevalla hed	gnejs	isälvsgrus
	85	bt	Axevalla hed	gnejs	isälvsgrus
	86	bt	Axevalla hed	sandsten	isälvsgrus
Skörstorp	5		Karlslund	kalksten	morän
	6	?	Fribo	kalksten	morän
	7		Orreholmen	kalksten	morän
	8		Orreholmen	kalksten	morän
	9		Skörstorp	kalksten	morän
	13		Orreholmen	kalksten	morän
	32		Orreholmen	kalksten	morän
Slöta	1		Kampavall	sandsten	morän
	10		Backgården	sandsten	morän
	11		Kaptensgården	sandsten	morän
	12		Saleby	kalksten	morän
	14		Västergården	kalksten	morän
	17		Krusekvarn	sandsten	morän
	24		Lockgården	kalksten	morän
	25		Axtorp	sandsten	morän
	38		Vartofta	sandsten	morän
	58		Pilagården	kalksten	morän
	59	bt	Vartofta	sandsten	morän
Stenstorp	9		Johan Håkansgården	alunskiffer	morän
	13		Backgården	alunskiffer	morän
	36		Stenstorp	alunskiffer	morän
	39		Ledsgården	alunskiffer	morän
Sätuna	2		Bostället	sandsten	morän
	12		Storegården	sandsten	grus
	22		Paris	sandsten	morän
	30		Paris	sandsten	morän
	59	bt	Stommen	sandsten	grus
S. Kyrketorp	2		Kyrketorp	kalksten	morän
	6		Kyrketorp	kalksten	morän
	7		Kyrketorp	alunskiffer	morän
	11		Anders Svensgården	sandsten	morän
	12		Anders Svensgården	sandsten	morän

Socken	Nr		By eller gård	Bergart	Jordart
S. Kyrketorp	13		Anders Svensgården	sandsten	morän
	24		Bosgården	sandsten	morän
Sörby	25		Ölstorp	sandsten	morän
Tiarp	3		Flittorp	alunskiffer	morän
	6		Dalbogården	kalksten	morän
Torbjörntorp	1		Tomtens kalkbruk	kalksten	morän
	4		Tomten	kalksten	morän
	5		Stommen	kalksten	morän
	12		Backabo	kalksten	morän
	15		Backabo	kalksten	morän
	21		Berg	kalksten	morän
	22		Berg	kalksten	morän
	57		Backabo	kalksten	morän
Valstad	8		Valstad	kalksten	morän
	9		Valstad	kalksten	morän
Valtorp	1		Rössberga	kaIksten	morän
	2		Rössberga	kalksten	morän
	3		Rössberga	kalksten	morän
	4		Rössberga	alunskiffer	morän
	11		Junkergården	sandsten	morän
Varnhem	115		Ulunda	kalksten	morän
	120		Fiskaregården	alunskiffer	isälvsgrus
Vartofta- Åsaka	41		Prästbolet	gnejs	morän
Varv	12		Virvan	kalksten	sand
Vilske-Kleva	58		Hässlet	kalksten	morän
Vårkumla	14		Glaskulla	sandsten	morän
	15		Glaskulla	sandsten	morän
	16		Lövåsen	sandsten	morän
	17		Lövåsen	gnejs	morän
	20		Axtorp	sandsten	morän
	26		Brandstorp	sandsten	morän
	29		Fröjeredsled	sandsten	morän
Yllestad	21		Backersgården	gnejs	morän
Åsle	19		Karsgården	sandsten	morän
	20		Karsgården	sandsten	morän
	21		Karsgården	sandsten	morän
	22	bt	Liljegården	sandsten	morän
	23		Karsgården	sandsten	morän
	33	bt	Åsle	sandsten	morän
	34	bt	Karsgården	sandsten	morän
	-	bt	Karsgården	sandsten	morän

Bilaga 2. Förteckning över undersökningsområdets hällkistor.

Hällkistorna är förtecknade sockenvis, socknarna tagna i bokstavsordning. Numreringen hänvisar dels till utbredningskartan, dels till inventeringsregistret för ek. kartan. Förkortningen bt efter numret innebär, att fornlämningen är borttagen. Ett frågetecken betecknar, att klassificeringen är osäker, Förkortningen om innebär, att fornlämningen är flyttad eller ej synlig ovan mark och därför inte markerats på ek. kartan. För en del borttagna hällkistor, som ej finns upptagna i Ra-ämbetets inventeringsregister har markerats ett streck i nummerkolumnen.

Socken	Nr		By eller gård	Bergart	Jordart
Berg	-	bt	Orresäter	kalksten	moränmärgel
Bjurum	21		Ebbholmen	sandsten	morän
Bjärka	23		Kolsholmen	gnejs	morän
Bolum	120	bt	Källegården	kalksten	morän
	-	bt	Lars Nilsgården	sandsten	morän
Borgunda	43		Assartorp	kalksten	morän
	-	bt	Brunnsgården	alunskiffer	morän
Brunnhem	47		Brunnhem	kallsten	morän
	48		Brunnhem	kalksten	morän
	49	?	Brunnhem	kaIksten	morän:
	49	?	Brunnhem	kalksten	morän
	54	?	Brunnhem	kallisten	morän
	58	bt	Örekullen	kalksten	morän
	89	bt	Trulsagården	kalksten	morän
	110	bt	Pickagården	kalksten	morän
	113	bt	Pickagården	kalksten	morän
	113	bt	Pickagården	kalksten	morän
	129		Mossagården	kalksten	morän
	144	?	Brunnhem	kalksten	morän
Dala	64		Nya Dala	kalksten	morän
	81		Backen	kalksten	morän
	81		Backen	kalksten	morän
Dimbo	4		Prästgården	kalksten	rullstensås
	15		Klockaregården	kalksten	morän
	18		Gästgivaregården	kalksten	moränmärgel
	28		Hasslekärr	kalksten	morän
	29		Hasslekärr	kalksten	morän
	32		Tomten	kalksten	sandås
Edsvära	19		Kroken	gnejs	grusblandad sand

Socken	Nr		By eller gård	Bergart	Jordart
Falköpings stad	5		Åttagården	kalksten	morän
	9		Eriksberg	kalksten	morän
	14		Ranten	kalksten	morän
	15		Ranten	kalksten	morän
	15		Ranten	kalksten	morän
	15	bt	Ranten	kalksten	morän
	15	bt	Ranten	kalksten	morän
	16		Karlsro	kalksten	morän
	19	bt	Ranten	kalksten	morän
	19	bt	Ranten	kalksten	morän
	20	bt	Ranten	kalksten	morän
	20	bt	Ranten	kalksten	morän
	22	bt	Ranten	kalksten	morän
	26		Ranten	kalksten	morän
	32		Tingshuset	kalksten	morän
	33		Hästhagen	alunskiffer	morän
Falköpings västra	1		Nästegården	kalksten	morän
	11		Bestorp	kalksten	morän
Falköpings östra	19		Snösbäck	kalksten	morän
	19		Snösbäck	kalksten	morän
	19		Snösbäck	kalksten	morän
Friggeråker	22		L:a Dotorp	kalksten	morän
	49	bt	Marjarp	kalksten	rullstensås
	-	bt	Prästgården	kalksten	morän
Frösve	11	om	Backgården	gnejs	rullstensås
	12	om	Backgården	gnejs	rullstensås
Gudhem	65		Kölvatorp	kalksten	-
	112		Lunden	sandsten	morän
Gökhem	23		Ledsgården	kalksten	morän
	56		Ravelstorp	kalksten	morän
	58		Ravelstorp	kalksten	morän
	85	bt	Torsagården	kalksten	morän
	-	bt	Ledsgården	kalksten	morän
	-	bt	Ravelstorp	kalksten	morän
Hornborga	33		Eckornavallen	sandsten	grusblandad sand
	79	?	Vassagården	sandsten	grus
	-	bt	Backgården	sandsten	morän
Horn	10		S. Bosgården	gnejs	morän
Hudene	89		Stenunga	gnejs	morän
	121		Stenunga	gnejs	morän
	122		Stenunga	gneis	morän

Socken	Nr		By eller gård	Bergart	Jordart
Husaby	39	bt	Martorp	alunskiffer	moränlera
Håkantorp	-	bt	Espås	sandsten	morän
Hångsdala	30		Raby	kalksten	moränmärgel
Härlunda	7		Trumpetaregården	gnejs	morän
Högstena	2		Bosgården	kalksten	morän
	17		Skarpegården	kalksten	morän
Karleby	1		Övergården	kalksten	morän
	49		Bredegården	kalksten	morän
	51		Bredegården	kalksten	morän
	52		Bredegården	kalkstcn	morsin
	71		Utbogården	sandsten	morän
	81		Bäckgården	kalksten	morän
	84		Skattegården	kalksten	morän
	90	om	Skattegården	kalksten	morän
	109		Snösbäck	kalksten	morän
	109		Snösbäck	kalksten	morän
	-	bt	Skånsgården	alunskiffer	morän
Kinne-Kleva	11		Skattegården	gnejs	ändmorän
Kinneved	21		Slutarp	sandsten	rullstensås
	31		Alarp	gnejs	morän
	51		Lagerstorp	gnejs	morän
Lerdala	6		Skalmesätter	kalksten.	moränlera
Lindärva	4		Eke	gnejs	grus
N. Lundby	-	bt	Amundtorp	alunskiffer	grusblandad sand
	-	bt	Amundtorp	alunskiffer	morän
	-	bt	Amundtorp	alunskiffer	morän
	-	bt	Amundtorp	alunskiffer	morän
	-	bt	Ökull	sandsten	isälvsgrus
Näs	-	bt	Näs	kalksten	morän
Rådene	3		Herrgården	kalksten	morän
	35	?	Rådene	kalksten	morän
Segerstad	29		Torstensgården	alunskiffer	rullstensås
Sjogerstad	11		Sjogerstad	kalksten	morän
	12	?	Sjogerstad	kalksten	morän
	47		Bussagården	kalksten	morän
Skallmeja	5		Tveta	gnejs	lera
	-	bt	Åsen	gnejs	rullstensås
	-	bt	Åsen	gnejs	rullstensås
S. Kyrketorp	7		Ågården	alunskiffer	morän
	8		Ågården	alunskiffer	morän
	-	bt	Stommen	alunskiffer	morän

Socken	Nr		By eller gård	Bergart	Jordart
Skånings-Åsaka	7	bt	Munstorp	gnejs	grusblandad sand
	13	bt	Översånna	gnejs	moränvall
Skälvum	7	bt	Sunträlje	gnejs	grus
Skärv	17		Ingelstorp	gnejs	grusblandad sand
Skörstorp	29		Orreholmen	kalksten	morän
Skövde	52		Skytteledsängen	kalksten	morän
	56		Käpplunda	kalksten	morän
Slöts	3		Smedby	gnejs	morän
	22		Vartofta	gnejs	morän
	26		Finkagården	sandsten	morän
	39		Västergården	sandsten	morän
	45		Saleby	sandsten	isälvsgrus
	51		Tomten	sandsten	morän
	57		Nätered	kalksten	morän
Stenstorp	43		Stenstorp	kalksten	morän
	46		Stenstorp	kalksten	morän
	59	om	Krackgården	alunskiffer	morän
Stenum	31		Tubbetorp	gnejs	sand
	37		Tubbetorp	gnejs	morän
Synnerby	4		Skelycke	gnejs	morän
Sätuna	42		Sätuna	sandsten	morän
	51		Sätuna	sandsten	morän
	51		Sätuna	sandsten	morän
Sörby	13		Gerarp	gnejs	morän
Tiarp	7		Dalbogården	kalksten	morän
	19		Tiarp	kalksten	morän
	24	bt	Backgården	kalksten	morän
	25		Esbjörntorp	kalksten	morän
Timmersdala	5	bt	Timmersdala	sandsten	sand
Torbjörntorp	10		Backabo	kalksten	morän
	14		Balltorp	kalksten	morän
	18	bt	Balltorp	sandsten	morän
	31	bt	Berga	alunskiffer	morän
	37	bt	Backabo	kalksten	morän
	38		Berga	kalksten	-
	50		L:a Backabo	kalksten	morän
	50		L:a Backabo	kalksten	morän
	51		L:a Backabo	kalksten	morän
	52		L:a Backabo	kalksten	morän
	52		L:a Backabo	kalksten	morän

Socken	Nr		By eller gård	Bergart	Jordart
Torbjörntorp	53		L:a Backabo	kalksten	morän
	53		L:a Backabo	kalksten	morän
Trävattna	11	bt	Hendenestorp	gnejs	morän
	2	om	Rössberga	kalksten	morän
Valtorp	5		Torestorp	alunskiffer	rullstensås
Varnhem	63	?	Klostret	kalksten	morän
	80		Hålltorp	kalksten	morän
	114	?	Klostret	kalksten	morän
	116		Väberga	alunskiffer	morän
Vartofta- Åsaka	28		Brogården	gnejs	morän
	30		Öja	gnejs	morän
	37		Stockslunda	gnejs	morän
	38		Stockslunda	gnejs	morän
Varv	6		Varvboholm	kalksten	isälvsgrus
V. Gerum	4		Flata	gnejs	sand
Vilske-Kleva	26		Skattegården	kalksten	morän
	26	om	Skattegården	kalksten	morän
	54		Kleva	sandsten	morän
	54	om	Kleva	sandsten	morän
	54	om	Kleva	sandsten	morän
	57		Hässlet	kalksten	morän
Våmb	3	bt	Persberg	kalksten	morän
	28		Våmb	kalksten	sand
Vårkumla	10		Grännarp	gnejs	morän
	25	bt	Brandstorp	sandsten	morän
Västerplana	18		Ekesbacke	kalksten	morän
Åsle	32	bt	Åsle	sandsten	morän
Ö. Gerum	2		Bosgården	kalksten	morän
	7		Dukagården	kalksten	morän
Öglunda	23		Måns Nilsgården	kalksten	morän
Ö. Tunhem	22		Tåstorp	kalksten	morän
	24	bt	Tåstorp	kalksten	morän
	26		Hallan	diabas	morän

Bilaga 3. Analysområdets fasta fornlämningar.

Efter Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering för ekonomiska kartan.

Vilske-Kleva socken.

Inventeringen ledd och granskad av G.A. Hellman år 1960.

Nr

9. Kleva 1[1]. Skogsmark. Röse, ca 21 m diam och 0,8 m h, av 0,1-0,4 m st stenar.

11. Kleva 11. Betesmark. 2 fornlämningar. Domarring (ofullständig), ca 11 m diam, av 4 stenar 0,4-0,8 m h. Ursprungligen troligen 7 stenar. Stensättning, rund, 9-10 m diam och 0,3 m h. Övertorvad,

12. Kleva 1[1]. Betesmark. Gravfält, 15 fornlämningar. Domarring, 7-8 m diam av 7 stenar 0,5-1,2 m st. Hög, 11 m diam och 0,7 m h. 13 stensättningar, runda, 8-15 m diam och 0,2-0,3 m h. Övertorvade.

13. Kleva 11. Betesmark. 2 fornlämningar. Stensättning, rund. 12 m diam och 0,3 m h. Övertorvad. Stensättning, rund, 15 m diam och 0,3 m h. Övertorvad.

14. Kleva 11. Ängsmark. Gravfält, ca 12 fornlämningar. Domarring (ofullständig), 8 m diam, av 8 stenar 0,3-0,8 m st. Ursprungligen troligen 11 stenar. 11 stensättningar, runda, 2-13 m diam och 0,1-0,3 m h. Övertorvade med i ytan 0,1-0,4 m st stenar. 4 stensättningar har kantkedjor av 0,1-0,5 m st stenar.

15. Kleva 11. Ängsmark. 3 fornlämningar. Stensättning, rund, 11 m diam och 0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,4 m st. Kantkedja av 0,1-0,4 m st stenar. Stensättning, rund, 5 m diam och 0,2 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,1-.0,4 m st. Kalkstenshäll, kantställd, 0,3 m h och 1,8 m 1. (Rest av stenkista?)

16. Kleva 11. Ängsmark. 3 fornlämningar. Domarring, 7 m diam av 5 stenar 0,6-1,0' m st. Domarringen ligger på en rund stensättning, 12 m diam och 0,3 m h. Övertorvad med rest av kantkedja 0,2-0,4 m h. Stensättning, rund, 5 m diam och 0,3 rn h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,1 m st. Stensättning, rund, 5 m diam och 0,3 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,1-0,3 m st.

17. Kleva 1[1]. Åkerholme. 2 fornlämningar. Stensättning, rund, 10 m diam och 0,4 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,3 m st. Stensättning, rund, 8 m diam och 0,3 m h. Övertorvad.

18. Kleva 11. Åkerholme. Stensättning, rund, 10 m diam och 0,4 m h. Övertorvad. I NNO en älvkvarnssten, 2,2 x 2,3 m. På översidan ett 40-tal

älvkvarnar 4-10 cm diam och 1-3 cm dj.

19. Kleva 11. Åker. Älvkvarnssten, 1,9 x 2,8 m, 0,5-1 m h, På. stenen ett 20-tal älvkvarnar 2-6 cm diam och 1-3 cm dj samt en fotsula 20 cm 1, 10 cm br och 1-2 cm dj.

20. Kleva 11. Åker. Älvkvarnssten, 2 x 2 m och 1,2 m h. På stenens översida ett 50-tal älvkvarnar 4-9 cm diam och 1-3 cm dj.

21. Björsgården. Åkerholme. 2 fornlämningar. Stensättning, rund, 10 m diam och 0,3-0,4 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,3 m st. Stensättning, rund, 15 m diam och 0,3-0,4 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,3 m st.

22. Björsgården. Åkerholme. Stensättning, rund, 10 m diam och 0,2-0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenår 0,2-0,3 m st.

23. Björsgården. Åkerkant. 2 fornlämningar. Rest kalkstenshäll 0,3 m tj, 1,2 m br och 0,8 m h. Rest kalkstenshäll 0,45 m tj, 1,55 m br och 1,25 m h.

25. Dukagården. Åker. Rest kalkstenshäll 0,12 m tj, 2,5 m br och 1,75 m h.

26. Skattegården. Åkerimpediment. 1 fornlämning. Hällkista av kalkstenshällar 1,0-3,1 m st, 14,2 m 1 och 2,7 m br (NNO-SSV).

27. Skattegården. Ängsmark. 2 fornlämningar. Älvkvarnssten 2,3 x 2,3 rn och 0,9 m h. På översidan ett 10-tal älvkvarnar 4-7 cm diam och 1-2 cm dj. Stensättning, rund, 9-10 m diam och 0,2 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,2-0,3 m st. Strax 0 centrum en rest stenhäll. I hagmarken N fornlämningarna möjligen rester av stensättningar.

28. Skattegården. Hagmark. 2 fornlämningar. Stensättning, rund, 18 m diam och 0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,3 m st. Kantkedja 0,2-0,4 m h av 0,5-1,0 m st stenar. Stensättning, rund, 20 m diam och 0,2-0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,3 m st.

42. Kleva 11. Åkerimpediment. Stensättning, rund, 11-12 m diam och 0,3 m h. Övertorvad,

44. Frälsegården. Moränrygg. 2 fornlämningar. Domarring, 5 m diam av 7 stenar 0,5-0,8 m st, varav 2 resta. Domarring, rest av do, av 4 stenar 0,6-0,8 m st, varav 2 resta.

45. Knute. Krönet av moränrygg. Stensättning, kvadratisk, 7 x 7 m och 0,2-0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,3-0,5 m st. Kantkedja med hörnstenar.

46. Knute. Skogsmark. Stensättning, rund, 10 m diam och 0,2-0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,4 m st. Kantkedja intill 0,4 m h av 0,5-1,1 m st stenar.

47. Lidalund. Gårdsplan. Rest sten, av gråsten, 0,25 m tj, 0,6 m br, 1,25 m h. Enligt uppgift har tidigare en kulle funnits runt stenen.

48. Frälsegården. Åker. Rest sten, av gråsten 0,4 m tj, 1,3 m br, 2,2 m h.

50. Anfastorp. Skogsmark. 2 fornlämningar. Domarring, ca 8 m diam av 9 stenar 0,9-1,4 m st, varav 5 resta. Domarring (ofullständig), 5-6 m diam av 7 stenar 0,5-1,0 m st. Ursprungligen troligen 9 stenar.

53. Örbytorp. Skogsmark. 2 fornlämningar. Stensättning, rund, 9-10 m diam och 0,2 m h. Övertorvad med i ytan 0,2-0,3 m st stenar. Kantkedja av 0,3 m st stenar. Stensättning, rund, 9-10 m diam och 0,2 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,3 m st.

54. Kleva 5^4. Åkerkant. 3 fornlämningar. Hällkista, rest av do, av 2 hällar 0,7-1,0 m st. Hällkista, rest av do, 2 hällar 0,75-1,0 rn st. Hällkista, rest av do, 2 hällar 1,0-1,3 m st. De två förstnämnda har flyttats ett par m mot NNV och är ej inprickade på ek. kartan,

56. Kleva 9^2. Åkerholme. 2 fornlämningar. Stensättning, rund, 14-15 m diam och 0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar. Stensättning, rund, 14-15 m diam och 0,2-0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar.

57. Hässlet. Åkerimpediment. Hällkista, 4,7 m 1 (V 15° S - O 15° N), 0,8-0,9 m br och 0,4-0,6 m synlig höjd i rest av omgivande rund stensättning, nu 3,5 x 7 m och 0,4 m h.

58. Kleva 9^2. Åker. Gånggrift med kammare ca 5 rm 1 (N 20° O - S 20° V) av 1,05-2,6 m st stenar och gång 5 m 1, i omgivande hög 14-16 m diam och 1,0 m h.

59. Kleva 9^3. Åkerholme. 2 fornlämningar. Älvkvarnssten, i två, delar, 2,1 x 2,5 m och 0,7 m h. På stenen ett 50-tal älvkvarnar 5-13 cm diam och 1-5 cm dj samt en fotsula 7 x 20 cm och 3 cm dj. Stensättning, rund, 6-7 m diam och 0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,3 m st.

60. Kleva 9^3. Åkerholme. 1 fornlämning. Stensättning, rund, 12 m diam och 0,3-0,4 m h. Övertorvad. I stensättningen en älvkvarnssten 1 x 2 m och 1 m h. På stenen ett 10-tal älvkvarnar 4-5 cm diam och 1-2 cm dj.

61. Kleva 9^2. Hagmark. 3 fornlämningar. Domarring (ofullständig) ca 5 m diam av 4 stenar 0,3-0,8 m h. Ursprungligen 5 stenar. Stensättning, rund, 7 m diam och 0,2-0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,3 m st. Offerkälla.

62. Kleva 9^2. Hagmark. 5 fornlämningar. Stensättning, rund, 16 m diam och 0,3-0,4 m h. Övertorvad med i ytan talrika stenar 0,2-0,4 m st, Kantkedja. Stensättning, rund, 5 m diam och 0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar. 2 resta hällar av sandsten 0,2-0,3 m tj, 0,2-0,3 m h och 0,7-1,1 m 1. Möjligen rest av kista. Rest häll av kalksten 0,1 m tj, 0,1 m h och 0,9 m 1. Rest av kista? Rest häll av sandsten 0,4 m tj, 0,8 m h och 0,8 m 1. Rest av kista?

63. Kleva 5^2. Åkerholme. Stensättning, rund, 9 m diam och 0,3-0,4 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,3 m st.

64. Kleva 5^2. Åkerholme. 2 fornlämningar. Stensättning, rund, med mittröse, 17-18 m diam och 0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,3 m st. Kantkedja 0,2 m h. Mittröset 7-8 m diam och 0,5 m h. Övertorvat med i ytan stenar 0,2-0,3 m st. Mittröset har troligen kantkedja. Stensättning, rund, 16 m diam och 0,3-0,4 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,3-0,4 m st.

67. Kangsister. Betesmark. Stensättning, rund, 14 m diam och 0,1-0,2 m h, Övertorvad med i ytan stenar 0,2 m st.

Gökhems socken.

Inventeringen ledd och granskad av H. Thålin år 1960.

Nr

1. Lexberg. Åkerholme. 3 fornlämningar, Rest sten, 0,15 m tj, 1,1 m br, 1,3 m h. Rest sten, 0,25 m tj, 0,7 m br, 1,6 m h. Rest sten, 0,3 m tj, 1,0 m br, 1,8 m h.

2. Anguntorp. Åker. Rest sten, 0,5 m tj, 0,9 m br, 1,5 rn h.

3. Sörgården. Åkerholme. Röse, 10 m diam och 1,0 m h av 0,2-0,5 m st stenar. Benämnes ”Ljusakulle”.

5. Anguntorp. Åker. Gånggrift, med rektangulär kammare 6 x 3 m (N-S) av 0,9-1,1 m h hällar. Täckt av torv och 0,1-0,5 m st stenar. Endast rester kvar av gången.

6. Nolgården. Åkerholme. Stensättning, rund, 7 m diam och 0,6 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,2-0,4 m st.

7. Nolgården. Åkerholme. 3 fornlämningar. Röse 6 m diam och 0,8 m h, av 0,5-0,8 m st stenar. Kantkedja, delvis synlig, 0,5 m h av 0,5-0,8 m st stenar. Röse, 6 m diam och 0,6 m h. Övertorvat. Röse, 5 m diam och 0,5 m h.

12. Gästgivaregården. Åker. Gånggrift i omgivande röse. Med rektangulär kammare 10 x 2 m (N-S) av 1,5-2,0 m st hällar. Täckt av 0,1-0,3 m st stenar. Rest av gång i Ö.

13. Gästgivaregården. Åker. Gånggrift i omgivande röse, med rektangulär kammare 6 x 2 m (N-S) av 0,5--1,5 m st hällar. Täckt av jord och 0,2-0,4 m st stenar. Rest av gång i Ö.

14. Gästgivaregården. Åker. Gånggrift, med rektangulär kammare 9 x 2 m (N-S) täckt av 2 block intill 3,8 m st. Lämningar av gång kan ej iakttagas.

15. Vråna. Åkerholme. Stensättning, rund, 8 m diam och 0,5 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,1 - 0,3 m st.

16. Bergsgården. Åker. Gånggrift, med rektangulär kammare 6 x 1,8 m (NNV-SSO) och 0,4-0,6 m synlig h och gång 4 m 1 (ONO-VSV).

17. Landbogården. Åker. Gånggrift, med rektangulär kammare 5 x 1,3 m (N-S) av 0,3-0,8 m h hällar. Rester av gång.

18. Gökhem 3^2. Åker. Gånggrift, med rektangulär kammare 6,5 x 1,7 m (N-S) av 0,5-1,0 m h hällar och gång 7 m l (O-V) och 0,7 m inre br,

19. Andregården. Åkerholme. Gånggrift i omgivande hög, med rektangulär kammare 9 x 2 m (N-S) med en höjd över högens yta av 0,1-0,6 m, gång 6 m 1 (O-V) och 1 m inre br. Gångens inre block 0,9 x 1,0 x 2,0 m.

20. Skattegården. Gårdsplan. Stensättning, rund, 7 m diam och 0,5 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,1-0,2 m st.

21. Andregården. Åkerholme. Skansanläggning. Kulle, 50 m diam och 10 m h med grop 10 m diam och 2 m dj. I Ö kanten öppning, 5 m br. Benämnes Holöja skans.

22. Mellomgården. Åkerren. Domarring, 8 m diam av 9 stenar 1,0-1,5 m st och 0,1-0,4 m h.

23. Ledsgården. Åkerholme. Hällkista, 3,2 x 0,7 m (NNO-SSV) a v 0,6-3,3 m st hällar. N gavelhällen saknas.

24. Ledsgården. Åker. Röse, 5 m diam och 0,7 m h. Övertorvat med i ytan stenar 0,1-0,5 m st. I ytan även spår av kantställda hällar. Gånggrift?

25. Ledsgården. Åker. Rest sten, 0,3 m tj, 0,8 m br och 1,0 m h.

26. Storegården. Åkerholme. Gånggrift, i omgivande hög, med rektangulär kammare 6,5 x 1,6 m (N-S) och 0,1-0,5 m h över högens yta. Rest av gång (O-V).

27. Storegården. Ängsmark. 3 fornlämningar. Stensättning, rund, 8 m diam och 0,6 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,1-0,3 m st. Stensättning, rund, 10 m diam och 0,9 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,1.-0,6 m st. Stensättning, rund, 6 m diam och 0,7 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,1-0,2 m st.

28. Gategården. Ängsmark. 4 fornlämningar. Stensättning, rund, 8 m diam och 0,3 m h. Övertorvad med i ytan talrika stenar 0,1-0,3 m st. Rest av kantkedja 0,2 m h. Stensättning, rund, 17 m diam och 0,6 m h av 0,1-0,3 m st stenar. Kantkedja, 0,4 m h av 0,5-1,0 m st stenar. Stensättning, rund, 10 m diam och 0,6 rn h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,2-0,4 m st. Kantkedja, 0,3 m h av 0,4-0,7 m st stenar. Stensättning, rund, 14 m diam och 0,4 m h av 0,2-0,5 m st stenar.

29. Gategården. Åkerholme. Gånggrift, i omgivande hög, med rektangulär kammare 2,1 m br och obestämbar 1. N delen är raserad. Gång i Ö.

30. Mellomgården. Åkerholme, 2 fornlämningar. Stensättning, rund, 8 m diam och 0,7 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,1-0,2 m st. Stensättning, rund, 7,5 m diam och 0,5 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,2-0,5 m st.

31. Nästegården. Åkerholme. Gånggrift, i omgivande hög, med rektangulär kammare 6 x 2,3 m (N-S) av intill 2,1 m st stenar och 0,1-0,4 m h över högens yta. Gång i Ö.

33. Bältaregården. Åkerholme. 2 fornlämningar. Rest sten, 0,6 m tj, 0,9 m br och 2,1 m h. Rest sten, 0,3 m tj, 0,7 m br och 0,8 m h.

34. Bältaregården. Ängsmark. Röse, 16 m diam och 1,1 m h av 0,3-0,5 m st stenar.

36. Äleberg 1^{5}. Åkerholme. Stensättning, rund, 12 m diam och 0,8 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,5 m st. Kantkedja 0,5 m h av 0,4-1,0 m st stenar. Benämnes "Kungsröret".

38. Skogskälle. Åkerholme. 2 fornlämningar. Röse, 10 m diam och 0,7 m h av 0,1-0,3 m st stenar. Starkt skadat. Röse, 10 m diam och 0,9 m h av 0,2-0,4 m st stenar. Skadat.

39. Kartagården. Åkerholme. Röse, 20 m diam och 1,8 m h av 0,3-0,6 m st stenar. Benämnes "Kungsröret".

40. Skår 5^{1}. Ängsmark. Älvkvarnssten, 1,4 x 3,0 x 5,5 m. På stenen 16 älvkvarnar 5-7 cm diam och 0,5-2,0 cm dj.

41. Skår 1^{11}. Betesmark. Gravfält, 10 fornlämningar. Röse 8 m diam och 0,6 m h. Övertorvat med i ytan enstaka stenar 0,1-0,5 m st. Domarring, 6 m diam av 8 stenar 0,3-0,9 m st. 8 resta stenar, 0,2-0,7 m h och 0,3-0,8 m i genomskärning.

42. Skår 1^{10}. Betesmark. 2 fornlämningar. Rest sten, 0,3 m tj, 0,5 m br och 0,5 m h. Rest sten, 0,3 m tj, 0,4 m br och 0,6 m h.

43. Skår 1[4]. Skogsmark. 3 fornlämningar. Rest sten, 0,2 m tj, 1,0 m br och 0,3 m h. Rest sten, 0,3 m tj, 1,1 m br och 1,3 m h. Rest sten, 0,2 m tj, 0.6 m br och 0,3 m h. Benämnes "Bruarestenarna".

44. Överkyrke. Ruin av romansk kyrkoanläggning.

45. Kockagården. Hagmark. 2 fornlämningar. Rest sten, 0,3 m tj, 0,5 m br och 0,6 m h. Rest sten, 0,3 m tj, 0,5 m br och 0,6 m h.

46. Skår 4[1]. Hagmark. Stensättning, rund, 8 m diam och 0,4 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,2-0,5 m st.

47. Skår 10[6]. Hagmark. 2 fornlämningar. Stensättning, rund, 11 m diam och 0,4 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,2-0,5 m st. Stensättning, rund, 7 m diam och 0,6 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,2-0,5 m st. Benämnes "Hagröret".

48- Skår 8[2]. Trädgård. Röse, 13 m diam och 0,9 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,2-0,5 m st. Benämnes "Skårs kyrka".

50. Nästegården. Hagmark. 2 fornlämningar. Stensättning, rund, 16 m diam och 0,6 m h av 0,3-0,8 m st stenar. Stensättning, rund, 12 m diam och 0,5 m h av 0,1-0,2 m st stenar. I N kantkedja, 0,3 m h av 0,4-0,7 m st stenar.

52. Bergsgården. Åker. Röse, 12 m diam och 1,2 m h. Täckt av odlingssten.

53, Bergsgården. Hagmark. Stensättning, rund, 7 m diam och 0,4 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,1-0,3 m st.

54. Andregården. Åkerholme. Stensättning, rund, 7 m diam och 0,4 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,3-0,6 m st.

55. Drängegården. Åkerholme. Stensättning, rund, 10 m diam och 0,6 m h. Övertorvad.

56. Ravelstorp 2[7]. Åkerholme. Hällkista, 2 m br (NNO-SSV) av 1,0-1,3 m st hällar i omgivande stensättning, 8 m diam och 0,6 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,1-0,2 m st.

57. Ravelstorp 2[7]. Åkerholme. Röse, 10 m diam och 0,7 m h. Övertorvat med i ytan stenar 0,2-0,4 m st.

58. Ravelstorp 2[5]. Betesmark. Hällkista, 2,6 x 0,8 m (NO-SV).

59. Ravelstorp 25. Betesmark. 3 fornlämningar. Stensättning, rund, 6 m diam och 0,5 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,1-0,3 m st. Stensättning, rund, 9 m diam och 1,0 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,1-0,3 m st. Stensättning, rund, 8 m diam och 0,5 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,1-0,3 m st.

60. Ravelstorp 2[5]. Betesmark. Stensättning, rund, 8 m diam och 0.8 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,1-0,3 m st, I S kalkstenshäll 2 m l.

61. Ravelstorp 2[2]. Åker. 2 fornlämningar. Röse, 9 m diam och 1,5 m h av 0,2-0,8 m st stenar. Kalkstenshällar 1,0-2,0 m st. Röse, 8 x 3 m (N-S) utgörande förlängningen av en stenmur. Kalkstenshäll 1,0 m st.

62. Ravelstorp 2[2]. Åkerholme. Stensättning, rund, 7 m diam och 0,5 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,1-0,2 m st.

63. Kartagården. Betesmark. Gravfält, ca 30 fornlämningar. 3 domarringar. 8-13 m diam av 8-11 stenar, 0,2-0,7 m h. 26 stensättningar, runda, 4-15 m diam och 0,2-0,6 m h, Övertorvade.. Några stensättningar har kantkedja av 0,2-0,6 m st stenar.

64. Nyatorp. Gles lövskog. Gravfält, 7 fornlämningar. Domarring, 5 m diam av 6 stenar 0,2-0,6 m h. 6 stensättningar, runda, 6-9 m diam och 0,2-0,5 m h, Övertorvade med i ytan enstaka stenar 0,1-0,3 m st.

65. Nyatorp. Gles lövskog. Gravfält., 6 fornlämningar, 6 stensättningar, runda, 9-21 m diam och 0,3-0,6 rn h. Övertorvade med i ytan stenar 0,2-0,4 m st.

66. Nyatorp. Åker, Stensättning, rund, 14 m diam och 0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,3-0,6 m st. Kantkedja 0,4 m h av 0,5-1,0 m st stenar.

67. Kartagården. Åkerholme. Stensåttning, rund, 8 m diam och 0,4 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,3-0,9 m st. Skadad.

68. Frälsegården. Åkerholme. Stensättning, rund, 10 m diam och 0,7 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,5 m st. Kantkedja 0;,3 m h av 0,5-1,0 m st stenar. Benämnes "Högerör".

70. Hovmansgården. Åker. Gånggrift. Övertorvad kammare med uppstickande stenar 0,5-1,0 m st och 0,2-0,4 m h, i omgivande hög, 12 m diam och 1.2 m h. Benämnes "Altarestenen".

71. Hovmansgården. Åkerholme. Gånggrift; helt täckt men med 2 takblock synliga 1,2-2,2 m st, i omgivande hög, 20 m diam och 2,0 m h samt med delvis synlig kantkedja av 0,6-1,0 m st stenar.

72. Hovmansgården. Åker. Gånggrift, med rektangulär kammare 5,0 x 2,7 m (NNO-SSV) och gång 4 m 1 samt 0,9 m inre br (OSO-VNV), av hällar med 0,4-1,1 m synlig h, i omgivande stensättning.

73. Anguntorp. Åkerholme. Stensättning, rund, 6 m diam och 0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,7 m st. Kartkedja 0,5 m h av 0,50,9 m st stenar.

77. Hulegården. Betesmark. Röse, troligen med gånggrift, 5 m diam och 1 m h av 0,3-0,6 m st stenar. I röset uppstickande hällar 0,9-1,5 m st.

78. Hulegården. Åkerholme. Gånggrift med 3 takhällar synliga 2,0-2,3 m st, i omgivande röse 10 m diam och 1,0 m h.

79. Odensberg. Åker. Gånggrift av 1,0-2,5 m st stenar, varav endast partiet vid gångens mynning återstår. Gångens inre br 0,6 m.

80. Rogestorp 2^{2}. Betesmark. 5 fornlämningar. 5 resta stenar, 0,5 m tj, 0,5-0,9 m br och 0,4-1,0 m h. Fyra av stenarna utgör en rektangulär stensättning.

81. Torsagården. Gårdsplan. Gånggrift av 1,0-2,0 m st synliga stenar, med rektangulär kammare, 2 m inre br (NO-SV) och gång 1,0 m inre br (O-V). Kammarens gavlar saknas.

82. Överkyrke. Åkerholme. Stensättning, rund, 7 m diam och 0,3 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,2-0,3 m st.

91. Valaberg 6^{1}. Åkerholme. Stensättning, rund, 6 m diam och 0,5 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,3 m st.

92. Ravelstorp 1^{15}. Hagmark. Stensättning, rund, 18 m diam och 0,8 m h. Övertorvad. I mitten ett block 4 x 4 m och 0,9 m h.

Marka socken.

Inventeringen ledd och granskad av G.A. Hellman år 1960.

Nr

4. Marka 2^{1}. Hagmark. Stensättning, rund, 10 m diam och 0,4 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,3-0,4 m st.

5. Skyberg 1^{2}. Åker. Runsten, av gnejs 2,4 m h och 0,9 m br. Hårt vittrad. Med inskriften "(Sten)tore, Sidas son, reste denna sten efter Sven, sin broder."

7. Stora Grimskälle. Åkerholme. Stensättning med mittstensättning, rund, 20 m, diam och 0,3 m h. Övertorvad med i ytan talrika stenar 0,2-0,4 m st. Kantkedja av ca 0,4 m st stenar. Mittstensättningen 9-10 m diam och 0,2 m h. Kantkedja 0,3-0,5 m h av 0,5-1,0 m st stenar.

8. Stora Grimskälle. Åkerholme. Stensättning med mitthög, rund, ca 18 m diam och 0,2 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,4 m st. Mitthögen 7-8 m diam och 0,3-0,4 m h. Stensättning och mitthög har kantkedjor av 0,4-0,6 m st stenar.

9. Sjötorp 5^{5}. Hagmark. Stensättning, rund, 14 m diam och 0,3-0,4 m h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,4-0,5 m st.

10. Sjötorp 5[5]. Hagmark, Hög, 9-10 m diam och 0,5-0,6 m h, Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,3 m st.

11. Slätten. Åker. Stensättning med mittröse, rund, 13 m diam och 0.4 m h. Övertorvad. Kantkedja av 0,2-0,5 m st stenar. Mittröset 6 m diam och 0,4-0,5 m h av 0,1-0,3 m st stenar.

12. Slätten. Åkerholme. 2 fornlämningar. Stensättning, rund, 12m diam och 0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,3-0,4 m st. Stensättning; rund, 12 m diam och 0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,3-0,4 m st.

14. Narven 1[5]. Åker. 2 fornlämningar, Gånggrift, av 1,0-1,5 m st hällar med kammare i N-S, i omgivande hög 20 m diam och 0,3-0,4 m h med mitthög 9-10 m diam och 0,5 m h. Gånggrift, i omgivande hög ca 20 m diam. Gånggriften helt täckt av odlingssten. Osäker.

18. Sjötorp 5[5]. Åker. Hög, 14 m diam och 0,6-0;7 m h. Övertorvad.

19. Marka 2[1]. Åkerkant. 4 fornlämningar. Gånggrift, med rektangulär kammare 8 x 2 m (NNO-SSV) av 0,7-1,5 m st stenar och gång 4,5 m 1 och 1,5 m yttre br (OSO-VNV). Stensättning, rund, 5 m diam och 0,4 rn h. Övertorvad med i ytan enstaka stenar 0,4 m st. I S spår av kantkedja. Stensättning, rund, 5-6 m diam och 0,2-0,4 m h. Övertorvad. Stensättning, rund, 5-6 m diam. och 0,2 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,3 m st.

20. Skyberg 1[7]. Åkerkant. Stensättning, rund, 16 m diam och 0,3 rn h. Övertorvad. Delar av kantkedja av 0,5-0,7 rn st stenar.

22. Påverås 2[8]. Åkerkant. Stensättning, rund, 12 m diam och 0,2-0,3 m h. Övertorvad. I mitten en sten 0,4 m st.

33. Kymme 1[2]. Åker. 4 fornlämningar. Stensättning, rund, 15 m diam och 0,2-0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,3 m st. Stensättning, rund, 10-11 m diam och 0,2-0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,3 m st. Stensättning, rund, 9-10 m diam och 0,1-0,2 m h. Övertorvad med i ytan stenar obetydligt synliga. Stensättning, rund, 9-10 m diam och 0,2-0,3 m h. Övertorvad med i ytan stenar 0,2-0,3 m st.

Ugglums socken.

Inventeringen ledd och granskad av G.A. Hellman år 1960.

Nr

59. Mösseberg. Bergsmark. Fornborg, 450 x 400 m (O-V). Stupar brant i S, SV och V. Vallar av sten och jord i N, NÖ och Ö.

Bilaga 4. Analysområdets gravfynd.

I denna förteckning har även medtagits gravar, som osakkunnigt borttagits eller flyttats, utan att några fynd har tillvaratagits. Sifferhänvisningarna anger numreringen på vederbörande utredningskarta. Gravfynd, som ej med säkerhet kunnat lokaliseras, har markerats med ett streck. Kombinerad bokstavs- och sifferhänvisning anger lokal, som registrerats i Ra-ämbetets inventeringsregister för fasta fornlämningar, dock utan att markeras på ek. kartan.

Neolitikum

Mellanneolitikum.

1. Gökhems socken, Ravelstorp, Frälsegården. G 94. 2 gånggifter osakkunnigt borttagna vid sekelskiftet. I förhöjningen efter den ena graven har senare tillvaratagits en rakkniv av bons och en sländtrissa av sandsten. (se nedan)

2. Marka socken, Påverås, Storegården. Grav under flat mark osakkunnigt funnen år 1949 vid grundschaktning för bostadshus. Fynden gjordes på 0,7 m:s djup i svart matjord under en stenpackning.
   Fynd: Båtyxa av grönsten.
   Tjocknackig, håleggad yxa av flinta.
   FM 1994:1-2.
   Litt. Malmer 1962. Grab 149.
   Oldeberg 1952. Abb. 228.

Senneolitikum.

1. Vilske-Kleva socken, Kleva 5[4]. V-K 54. 2 hällkistor i en grupp på tre flyttade ett par m mot NNV i samband med vägomläggning. Inga fynd tillvaratagna.

2. Vilske-Kleva socken, Skattegården. Hällkista under flat mark. partiellt undersökt av H. Svensson år 1940. Se yngre bronsålder nr 1.

3. Gökhems socken, Skår, Ledsgården. Undersökt år 1936 av H. Svensson. Hällkista, till större delen spolierad, 2,75 x 1,3 m (N-S) av intill 2,0 m st kalkstenshällar samt med golvläggning av kalkstensflisor. Omgiven av rösebotten, ca 10 m diam. Kistans skelettmaterial var omrört.

Fynd: Pärla av bärnsten, klubbformad. Starkt. vittrad.
4 fragment av pärla av bärnsten, rörformig.
Pärla av bärnsten, rund. Halv.
5 fragment av minst 2 pärlor av bärnsten samt bärnstensklump.
Pryl av ben.
Föremål av ben, fragmentariskt.
2 flintspån med retuscherale spetsar.
Flintavslag.
2 kolbitar.
2 ben, sammanvuxna, möjl. av djur.
Skelettdelar av omkr. 12 individer.
SHM 21426.

4. Gökhems socken, Torsagården, Undersökt år 1947 av K.E. Sahlström. Hällkista, delvis förstörd., 1,7 x 0,44 m (N-S) av intill 1,0 m st kalkstenshällar. I Listan skelettet av en vuxen person i ryggläge med huvudet i N, I kistans SV hörn skelettdelar av barn.
Fynd: Dolk av flinta, lancettformad.
Nål av ben. Udden avbruten.
Skelettdelar av en vuxen individ och ett barn.
SIN 23802.

5 Gökhems socken, Ravelstorp, Frälsegården. Undersökt år 1934 av H. Svensson. Hällkista. bortodlad, ursprungligen ca 2 x 1 m (Ö-V) med omgivande röse. I kistan rester av ett skelett, troligen i hockerställning, liggande på alven,
Fynd: Fragment av flinta.
Skelettdelar av människa och djur.
SHM 20817.

Bronsålder

Äldre Bronsålder.

1. Vilske-Kleva socken. Hässlet. Röse bortschaktat år 1938 i samband med jordavbaning för kalkstenstäkt. Närmare data ej kända.
Fynd: Halskrage av brons med inpunsad linjeornametik och driven buckeldekor.
FM 1531.
Litt. B. Arrhenius 1962, s. 155 ff.

2. Vilske-Kleva socken, Hässlet. Hällkista av kalkstenshällar i omgivande röse osakkunnigt borttagen år 1900 i samband med jordbruksarbete. I kistan skelettet av en individ.

Fynd: Spänne av brons med spiralformad ändplatta. Dessutom har enligt uppgift hittats i graven 2 dolkar och en kniv av brons.
VM 4523.
Litt. A. Blomberg 1917, s. 62.

3. Gökhems socken, Valaberg, Hulegården. Röse undersökt år 1882 av G.K. Troili. Närmare data ej kända.
Fynd: Dolk av brons, avbruten, med rest av tånge med två nithål.
SHM 7591:19.

Yngre Bronsålder

1. Vilske-Kleva socken, Skattegården. (Graven belägen 15 m V V-K 26) Undersökt år 1940 av H. Svensson. Hällkista under flat mark 5,7 x 1,4 m (NO-SV) av intill 3,1 m st kalkstenshällar. Förrum, 1,2 x 1,2 m, utan takhällar och med gavelhål täckt av en dörrhäll. I förrummet spridda skelettdelar av människa. Kistan i övrigt ej undersökt.
Fynd: Pincett av brons, oornerad.
Skivskrapa av flinta.
Avslag av slipat flintredskap.
3 avslag av flinta.
Knacksten av kvarts.
2 glasfragment, hopsmälta.
Skelettrester av människa.
SHM 22661.
Litt. H. Svensson 1943, s. 9 ff.

2. Gökhems socken, Ravelstorp, Frälsegården. Gånggrift osakkunnigt borttagen vid sekelskiftet (se MN nr 1). 1 resterna av omgivande hög påträffades en rakkniv av brons.
Fynd: Rakkniv av brons.
SHM 18119:1.

3. Gökhems socken, Valaberg, Hulegården. Röse undersökt år 1882 av G.K. Troili. Närmare data ej kända.
Fynd: Holkyxa av brons.
SHM 7591:2.

Järnålder.

Äldre Järnålder.

1. Vilske-Kleva socken, Lilla Backor. Gravhög osakkunnigt borttagen år 1929 i samband med odling. Närmare data ej kända.
   Fynd: Spjutspets av järn.
   FM 2033:3.

2. Vilske-Kleva socken, Skattegården. Undersökt år 1936 av H. Svensson. Hällkista under flat mark, 2,1 x 0,75 m (NO-SV) av intill 1,0 m st kalkstenshällar. Under en sprucken täckhäll 1,65 x 0,55 m ett skelett i ryggläge med huvudet mot S.
   Fynd: 2 fragment av bronsbleck med isittande nit och ornerat med parallella linjer.
   Bronsfragment med isittande nit.
   Kam av horn, ornerad.
   Delar av lerkärl med öra och svagt utåtböjd mynningskant.
   Skelettdelar av människa.
   SHM 21556.
   Litt. K.E. Sahlström 1940, s. 38.

3. Vilske-Kleva socken, Skattegården. (Graven belägen ca 30 m V V-K 28.) Undersökt år 1950 av G. Ullenius. Skelettgrav ursprungligen täckt av en flack rund stensättning med fyllning av jord och sten. Skelettet av en kvinna liggande i hopkrupen ställning i en 0,3-1,0 m br och 0,35 m dj skreva i kalkstensberget i riktning NNV-SSO med huvudet mot N. Under kraniet en flat 35 cm st sten. Skelettet endast fragmentariskt bevarat.
   Fynd: Bågfibula av brons med tvåflikigt spiralskydd och täckt tvärtråd.
   Bågfibula av brons som föregående.
   Bågfibula av brons med bandformig båge.
   Nål av brons med platt korsformigt genombrutet huvud.
   Nål av brons med trint, profilerat huvud.
   19 skärvor av lerkärl.
   3 skärvor av lerkärl.
   Skelettdelar av människa.
   VM 88969.
   Litt. J-B. Schnell 1963, s. 201 ff.

4 Vilske-Kleva socken, Skattegården. (Graven belägen 10 m NNV nr 4.) Undersökt av G. Ullenius år 1950. Hällkista under flat mark av oregelbunden form 2,7 x 1,6 m (NO-SV) av 0,2-0,9 m st stenar samt med rester av taktäckning av intill 0,7 m st kalkstensskivor. I kistans SV del en sekundär brandgrav på en yta 0,4 x 0,2 m (NO-SV). Under brandlagret, omedelbart ovanför kalkstensberget en skelettgrav, dock omrörd med skelettdelar spridda över hela kistan.

Brandgraven

Fynd: Bågfibula av brons med plant spiralskydd.
25 skärvor av lerkärl.
8 skärvor av lerkärl.
D,jurtänder.
Björnklor.
Brända ben.

VM 88970.

Skelettgraven

Fynd: Kniv av järn, med tånge.
Metkrok? av järn, fragmentarisk.
3 flintskärvor.
Föremål av ben, fragmentariskt, med spår av ett runt hål.
Skelettdelar av människa.

VM 88971.

5. Vilske-Kleva socken, Hässlet. Röse bortschaktat år 1938 i samband. med jordavbaning för kalkstenstäkt. Närmare data ej kända. Samma fyndplats som för äldre bronsålder grav 1, möjligen samma röse.

Fynd: Sköldbuckla av järn.
Spjutspets av järn.

FM 1533 och 1815.

6. Gökhems socken, Skår, Ledsgården. Undersökt år 1936 av H. Svensson. Rund stensättning 5-6 m diam med fyllning av jord och sten.

Fynd: 2 skärvor av ett lerkärl.
2 skärvor av ett lerkärl.
Brända ben.

SHM 21426.

7. Gökhems socken, Holöja, Skattegården. Undersökt år 1930 av K.E, Sahlström. Brandgrav i rund stensättning 12 m diam och 0,7 m h med fyllning av kullersten och jord. Kringspritt i bottenlagret direkt på kalkberget krukskärvor och brända ben, dock utan brandlager.

Fynd: 30 skärvor av ett lerkärl.
Brända ben.

SHM 19411.

8. Gökhems socken, Ledsgården. Undersökt år 1930 av H. Svensson. Skelettgrav i skadad flack, rund stensättning 7-8 m diam. Skelett i ryggläge i riktning VSV-ONO med huvud i ONO liggande på en sten Inga fynd i direkt anslutning till skelettet. 0,4 m S skelettet ett kollager vari påträffades en nål av järn. I den plöjda jorden kring graven hittades en flintskrapa samt skelettdelar av djur. 11 m SO och 8 m O graven 2 härdgropar ca 1 m diam och 0,5 m dj med svartjord, skörbränd sten, skelettdelar av djur samt i den ena bränd lera.
   Fynd: Skelett av människa med trepanerad skalle.
   Nål av järn.
   Skrapa av flinta.
   Skelettdelar av djur.
   SHM 19515.
   Litt. K.E. Sahlström 1940, s. 44.

9. Marka socken, Skattegården. Flack, rund stensättning, osakkunnigt borttagen år 1934 i samband med odling. Närmare data ej kända. Fynd: Spjutspets av järn.
   FM 1181.

Yngre Järnålder.

1. Gökhems socken, Olof Persgården. Undersökt år 1949 av K.E. Sahlström. Hällkista under flat mark 1,9 x 0,6 m (N-S) av 0,2-0,6 m st kalkstenshällar. I kistans botten delar av skelett i ryggläge med huvud i N.
   Fynd: 2 beslag av brons, bandformiga, ursprungligen med två nitar vardera. Det ena med kvarsittande träfragment.
   Kniv av järn med tånge.
   Kniv av järn med tånge.
   2 järnfragment.
   Kam av horn, med nitar av järn. Ornerad med parallella linjer.
   2 skärvor av lerkärl.
   Skelettdelar av människa.
   SHM 24238.
   Litt. H. Wideen 1955, s. 29.

   Gökhems socken, Valeberg, Hulegården. 3 rösen osakkunnigt borttagna år 1882. Inga närmare fynduppgifter kända. Fyndplatsen kan ej exakt fastställas.

Fynd: Holkyxa av järn.
35 skärvor av lerkärl.
Bryne av sandsten, fragmentariskt med ett runt, hål i ena änden.
Brända ben, 4 bitar.
SHM 7106.
Litt. H. Wideen 1955, s. 29.

Järnålder allmänt.

1. Gökhems socken,. Holöja, Skattegården. Undersökt år 1929 av H. Svensson. Rund stensättning, till 3/4 bortodlad, ursprungligen ca 11 m diam och 0,6 m h med fyllning av jord och sten.
Fynd: Knapp, gråbrun, av bränd lera.
2 skärvor av lerkärl.
Brända ben.
SHM 19221.

2. Marka socken, Medväga. Undersökt år 1931 av K.E. Sahlström. Rund stensättning 7 m diam och 0,4 m h med fyllning av jord och 0,15-0,4 m st stenar. Utan brandlager.
Fynd: Flintavslag, slipat.
Flintavslag.
Lerkärlsfragment.
Slaggklump av järn med vidsittande bränd lera.
Brända ben.
SHM 19722.

Gravar utan daterade fynd.

1. Vilske-Kleva socken, Lilla Backor. Kulle bortröjd vid odling. Utan närmare fynduppgifter.
Fynd: Skalle av människa.
SHM 19299.

2. Vilske-Kleva socken, Björsgården. V-K 24. Undersökt år 1947 av G. Ullenius. Rest kalkstenshäll 2 m h, 2,35 m br och 0,15 m tj. Inga fynd gjordes. Stenen nu flyttad till Falköping.

3. Vilske-Kleva socken, Björsgården. Undersökt år 1947 av G. Ullenius. Hällkista 3,25 x 2,8 m (N-S) av 0,45-0,8 m st kalkstenshällar. Kistan, som saknade täckhällar, hade en rest mitthäll 0,65 m br och 0,75 m h.. Inga fynd gjordes.

4. Gökhems socken, Ravelstorp., Kartagården. Undersökt år 1949 av E. Magnusson. Skelettgrav under flat mark. Delar av skelett av människa

orienterat i N-S med huvud i S. Skelettet omgivet av kalkstensflisor.
Fynd: Skelettdelar av människa.
SHM 24240.

5. Marka socken, Kymme. Undersökt år 1931 av K.E. Sahlström. Rund stensättning, rest av, 7-8 m diam med fyllning av jord och sten. Inga säkra spår av kista. Över hela bottenytan utspridda obrända skelettdelar av människa.
Fynd: Skelettdelar av människa.
SHM 19717.

Bilaga 5. Fyndkatalog för analysområdet.

Fynden har för stenåldern grupperats i föremålskategorier. I gruppen övriga föremål har upptagits sådana föremål, som i området endast förekommer i enstaka eller ett fåtal exemplar. Då antalet fornsaker från brons- och järnålder är litet, har för dessa perioder endast gjorts en kronologisk indelning av materialet. Utöver fyndplats och ägare har även angivits, om föremålet är skadat eller ofullbordat. För gravfynden hänvisas till bilaga 4. Sifferhänvisningarna anger fyndnumret på respektive utbredningskarta. Fynden har numrerats sockenvis i följd från N till S med ny nummerföljd för varje särskild föremålsgrupp. Ett streck i förteckningen anger, att den exakta fyndplatsen ej kunnat fastställas, varför fyndet ej har markerats på kartan.

Tidigneolitikum och Mellanneolitikum

Tunnackiga yxor av flinta.

Nr	Vilske-Kleva socken.
1	Skattegården. Oslipad. FM 1437:1.
-	Utan fyndangivelse. Skadad i eggpartiet. SHM 11440:1.
	Gökhems socken.
-	Gökhems by. Avslag å egg och nacke. FM 1256.
-	Utan fyndangivelse. Smärre avslag. SHM 9194:13.
	Marka socken.
2	Narven. FM 940:1.
3	Källegården. FM 618:1.
-	Stommen. Med smärre avslag. VM 283.
-	Stommen. Smärre avslag. VM 285:a.
-	Stommen. Smärre avslag. VM 285:b.
-	Redberga. Oslipad. GAM 23649.
-	Utan fyndangivelse. Avslag å egg och nacke. SHM 4840: A:7.
	Utan fyndangivelse. SHM 9150:3.

Tunnackiga yxor av sten.

Nr	Vilske-Kleva socken.
1	Skattegården. Fragmentarisk. FM 1514:1.
	Gökhems socken.
2	Leksberg. Nackpartiet avslaget. FM 1129.
3	Leksberg. FM 1326.

4 Odensberg. FM 968:2
- Odensberg. FM 424.
- Utan fyndangivelse. Slagmärken. SM 391.
Marka socken.
- Snipen. Starkt vittrad. FM 718.

Tunnackiga yxor av sten.

Nr Vilske-Kleva socken.
- L:a Backor. Eggen avslag. FM 2033:2.
- Utan fyndangivelse. Slagmärken. SHM 8177:220.
- Utan fyndangivelse. Smärre slagmärken. SHM 11440:2.
Gökhems socken.
1 Ravelstorp, Frälsegården. Slagmärken. FM 125.
2 Ravelstorp, Frälsegården. FM 1747:1.
- Bergsgården. Ofullständigt slipad. SIW 7591:116.
- Sandbäcken. SHM 7591.
- Hulegården. Ofullständigt slipad. FM 1579:131.
- Odensberg. Slagmärken. SHM 15168:4.
Marka socken.
3 Påverås, Storegården. Något skadad å eggen. FM 1997.
4 L:a Lunkebo. Eggpartiet avslaget. FM 1390:1.
5 Hovmansgården. Ofullständigt slipad. FM 1803.
- Stommen. Skadad i eggpartiet. FM 939:1.
- Redberga. SHM 1651.

Tjocknackiga ,yxor av sten.

Nr Vilske-Kleva socken.
1 L:a Backor. Smärre slagmärken å nackpartiet. FM 2033:1.
2 Hässlet. FM 1113:2.
3 Hässlet. Smärre skador å eggpartiet. FM 1113:1.
Marka socken.
4 Påverås, Storegården. FM 752:6.
5 Narven. FM 1224:1.
- Stommen. Smärre slagmärken på nacken. VM 281.
- Källegården. FM 352.
- Medväga. Eggpartiet avslaget. FM 616.
- Medväga. FM 457:1.

Pilspetsar av flinta

Nr Vilske-Kleva socken.
1 Skattegården. Tvärpilspets. FM 1367:2b.
Gökhems socken.
2 Trimstorp. Spånpilspets. Spetsen avslagen. FM 1215.
- Odensberg, Redbergagården, Spånpilspets. GAM 3773.
Marka socken.
3 Påverås, Hulegården. Tvärpilspets. FM 2019:19,
4 Påverås, Hulegården. Spånpilspets. FM 1393°4.
5 Narven. Spånpilspets. FM 1734.
- Påverås, Storegården. Spånpilspets. Spetsen avbruten. FM 631:1.
- Påverås, Östergården. Spånpilspets. FM 1164:1.

Tjocknackiga, håleggade yxor och mejslar av flinta.

Nr Vilske-Kleva socken.
1 Skattegården. FM 1437:2.
- Utan fyndangivelse. Oslipad. SHM 13241:6.
- Utan fyndangivelse. Med slagmärken. SHM 8177:221.
Gökhems socken.
2 Holöja, Mellomgården. Slagmärken. Privat ägo.
3 Härstorp. Oslipad. Privat ägo.
4 Odensberg. FM 1636:2.
5 Odensberg. Fragmentarisk. FM 1924:1.
- Skår. Eggen svårt skadad. SHM 7591:110.
- Kyrkbyn. Skadad å eggpartiet. SHM 15614:7.
- Redberga. Oslipad, SHM 4840:H2.
Marka socken.
6 Påverås, Storegården. Slagmärken på nacken. FM 775.
7 Påverås, Storegården. FM 1278:1.
8 Påverås, Hulegården. Nacke och eggparti avslagna. FM 628:1,
9 Påverås, Hulegården. FM 2019:1.
- Smörkullen. Smärre slagmärken. SHM 9000:306.,
- Redberga. Oslipad. SHM 4840:H2.

Tjocknackiga, håleggade yxor och mejslar av sten.

Nr Gökhems socken.
1 Odensberg. FM 968:3.
- St. Äleberg. SHM 15116:8.

Båtyxor.

Nr Vilske-Kleva socken.
- Utan fyndangivelse. LM 585.
- Utan fyndangivelse. BM 1769.
Gökhems socken.
1 Gökhem, Ledsgården. FM 1934:1.
- Sörgården. Nackpartiet från skafthålet avslaget. FM 307.
- Leksberg. FM 1043:1.
Marka socken.
2 Narven. Nackpartiet från skafthålet avslaget. FM 728:1.
- Utan fyndangivelse. Nackpartiet från skafthålet avslaget. FM 844.

Övriga fynd.

Nr Vilske-Kleva socken.
1 Skattegården. Slipsten av sandsten, djurbensformad. Ena halvan avslagen. FM 1563.
Gökhems socken.
2 Ravelstorp, Frälsegården. Slipsten av sandsten, djurbensformad, FM 486:1.
3 L:a Anguntorp. Mossfynd: Ekstockskanot (ej upptagen?), tjocknackig yxa av sten och brynsten liggande i båten samt 4 hästtänder utanför och intill båten. FM 1298:1-4.
4 Leksberg. Spetsnackig yxa av flinta. FM 1072.
- Hovmansgården. Tjocknackig avsatsyxa av grönsten. FM 2004.
- Utan fyndangivelse. Dubbeleggad skafthålsyxa av sten. Endast ena hälften från skafthålet bevarad. SHM 8493:164.
Marka socken.
5 Kymme. 2 spetsnackiga yxor av flinta. Oslipade. FM 1588:1-2.

Senneolitikum.

Simpla skafthålsyxor av sten.

Nr Vilske-Kleva socken.
1 Skattegården. Privat ägo.
2 Skattegården. Fragm., endast nacken bevarad. FM 1000:1.
3 Skattegården. Fragm., del av nackpartiet. FM 1437:3.
- Utan fyndangivelse. Skafthålet endast påbörjat. SHM 11818:4.

Gökhems socken.

4 L:a Äleberg, Per Larsgården. Endast nackpartiet från skafthålet bevarat. FM 658.
5 Överkyrke. FM 1951.
6 Kartagården. Endast nackpartiet från skafthålet bevarat. FM 1968:2.
7 Kartagården. Med slagmärken. FM 1968:1.
8 Ravelstorp, Frälsegården. Ofullbordad, utan skafthål. FM 2003:8.
9 Ravelstorp, Frälsegården. Endast nackpartiet från skafthålet bevarat. FM 1174:1.
10 Valaberg, Sandbäcken. FM 727.
11 Leksberg. Något vittrad. FM 1081.
12 Odensberg. Fragmentarisk. FM 1636:4.
13 Gunnarsviken. Endast eggpartiet från skafthålet bevarat. Privat ägo.
14 Odensberg. Fragmentarisk. FM 968:1.
15 Valaberg. Endast eggpartiet från skafthålet bevarat. FM 885:1.
16 Odensberg. FM 1636:1.
17 Härstorp. Endast eggpartiet från skafthålet bevarat. Privat ägo.
18 Odensberg. Fragmentarisk. FM 1924:2.
- Skår, Lillegården. SHM 9150:45.
- Stommen. Kraftiga avslag. SHM 12260.
- Odensberg. Endast eggpartiet från skafthålet bevarat. FM 1924:4.
- Odensberg. SM 390.
- Rogestorp. Skadad i nackpartiet. SHM 7591:132.

Marka socken.

19 Påverås, Storegården. Ena långsidan till skafthålet avslagen. FM 1994:3.
20 Påverås, Storegården. Eggpartiet avslaget. FM 1994:4.
21 Påverås, Bråtabäcken. Ena långsidan avslagen. FM 754.
22 Skyberg. Endast eggpartiet från skafthålet bevarat. FM 1995.
23 Narven. Endast eggpartiet från skafthålet bevarat. Privat ägo.
24 Källegården. Endast eggpartiet från skafthålet bevarat. FM 618:2.
25 Sjöhagen. Privat ägo.
- Påverås, Vrågården. Omslagen och med nytt skafthål. SHM 439:3.
- Påverås, Storegården. Endast eggpartiet från skafthålet bevarat. SHM 4840:B,1.
- Stommen. FM 302.

Utan fyndangivelse. Endast nackpartiet bevarat. FM 1186:1.

- Utan fyndangivelse. Endast nackpartiet bevarat. FM 1186:2.

Dolkar av flinta.

Nr	Vilske-Kleva socken.
1	Skattegården. Fragm. Endast spetsen bevarad. FM 1367:1.
-	Ödegården. Fragm. SHM 15122:9.
-	Utan fyndangivelse. SM 507.
-	Utan fyndangivelse. Spetsen avbruten. SM 508.
-	Utan fyndangivelse. SM 509.
	Gökhems socken.
2	Leksberg. Privat ägo.
3	Rogestorp, Sven Persgården. Skaftet avslaget. Privat ägo.
4	Rogestorp, Sven Persgården. Endast skaftet bevarat, omslaget till mejsel. FM 1087:2.
-	Storgården. Udden avbruten, SHM 15122:10.
-	Skattegården. SHM 4840:D:l.
-	Ravelstorp, Hovmansgården. Fragm. FM 128.
-	Valaberg. SHM 7591:125.
	Marka socken.
5	Påverås, Hulegården. Endast skaftet bevarat, omslaget till mejsel. FM 628:2.
6	Påverås, Hulegården. Endast spetsen bevarad. FM 2019:4.
7	Påverås, Hulegården. Fragm. FM 2019:5.
8	Påverås, Storegården. Fragm. Bladet avslaget. FM 1392:1.
9	Granagården. Privat ägo.
10	Stommen. FM 939:2.
11	Narven. Fragm. Bladet avslaget. FM 940:2.
12	Narven. Fragm. Bladet avslaget. FM 940:3.
13	Narven. Något skadad i spetsen. FM 1720:1.
14	Narven. FM 1978:1.
-	Påverås, Vrågården. Fragm. FM 1500:1.
-	Påverås, Storegården. Fragm. Endast del av skaftet bevarat. FM 1994:5.
-	Rogestorp. SHM 9000:305.
-	Redberga. Fragm. SHM 15509.
-	Utan fyndangivelse. FM 1194.

Skäror av flinta.

Nr	Vilske-Kleva socken.
-	Utan fyndangivelse. SHM 11440:3.
-	Utan fyndangivelse. SHM 6973:38.

Gökhems socken.
1 Valaberg, Hulegården. FM 353:1.
2 Odensberg. Avslagen i ena änden. FM 968:4,
3 Odensberg. Avslagen i ena änden. FM 968:5.
Marka socken.
4 Påverås, Vrågården. FM 1500:1.
5 Påverås, Hulegården. Fragm. Avslagen i båda ändar. FM 1227:4 a.
6 Påverås, Hulegården. Fragm. Ena halvan avslagen. FM 2019:3.
7 Påverås, Hulegården. FM 2019:2.
8 Kymme. FM 1506.
9 Granagården. Privat ägo.
10 Narven. Privat ägo.
- Påverås, Storegården. Fragm. FM 1499:1.
- Påverås, Storegården. Fragm. FM 1499:2.
- Narven. Fragm. FM 1978:6.
- Källegården. SHM 4840:C3.
- Källegården. SHM 4840:3.
- Grimskälle. Ofullbordad. FM 751.
- Utan fyndangivelse. SHM 11891:9.

Pilspetsar av flinta.

Nr Vilske-Kleva socken.
1 Skattegården. FM 1731:1.
2 Skattegården. Spetsen avslagen. FM 1367:2 a.
3 S. Grindstugan. FM 1395:1.
- Skattegården. Spetsen avslagen. FM 1514:2.
Gökhems socken.
- Nästegården. Spetsen avslagen. FM 587:1.
Marka socken.
4 Påverås, Storegården. FM 1391:1.
5 Påverås, Hulegården. FM 1393:1.
6 Påverås, Hulegården. FM 1062:9.
7 Påverås, Hulegården. Smärre avslag vid spets och bas. FM 1393:2.
8 Påverås, Hulegården. Obetydligt avslag vid basen. FM 1393:3.
9 Påverås, Hulegården. Spetsen avslagen. FM 2019:15.
10 Påverås, Hulegården. FM 1280:1.
11 Påverås, Hulegården. FM 1227:16 a.
12 Påverås, Hulegården. FM 1160:11 a.
13 Påverås, Hulegården. FM 1160:11 b.
14 Påverås, Hulegården. Smärre avslag vid spets och bas. FM 2019:11.

15 Påverås, Hulegården. Basen avslagen. FM 2019:14.
16 Påverås, Hulegården. Spetsen något skadad. FM 2019:12.
17 Påverås, Hulegården. FM 2019:13.
18 Påverås, Hulegården. Något skadad vid basen. FM 2019:16.
19 Påverås, Hulegården. Spetsen avslagen. FM 2019:17.
20 Narven. Privat ägo
- Påverås, Storegården. FM 1499:3.
- Påverås, Hulegården. FM 2019:18.
- Narven. Spets och bas avslagna. FM 1525:1.

Hängen av skiffer.

Nr Gökhems socken.
1 Ravelstorp, Frälsegården. FM 1747:2.
Marka socken.
2 Påverås, Storegården. FM 1391:2.
3 Påverås, Storegården. Nedre delen avslagen. FM 1391:3.
- Påverås, Storegården. FM 1499:7.

Övriga fynd.

Nr Marka socken.
- Redberga. Skedformig skrapa av flinta. SHM 9150:33.

Neolitikum

Skrapor, spån, avslag, avfall, råämnen m.m. av flinta.

Nr Vilske-Kleva socken.
1 Skattegården. 11 skrapor, 9 fragment, ca 150 avslag. FM 1000:4, FM 1114:2-4, FM 1239:1-5, FM 1367:3-6, FM 1437:4.
2 Skattegården. 1 avslag, 1 spån. FM 1437:5.
3 Skattegården. Ca 60 avslag. FM 1437:6.
4 S. Grindstugan. 3 avslag. FM 1395:2.
- Skattegården. 7 skrapor, avslag. FM 1514:3-4, FM 1731:2-3.
- Utan fyndangivelse. 2 spån. VM 288, FM 1030:17.
Gökhems socken.
5 Holöja, Mellomgården. 1 skrapa, 1 fragment, 1 flintboll, avslag. FM 137:1-4, FM 417:1.
6 Ledsgården. 1 flintstycke. FM 1467:1.
7 Ravelstorp, Frälsegården. 1 skrapa. FM 1174:2.

8 Ravelstorp, Frälsegården. 1 skrapa. FM 1174:3.
9 Leksberg. 1 flintstycke. FM 2049.
10 Trimstorp. 1 skrapa, 13 spån. FM 308:1-9, FM 1294:1-5.
11 Ravelstorp, Hovmansgården. 1 fragment, 9 spån, avslag. FM 129:a 1-9, FM 129:b 1-2.
12 Trimstorp. 1 yxämne. FM 1577:1.
13 Storegården. 2 skrapor, 9 avslag. FM 884:1-2.
14 Valaberg, Hulegården. 1 fragment, l skrapa. FM 353:2-3.
15 Gunnarsviken. 10 avslag. FM 1241:4.
16 Gunnarsviken. 4 avslag. FM 1241:2.
17 Gunnarsviken. 7 avslag, 9 krukskärvor. FM 1241:3.
18 Odensberg. 1 fragment. FM 1636:3.
19 Odensberg. 1 avslag. FM 1924:3.
20 Gunnarsviken. 4 avslag, 1 flintstycke. FM 1241:6.
21 Gunnarsviken. 2 avslag. FM 1241:7.
22 Gunnarsviken. 2 avslag. FM 1241:1.
23 Gunnarsviken. 1 avslag. FM 1241:5.
24 Valaberg, Storegården. 1 flintstycke. FM 832:2.
25 Odensberg. 7 skrapor, 6 spån, 1 flintstycke, ca 160 avslag. FM 883:1-6, FM 1636:7-10.
26 Valaberg, Storegården. 1 avslag. Privat ägo.
- Nästegården. 3 skrapor, 25 avslag. FM 587:2-3.
- Ravelstorp, Frälsegården. 7 skrapor, 3 spån, 62 avslag. FM 2003:1-4.
- Storegården. 2 skrapor, 2 avslag. FM 1241:10, b.
- Biom. 1 avslag.. FM 1241:10, d.
- Bäckagården. 1 spån. FM 1241:10, a.
- Gunnarsviken. 1 fragment, 1 skrapa, 43 avslag. FM 845:3-9, FM 1241:9.
- Odensberg.. 8 skrapor, 3 spån, 57 avslag,. 1 flintstycke. FM 968:6-12, FM 1924:5-6.
- Utan fyndangivelse. 2 spån. SHM 4840:M, 3, N, 5.

Marka socken.

27 Påverås, Vrågården. 3 avslag. FM 1065.
28 Påverås, Storegården. 2 skrapor, 24 avslag. FM 752:1,. FM 1161:1, FM 1228:2, FM 1279:1, 3, FM 1392:2.
29 Påverås, Storegården. 9 avslag. FM 752:3,. FM 1061:4,. FM 1161:2.
30 Påverås, Storegården. 2 skrapor, 3 avslag. FM 631:2, FM 752:2, FM 1161:3.
31 Påverås, Storegården. 1 skrapa, 6 avslag. FM 1061:1, FM 1391:5.
32 Påverås, Storegården. 1 skrapa, avslag. FM 1061:2, FM 1228:3, FM 1279:3, FM 1392:3.

33 Påverås, Storegården. 1 fragment., 1 skrapa, 21 avslag. FM 752:4--5, FM 1161:4, FM 1279:1-2, FM 1392:4.
34 Påverås, Storegården. 5 avslag, 1 flintstycke. FM 1061:5-6.
35 Påverås, Storegården. 8 skrapor, avslag. FM 1391:5, 8.
36 Påverås, Storegården. 1 skrapa, 2 avslag. FM 1228:7, FM 1391:5.
37 Påverås, Hulegården. 1 fragment, 51 avslag. FM 753:6, ni 1062:2, 4, 6, FM 1160:4, FM 1227:4, 6, FM 2019:32.
38 Påverås, Hulegården. 1 skrapa, 16 avslag. FM 1062:3, FM 1160:2-3, FM 1227:3, FM 1393:7, FM 2019:30-31.
39 Påverås, Hulegården. 5 skrapor, 2 spån, 1 avslag, FM 1393:6, FM 2019:35.
40 Påverås, Hulegården. 1 fragment, 7 skrapor, spån, avslag, 1 flintstycke. FM 628:3-12, FM 753:5, FM 1062:9, FM 1393:9, FM 2019:9, 36.
41 Påverås, Hulegården. 2 spån, 2 avslag. FM 1297:5, FM 2019:33.
42 Påverås, Hulegården. 7 avslag, 1 flintstycke. FM 753:7, FM 1062:10, FM 1227:10, FM 1280:5, FM 2019:37.
43 Påverås, Hulegården. 2 skrapor, 9 avslag. FM 1393:7, FM 2019:34.
44 Påverås, Hulegården. 1 fragment, 2 skrapor, 3 spån, 71 avslag. FM 753:1, FM 1062:16, FM 1227:16, FM 2019:42.
45 Påverås, Hulegården. 4 fragment, 32 skrapor, 15 spån, 256 avslag, 1 flintstycke. FM 753:2, 4, FM 1062:11, FM 1160:11 c-f, FM 1227:11, FM 1280:3, 5, 7, FM 1393:6, FM 2019:6, 10, 38.
46 Påverås, Hulegården. 2 fragment, 1 skrapa, 4 avslag. FM 1062:12, FM 1227:12, FM 2019:8, 39.
47 Påverås, Hulegården. 4 skrapor, 3 spån, 31 avslag. FM 2019:43.
48 Påverås, Hulegården. 3 fragment, 7 skrapor, 2 spån, 54 avslag. FM 753:3, FM 1062:13-14, FM 1160:13, FM 1227:13, FM 1393:5-6, FM 2019:7, 40.
49 Påverås, Hulegården. 7 skrapor, 2 spån, 13 avslag. FM 1160:14, FM 2019:41.
50 Påverås, Bråtabäcken. 2 skrapor, 36 avslag, 1 flintstycke. FM 1497:1-4.
51 Kymme. 2 skrapor, 8 avslag. FM 1752:1-2.
52 Kymme. 1 skrapa, 1 spån. FM 1084:3, 5.
53 Kymme. 1 avslag. FM 233:2.
54 Kymme. 1 skrapa. FM 1085.
55 Narven. 1 spån. FM 1720:2.
56 Narven. 1 skrapa, 10 avslag, 1 flintstycke. FM 940:5.
57 Narven. 2 yxämnen. FM 1978:2-3.
58 Skattegården. 1 yxämne. FM 843.

59 L:a Lunkebo. 1 skrapa. FM 1390:2.
60 Medväga. 1 skrapa. FM 250.
61 Medväga. 3 spån. FM 792:1-3.
- Påverås, Vrågården. 6 skrapor, 7 spån, 69 avslag. FM 1500:3-5.
- Påverås, Storegården 1^2. 20 skrapor, 1 fragment, ca 165 avslag. FM 1499:4-8.
- Påverås, Storegården 1^3. 1 spån, 6 skrapor, 47 avslag. FM 1391:6, 9, FM 1994:6-20.
- Påverås, Hulegården. 270 avslag. FM 753:8, FM 1062:17, FM 1160:20, FM 1227:17, FM 2019:28, 44.
- Påverås, Bråtabäcken. 8 avslag. FM 1066, FM 1162:1-3.
- Påverås, Östergården. 4 skrapor, 19 avslag. FM 1164:2-4.
- Kymme. 2 skrapor, 6 avslag. FM 1084:1-2, 4.
- Narven. 24 skrapor, 8 spån, ca 185 avslag, 1 flintstycke. FM 728:2-8, FM 1525:2-5, FM 1978:4-9.
- L:a Lunkebo. 60 avslag. FM 1390:3.
- Medväga. 21 avslag. FM 457:2, FM 792:4-6.

Bronsålder.

Äldre Bronsålder.

Nr Vilske-Kleva socken.
- Skattegården. Dolkblad av brons. VM 4476.
- Skattegården. Dolkblad av brons. VM 4477.
- Utan fyndangivelse. Tutulus av brons, starkt vittrad. SHM 10738:1.

Gökhems socken.
1 Gästgivaregården. Skafthålsyxa av brons, ornerad. SHM 19344.
2 Odensberg. Dolkblad av brons, fragmentariskt. FM 1636:6.
- Skår, Ledsgården. Tutulus av brons. SHM 15642.
- Utan fyndangivelse. Halskrage av brons, ornerad. Endast halva kragen bevarad. SM 132.

Yngre Bronsålder.

Nr Vilske-Kleva socken.
1 Kleva, Skattegården. Rombisk skafthålsyxa av grönsten. FM 1236:1.
2 Skattegården. Rakkniv av brons. FM 1693.
3 Skattegården. Pincett av brons. FM 1114:1.

Gökhems socken.
4 Ravelstorp, Frälsegården. Armring av guldbleck. SHM 7068.
5 Ravelstorp, Frälsegården. Holkyxa av brons. Privat ägo.
6 Odensberg. Holkmejsel av brons. FM 1636:5.
- Bältaregården. Holkyxa av brons. SHM 12518:1.
- Lilla Anguntorp. Pincett av brons. SHM 7591:1.
Marka socken.
7 Narven. Holkyxa av brons. FM 940:4.
8 Medväga. Dolk av brons, med tånge. FM 750.
- Utan fyndangivelse. Holkyxa av brons. VM 4459.
- Utan fyndangivelse. Holkyxa av brons. SHM 9478:27.
- Utan fyndangivelse. Holkyxa av brons. GAM 2627.
- Utan fyndangivelse. Spiralvriden halsring av brons, fragmentarisk. GAM 2628.

Järnålder.

Äldre Järnålder.

Nr Gökhems socken.
1 Skår, Gategården. Pärla av bärnsten. FM 772.
- Gökhem, Skattegården. Spjutspets av järn. SHM 4840:Jå 18.
Marka socken.
- Påverås, Bråtabäcken. Oval eldslagningssten av kvartsit. SHM 4840:Jå 23.
- Utan fyndangivelse. Nål av brons, med profilerat huvud. SHM 7298:1.
-

Yngre Järnålder.

Nr Vilske-Kleva socken.
1 Kleva, Pilagården. Hänge av brons, något skadat. FM 2053
Gillerstorp. Brynsten av sandsten. FM 499.
Gökhems socken.
2 Ravelstorp, Frälsegården. Spiral av guld, 3,5 varv. SHM 20175.
- Anguntorp. Holkyxa av järn. SHM 6765:27.
- Utan fyndangivelse. Korsformigt spänne av brons. SHM 12518:2.
- Utan fyndangivelse. Bågspänne av brons, fragmentariskt. SHM 12518:3.

Järnålder allmänt.

Nr	Vilske-Kleva socken.
1	Skattegården. Järnslagg. (Från två lokaler.) FM 1000:6.
	Gökhems socken.
2	Skår, Trädgården. Järnslagg. FM 2077:2.
3	Ledsgården. Sländtrissa av sandsten. FM 1934:2.
4	Ledsgården. Sländtrissa av sandsten. FM 1934:3.
5	Ravelstorp, Frälsegården. Sländtrissa av sandsten. SHM 18119:2.
6	Hovmansgården. Sländtrissa av sandsten. Privat ägo.
7	Valeberg, Bäckagården. Sländtrissa av täljsten. FM 1086.
8	Gunnarsviken. Sländtrissa av sandsten. Privat ägo.
-	Anguntorp. Sländtrissa av sandsten. SHM 17588.
	Marka socken.
9	Påverås, Hulegården. Sländtrissa av sandsten. FM 432:2.
10	Granagården. Sländtrissa av sten. Privat ägo.

Schnell, Jan-Bertil: Vatten och fornfynd. Bebyggelsehistoriska studier på Västergötlands kambrosiluområde. Licentiatavhandling 1966. Webbutgåva 2012.

Utbredningskartor.

1. Undersökningsområdets vattenförekomster och socknar.

1B Undersökningsområdets vattenförekomster. Utförligare vattenuppgifter än i Schnells utbredningskarta 1. (Kartan är tillägg i webbutgåvan 2012).

2. Undersökningsområdets gånggrifter.
3. Undersökningsområdets hällkistor.
4. Undersökningsområdets fasta fornlämningar från bron- och järnålder.
5. Analysområdets vattenförekomster samt medeltida byar och gårdar.
6. Analysområdets fasta fornlämningar och fynd från tidig- och mellanneolitikum.
7. Analysområdets fasta fornlämningar och fynd från senneolitikum.
8. Analysområdets fynd av skrapor, spån, avslag, råämnen m.m. av flinta.
9. Analysområdets fasta fornlämningar och fynd från neolitikum samt deras läge i förhållande till närmaste vattenförekomst.
10. Analysområdets fasta fornlämningar och fynd från brons- och järnålder.
11. Analysområdets fasta fornlämningar och fynd från brons och järnålder samt deras läge i förhållande till närmaste vattenförekomst.

UTBREDNINGSKARTA 1.

Undersökningsområdets vattenförekomster och socknar

- Platåbergens diabas
- Sjö
- Fornsjö
- Mosse
- Källinje
- Källa
- Sockengräns
- Kyrka
- Vattendrag

Tillägg vid omritning 2012:

- Större vägar
- Större samhällen
- Detaljstuderat område (utbredningskarta 5-11)

N

0 5 10 15 km

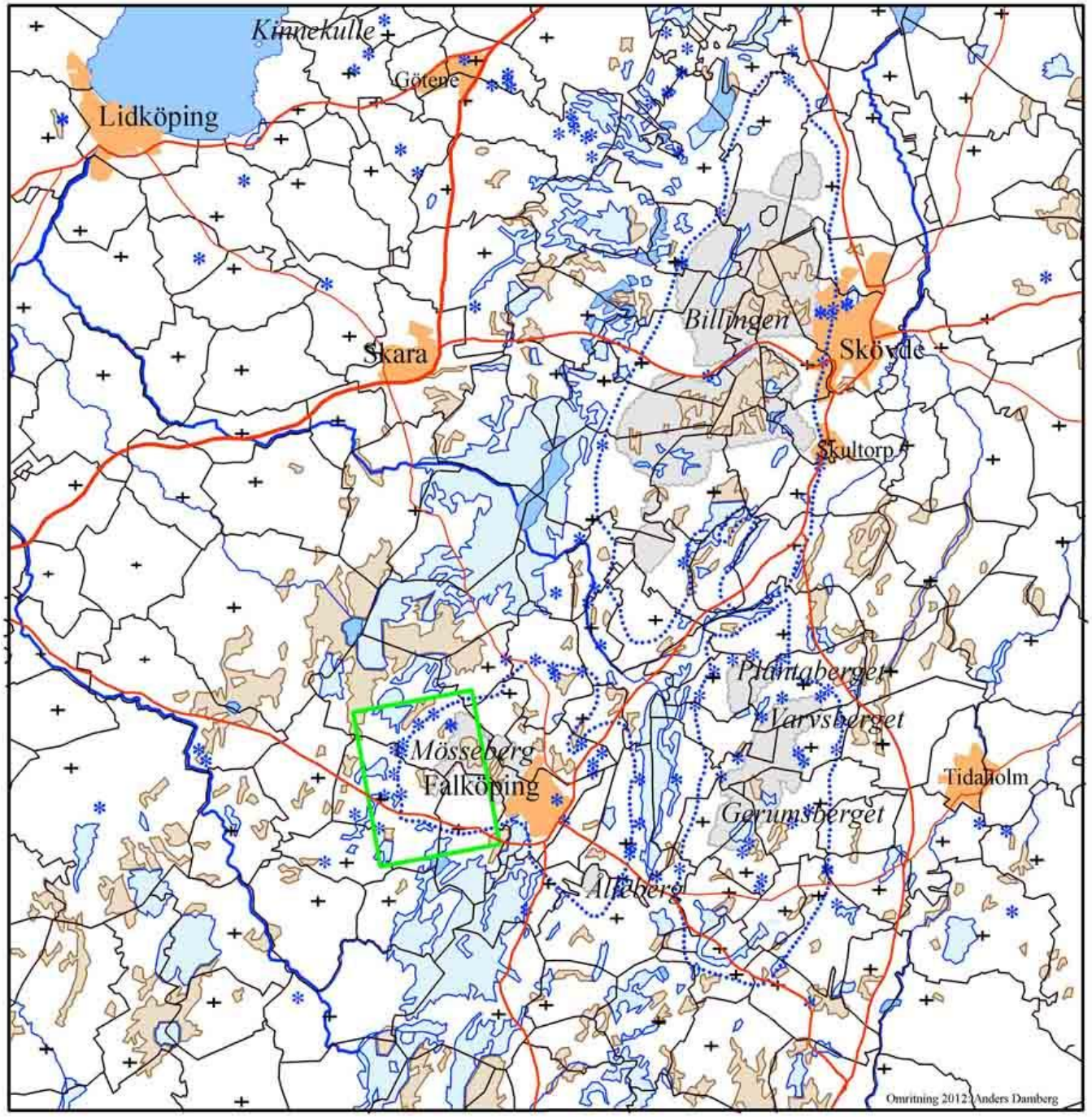

UTBREDNINGSKARTA 1B

Undersökningsområdets vattenförekomster

Sjö
Fornsjö

Källinje
Källa

Vattendrag

Tillägg vid omritning 2012:
Större vägar
Större samhällen
Detaljstuderat område
(utbredningskarta 5-11)

N

0 5 10 15 km

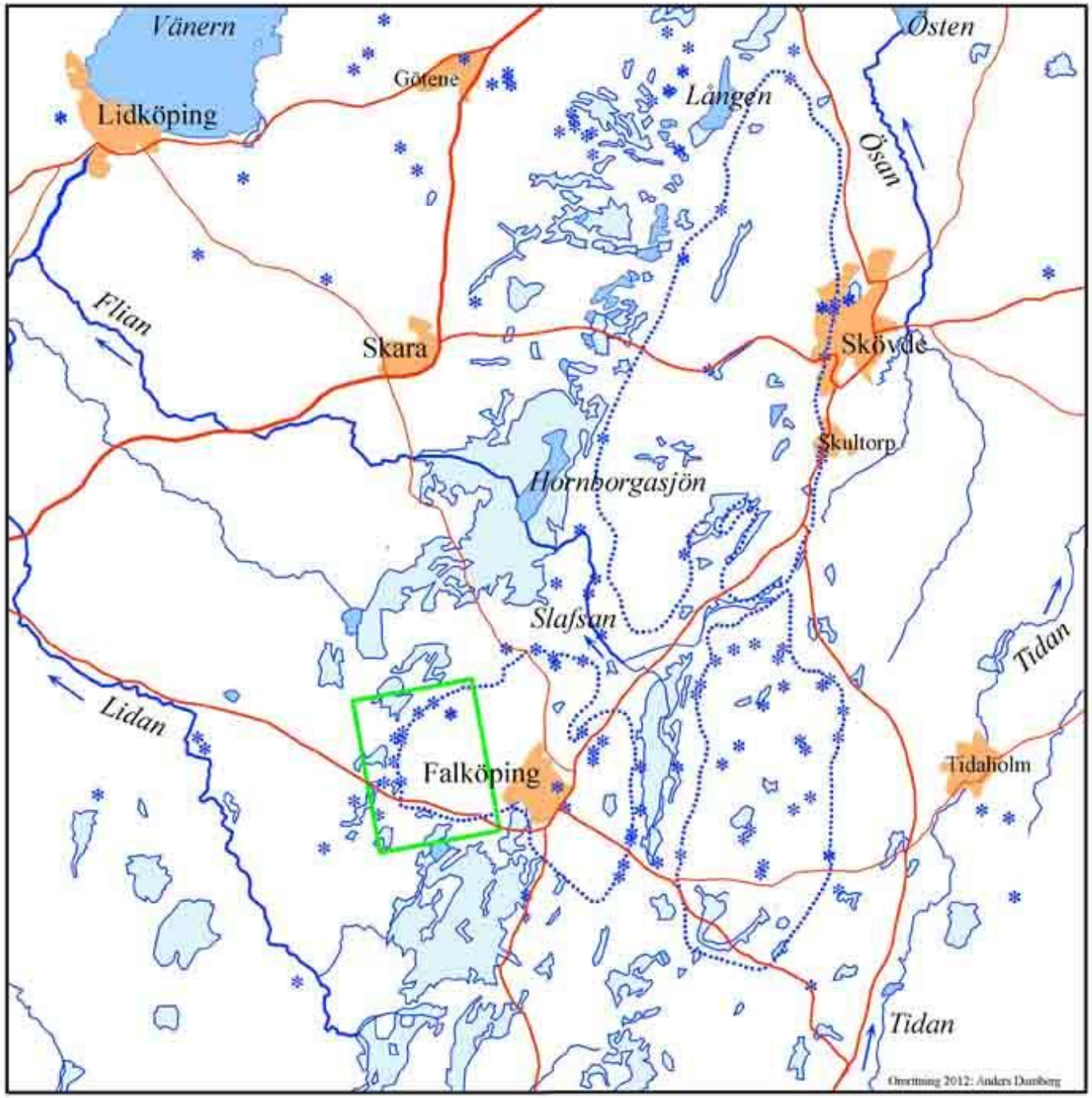

UTBREDNINGSKARTA 2

Undersökningsområdets gånggrifter. Numreringen på originalkartan, (ej redovisad här) hänvisar till Raämbetets inventeringsregister för ek. kartan. Se även bilaga 1.

- Platåbergens diabas
- Sjö
- Fornsjö
- Mosse
- Källinje
- Källa
- Vattendrag

Tillägg vid omritning 2012:

- Störrre vägar
- Större samhällen

- Gånggrift
- Gånggrift, borttagen

N

0 5 10 15 km

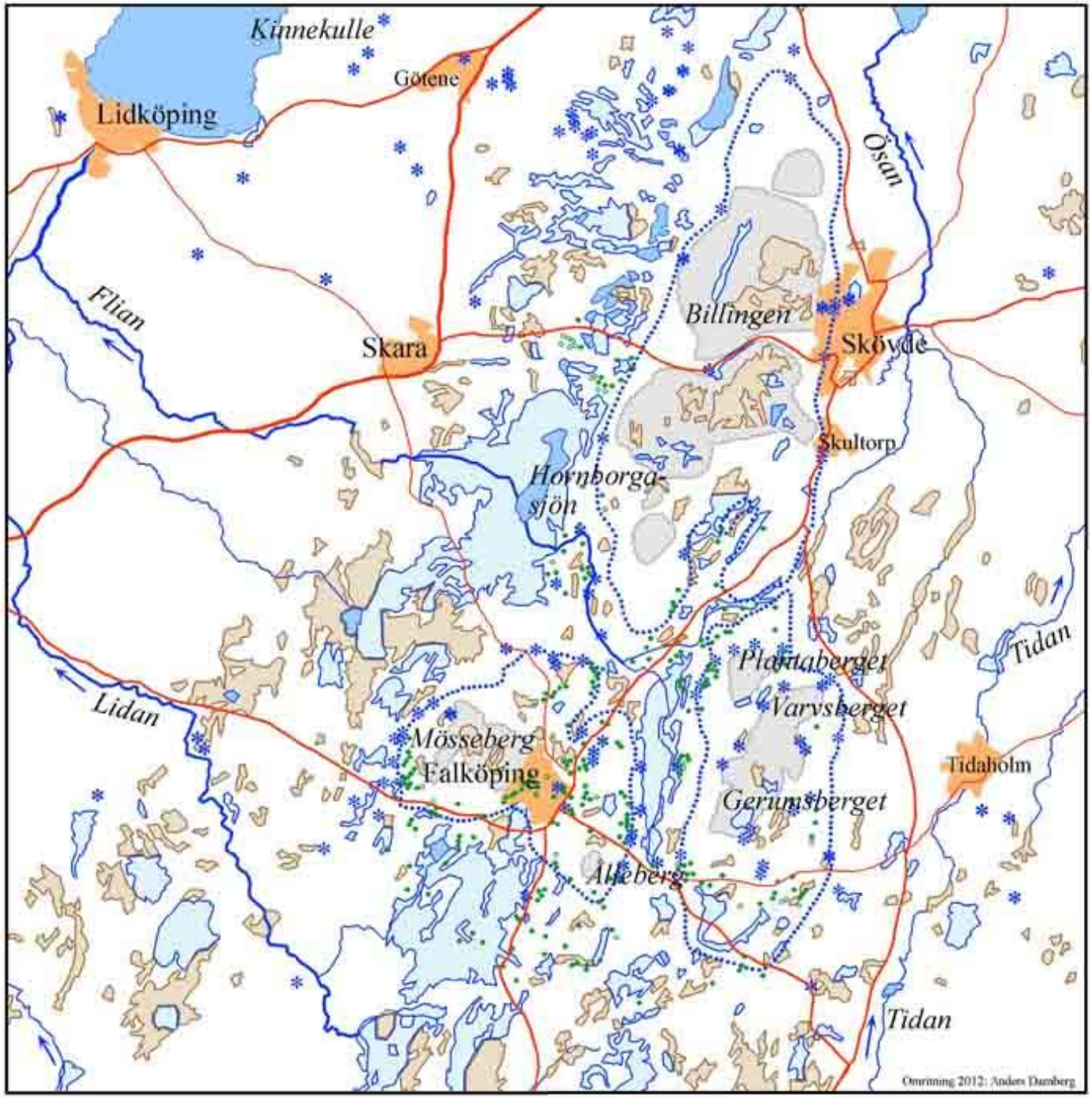

UTBREDNINGSKARTA 3

Undersökningsområdets hällkistor. Numreringen på originalkartan (ej redovisad här) hänvisar till Ra-ämbetets inventeringsregister för ek. kartan. Se även bilaga 2.

- Platåbergens diabas
- Sjö
- Fornsjö
- Mosse
- Källinje
- Källa
- Vattendrag

Tillägg vid omritning 2012:

- Störrre vägar
- Större samhällen

- Hällkista
- Hällkista, borttagen

N

0 5 10 15 km

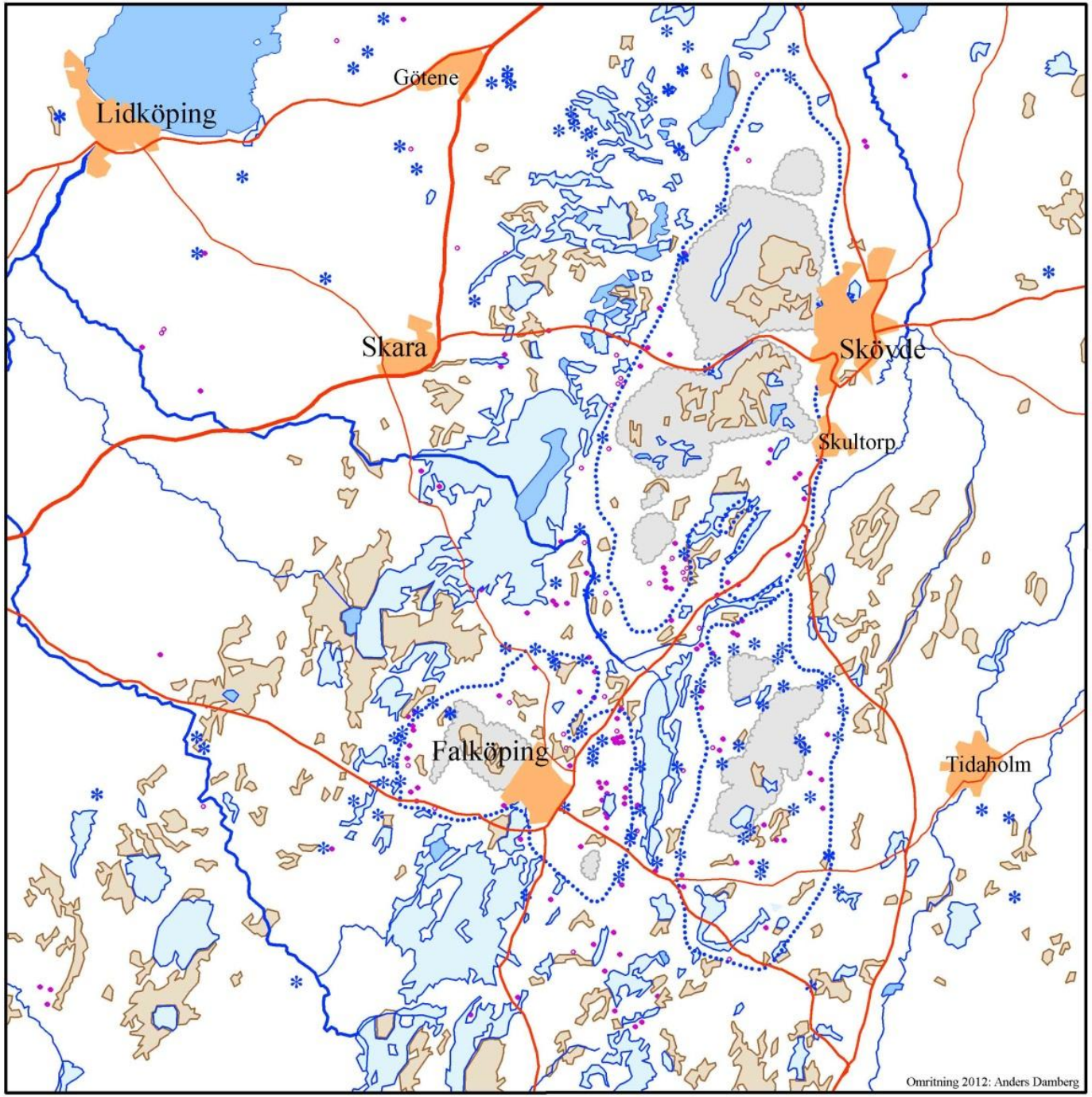

UTBREDNINGSKARTA 4

Undersökningsområdets fasta fornlämningar från brons- och järnålder.

Platåbergens diabas
Sjö
Fornsjö
Mosse
Källinje
Källa
Vattendrag

Tillägg vid omritning 2012:
Störrre vägar
Större samhällen

Fornlämningsplats
Fornborg

N

0 5 10 15 km

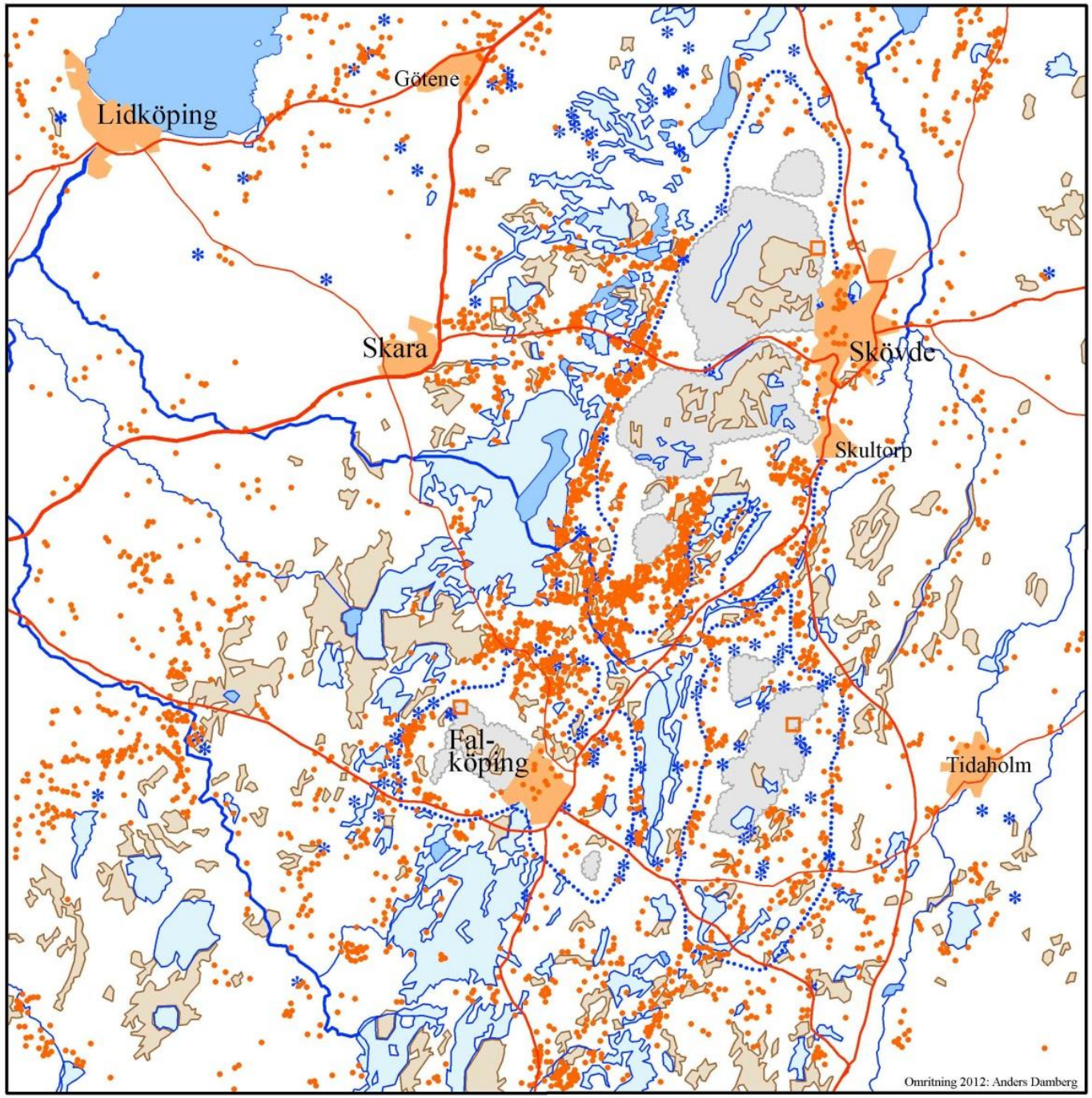

UTBREDNINGSKARTA 5
Analysområdets vattenförekomster samt medeltida byar och gårdar.

- Sjö
- Fornsjö
- Försumpningsmosse
- Mosse av okänd karaktär
- Källa
- Diabas
- Lerskiffer
- Alunskiffer
- Gård
- By
- Kyrkby
- Kyrkoruin
- Sockengräns
- Vattendrag

Tillägg vid omritning 2012:

- Nutida större vägar
- Järnväg

N

0 1 2 3 km

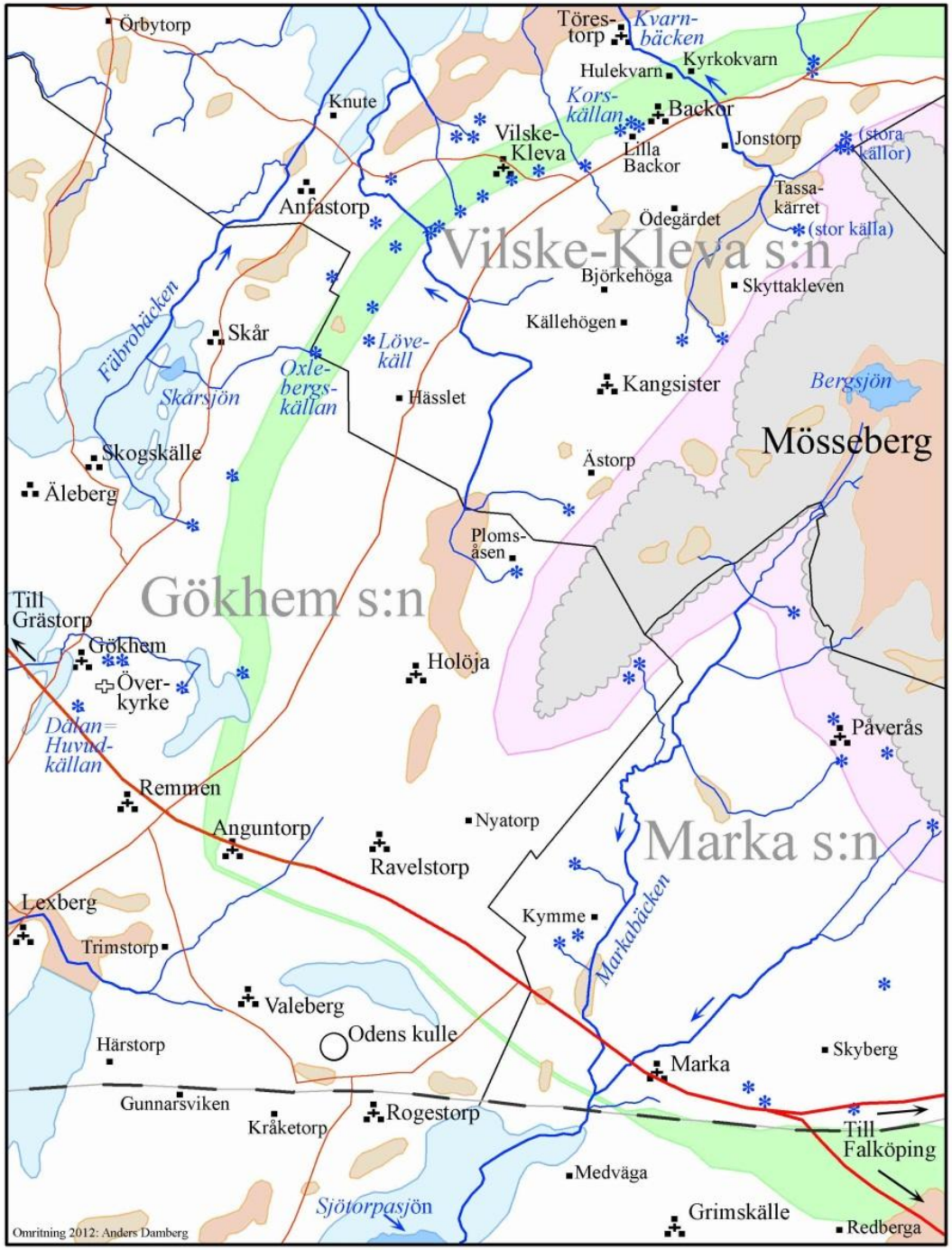

UTBREDNINGSKARTA 6.

Analysområdets fasta fornlämningar och fynd från tidig- och mellanneolitikum. Numreringen hänvisar till bil. 3-5

- Sjö.
- Fornsjö.
- Försumpningsmosse.
- Mosse av okänd karaktär.
- Källa.
- Diabas
- Lerskiffer.
- Alunskiffer.
- Vattendrag
- Tunnackig yxa av flinta.
- Tunnackig yxa av sten.
- Tjocknackig yxa.
- Tjocknackig yxa av sten.
- Tjocknackig, håleggad yxa el. mejsel av flinta.
- Tjocknackig, håleggad yxa av sten.
- Pilspets av flinta.
- Båtyxa.
- Övriga fynd av flinta.
- Övriga fynd av sten.
- Gånggrift.
- Gånggrift, borttagen.
- Grav under flat mark.

Tillägg vid omritning 2012:

- Nutida större vägar
- Järnväg

N

0 1 2 3 km

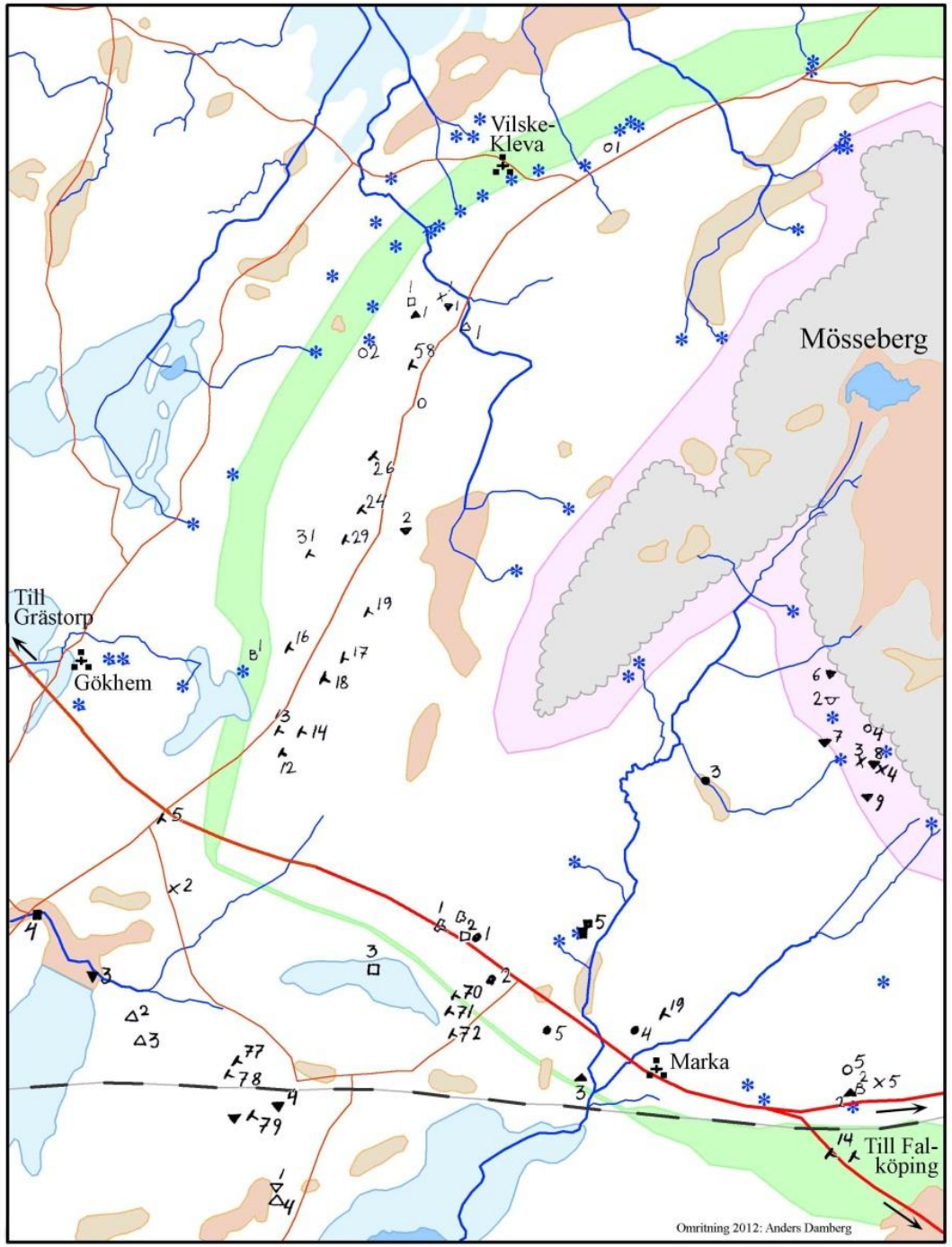

UTBREDNINGSKARTA 7

Analysområdets fasta fornlämningar och fynd från senneolitikum. Numreringen hänvisar till bil. 3-5.

- Sjö
- Fornsjö
- Försumpningsmosse
- Mosse av okänd karaktär
- Källa
- Diabas
- Lerskiffer
- Alunskiffer
- Vattendrag
- Skära av flinta
- Dolk av flinta
- Simpel skafthålsyxa av sten
- Pilspets av flinta
- Hänge av skiffer
- Hällkista
- Hällkista, borttagen el. undersökt

Tillägg vid omritning 2012:

- Nutida större vägar
- Järnväg

N

0 1 2 3 km

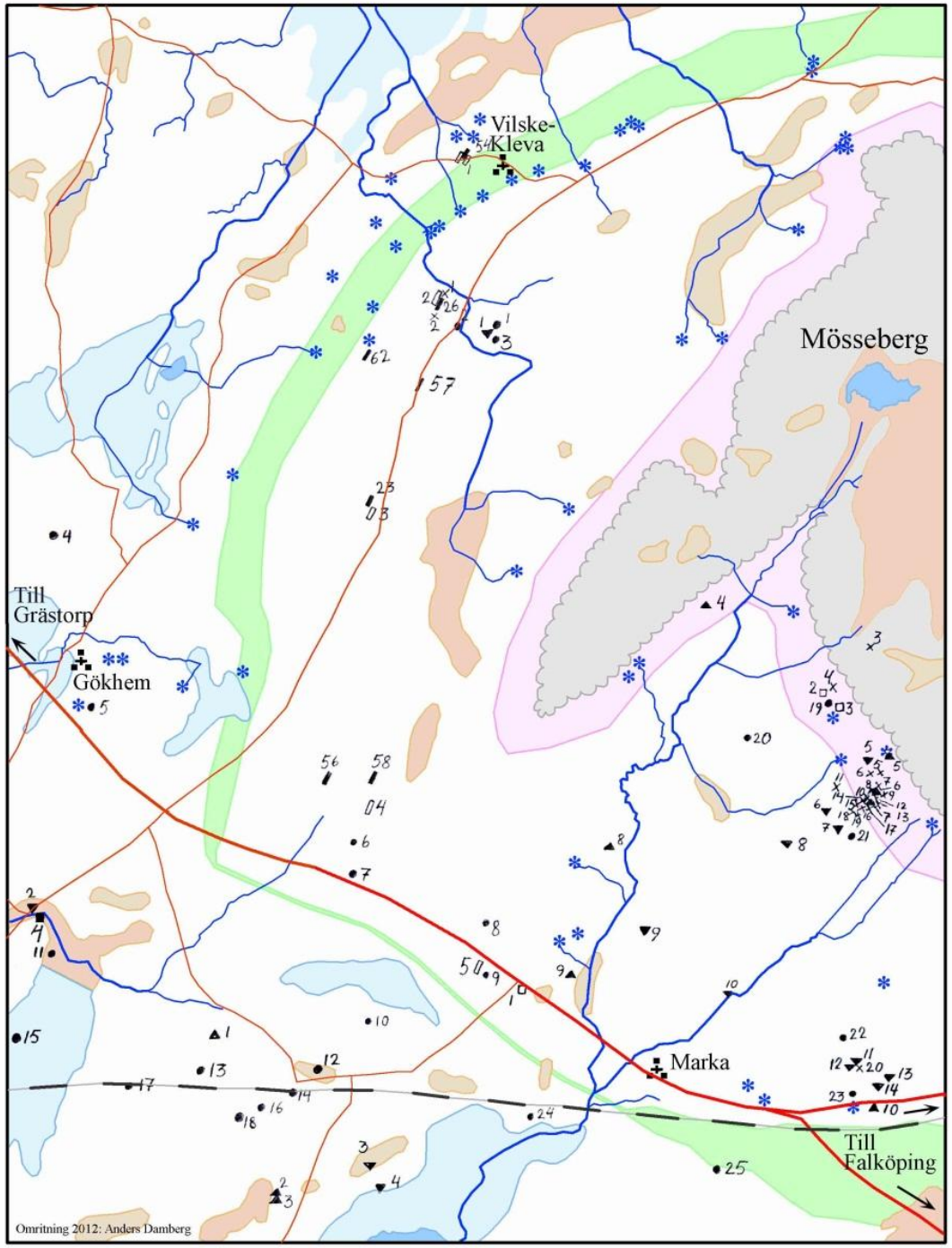

UTBREDNINGSKARTA 8

Analysområdets fynd av skrapor, spån, avslag, råämnen m.m. av flinta. Numreringen hänvisar till bil. 5.

- Sjö
- Fornsjö
- Försumpningsmosse
- Mosse av okänd karaktär
- Källa
- Diabas
- Lerskiffrar
- Alunskiffer
- Vattendrag
- Fynd av enstaka föremål
- Fynd av mindre mängd föremål
- Fynd av stor mängd föremål

Tillägg vid omritning 2012:

- Nutida större vägar
- Järnväg

N

0 1 2 3 km

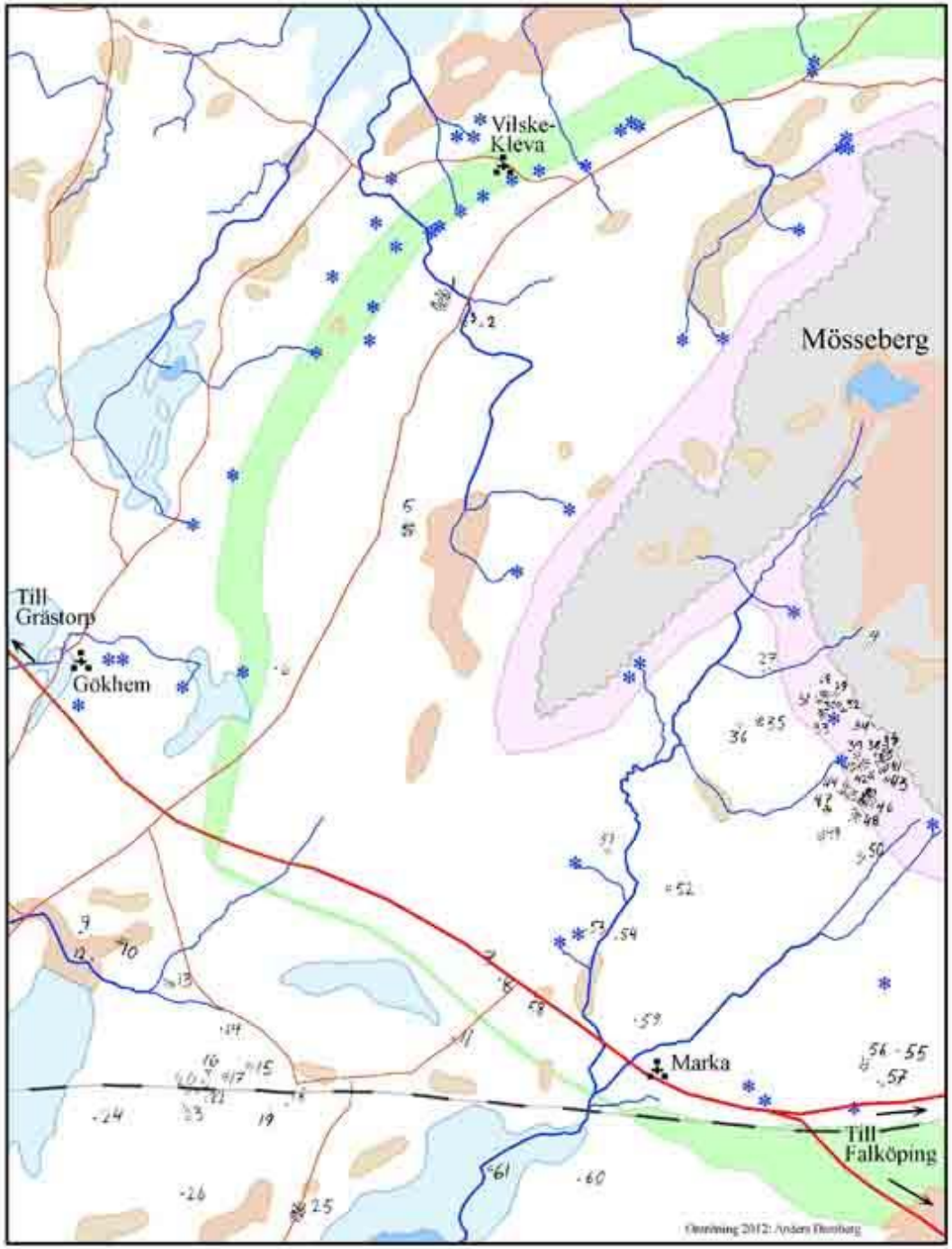

UTBREDNINGSKARTA 9

Analysområdets fasta fornlämningar och fynd från neolitikum samt deras läge i förhållande till närmaste vattenförekomst.

- Sjö
- Fornsjö
- Försumpningsmosse
- Mosse av okänd karaktär
- Källa
- Diabas
- Lerskiffer
- Alunskiffer
- Vattendrag
- Gånggrift
- Gånggrift, borttagen
- Redskap från TN-MN
- Fragm. el. ofullb. redskap från TN-MN
- Hällkista
- Hällkista, borttagen el. undersökt
- Redskap från SN
- Fragm. el. ofullb. redskap från SN
- Avslag m.m. av flinta

- Närzon = 0-100 m från vattenförekomst
- Mellanzon= 100-300 m från vattenförekomst
- Fjärrzon=över 300 m från vattenförekomst

Tillägg vid omritning 2012:

- Nutida större vägar
- Järnväg

N

0 1 2 3 km

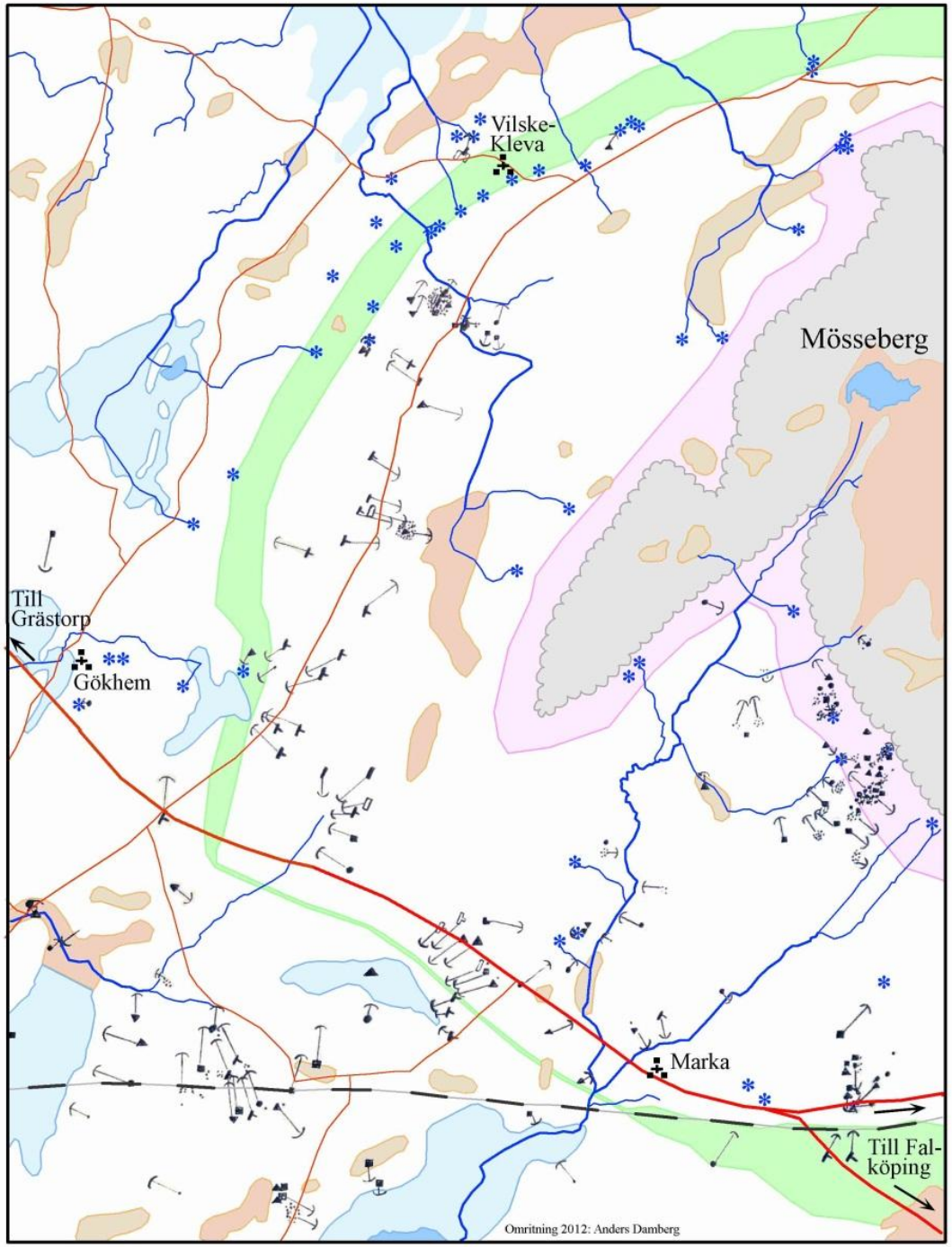

UTBREDNINGSKARTA 10

Analysområdets fasta fornlämningar och fynd från brons- och järnålder. Numreringen hänvisar till bil. 3-5.

- Sjö
- Fornsjö
- Försumpningsmosse
- Mosse av okänd karaktär
- Källa
- Diabas
- Lerskiffer
- Alunskiffer
- Vattendrag
- Fast fornlämning
- 2-4 fasta fornlämningar
- Gravfält
- Gravfynd.
- Gravfynd, odaterat
- Lösfynd
- Grön signatur= äldre bronsålder
- Brun signatur= yngre bronsålder
- Röd signatur= äldre järnålder
- Blå signatur= yngre järnålder
- Gul signatur= järnålder allmänt

Tillägg vid omritning 2012:

- Nutida större vägar
- Järnväg

N

0 1 2 3 km

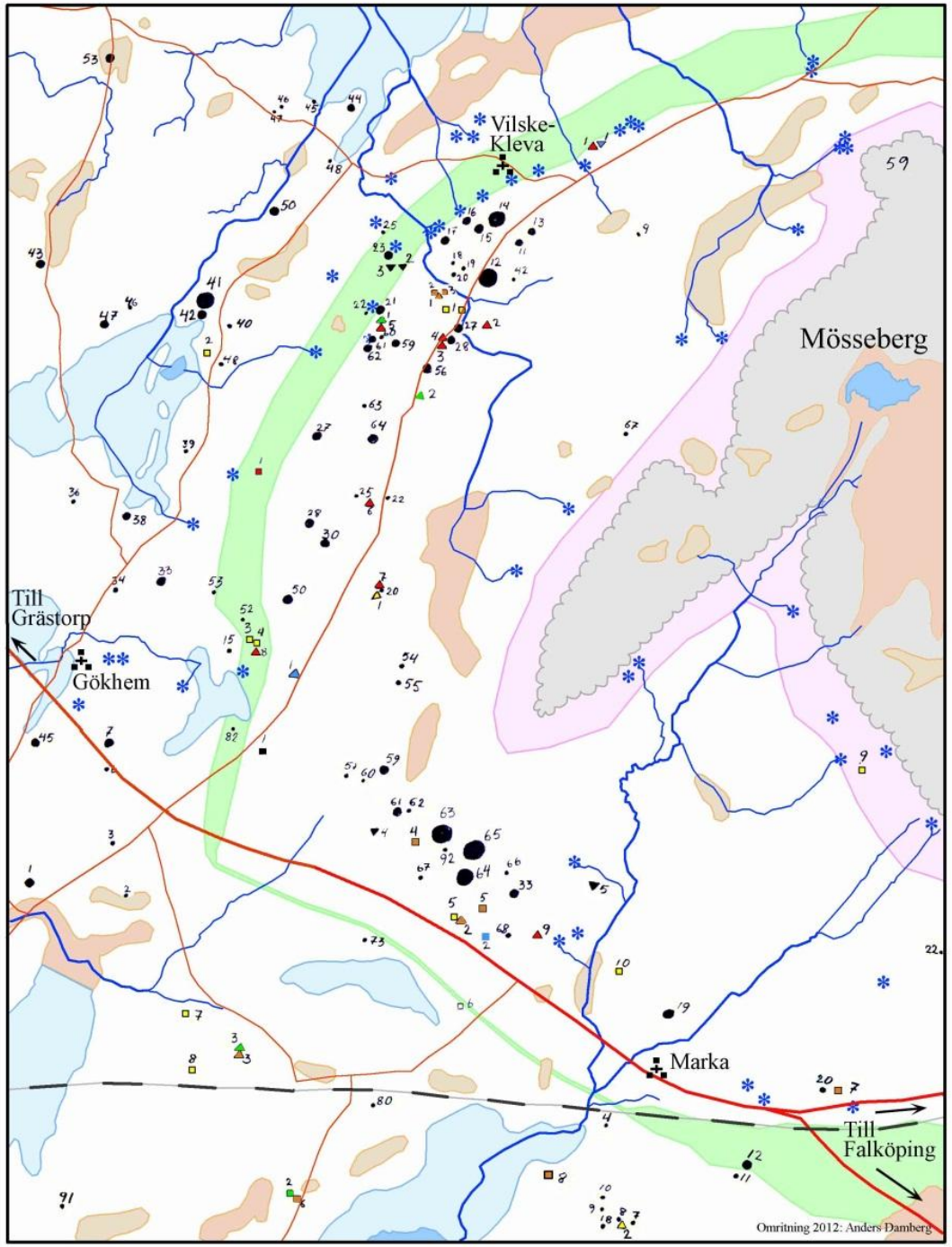

UTBREDNINGSKARTA 11

Analysområdets fasta fornlämningar och fynd från brons- och järnålder samt deras läge i förhållande till närmaste vattenförekomst.

- Sjö
- Fornsjö
- Försumpningsmosse
- Mosse av okänd karaktär
- Källa
- Diabas
- Lerskiffer
- Alunskiffer
- Vattendrag
- Fast fornlämning
- 2-4 fasta fornlämningar
- Gravfält
- Gravfynd
- Gravfynd, odaterat
- Lösfynd

- Närzon,=0-100 m från vattenförekomst
- Mellanzon= 100-300 m från vattenförekomst
- Fjärrzon= över 300 m från vattenförekomst

- Grön signatur= äldre bronsålder
- Brun signatur= yngre bronsålder
- Röd signatur= äldre järnålder
- Blå signatur= yngre järnålder
- Gul signatur= järnålder allmänt

Tillägg vid omritning 2012:

- Nutida större vägar
- Järnväg

N
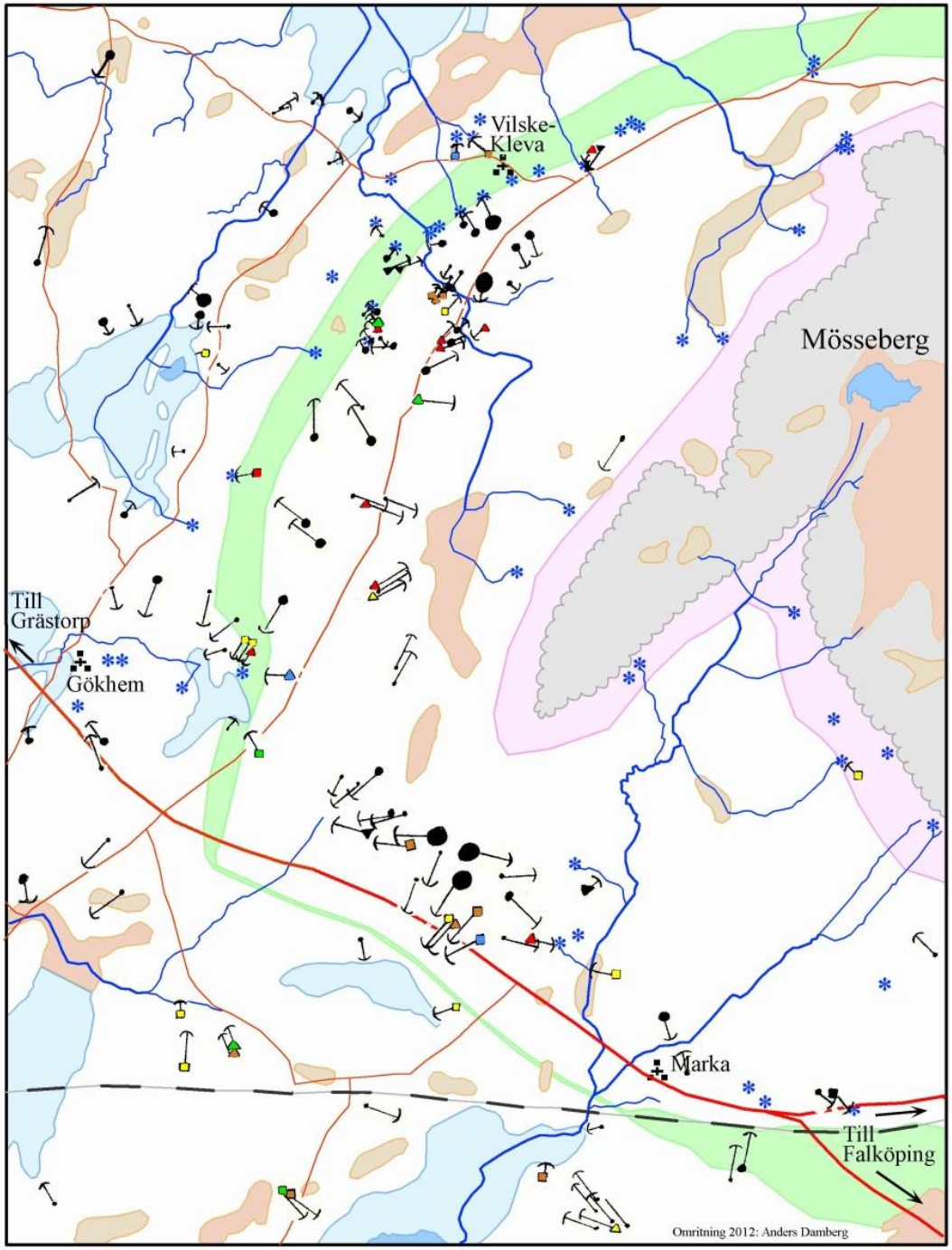
0 1 2 3 km